

**2000'Lİ YILLARDA
ENDONEZYA VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI:
KARŞILAŞTIRMALI SÖYLEM ANALİZİ**

Hadza Min Fadhli ROBBY

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

**2000'Lİ YILLARDA ENDONEZYA VE TÜRKİYE DIŞ
POLİTİKASI: KARŞILAŞTIRMALI SÖYLEM ANALİZİ**

Hadza Min Fadhli ROBBY

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2018

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hadza Min Fadhli Robby tarafından hazırlanan 2000’li Yıllarda Endonezya ve Türkiye’nin Dış Politikası: Karşılaştırmalı Söylem Analizi başlıklı bu çalışma 23.02.2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Yrd.Doç.Dr. Mesut YAVAŞ

Üye

Doç.Dr. Ramazan ERDAĞ

(Danışman)

Üye

Yrd.Doç.Dr. Mustafa YETİM

ONAY

... / ... /2018

Prof.Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynaçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Hadza Min Fadhli ROBBY

ÖZET

2000'Lİ YILLARDA ENDONEZYA VE TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASI: KARŞILAŞTIRMALI SÖYLEM ANALİZİ

ROBBY, Hadza Min Fadhli

Yüksek Lisans – 2018

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ramazan ERDAĞ

Bu araştırmada Endonezya ve Türkiye'nin dış politikalarını nasıl inşa ettiklerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışmada 11 Eylül saldırıları sonrasında Endonezya ve Türkiye'nin dış politika aktörlerinin karar alma mekanizmalarını etkileyen küresel siyasetin kriz ve kritik gelişmelerine dayanarak Lene Hansen'in söylem analizi modeli kullanılmıştır. Bu bağlamda, araştırmada örnek olarak incelenen Endonezya ve Türkiye'nin dış politikasının söylemsel arka planı analiz edilmiştir. Soğuk Savaş boyunca Endonezya ve Türkiye farklı konumlarda olsalar da, Soğuk Savaş sonrası her iki ülke dış politikasında yeni bir doktrin oluşturmaya çalışmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında Endonezya ve Türkiye'de demokratikleşme süreci her iki ülkenin yeni dış politika doktrinini ve anlayışını etkilenmiştir.

Bu çalışma 2000'li yıllarda Endonezya ve Türkiye'nin dış politikasında en çok vurgu yapılan söylemlerden birinin 'demokrasi' söylemi olduğuna işaret etmektedir. 'Demokrasi' söylemi Endonezya ve Türkiye'nin dış politikasının oluşumunda önemli yer tutmuştur. Bu söylem her iki ülkenin bölgesel ve küresel politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Endonezya, Türkiye, dış politika, demokrasi, söylem analizi

ABSTRACT

INDONESIAN AND TURKISH FOREIGN POLICY IN THE 2000s:

A COMPARATIVE DISCOURSE ANALYSIS

ROBBY, Hadza Min Fadhli

Master Degree – 2018

Department of International Relations

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ramazan ERDAĞ

This research seeks to answer the question of how Indonesia and Turkey construct their own foreign policies. This research uses Lene Hansen's discourse analysis model to further investigate how crises and critical events in global politics, especially after 9/11 influence foreign policy makers in Indonesia and Turkey. In this context, Indonesian and Turkish foreign policies' discursive background has been analyzed. Even though Indonesia and Turkey had positioned themselves in different positions throughout the Cold War, both countries tried to form new doctrine for their own foreign policies. The democratization process in Indonesia and Turkey which follows after the Cold War has also effected both countries' foreign policy doctrines and understandings.

This research shows that one of the discourses that was frequently emphasized in Indonesian and Turkish foreign policy during the 2000s is the discourse of 'democracy'. From the perspective of Indonesian and Turkish foreign policy makers, the discourse of 'democracy' has an important place in the process of foreign policy formation of both countries. This discourse has also played an important role in determining the regional and global politics of these two countries.

Keywords: Indonesia, Turkey, foreign policy, democracy, discourse analysis

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SÖYLEM ANALİZİ

1.1 DİL VE SÖYLEM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANALİZİNDE ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ.....	4
1.1.1 Kavramsal Çerçeve.....	4
1.1.2 Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Söylem Analizi.....	8
1.2 SÖYLEM İLE PRATİK ARASINDA DIŞ POLİTİKA.....	12
1.3 DIŞ POLİTİKA İNCELEMELERİNDE SÖYLEM ANALİZİ.....	14
1.3.1 Eleştirel Yöntem.....	14
1.3.2 Hansen'in Söylem Analiz Metodu.....	16

2. BÖLÜM

ENDONEZYA VE TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASININ SÖYLEMSEL ARKA PLAN

2.1 ENDONEZYA DIŞ POLİTİKASINDA TARİHSEL SÖYLEMLER.....	24
2.1.1 “Bağımsız ve Etkin Dış Politika”: Endonezya'nın Temel Dış Politika Anlayışı.....	24

2.1.2 Soğuk Savaş Sonrasında ve Reformasi Döneminde Endonezya Dış Politikasındaki Söylemler.....	30
2.1.3 Yudhoyono ve Jokowi Döneminde Endonezya'nın Dış Politika Doktrinleri.....	34
2.2 TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA TARİHSEL SÖYLEMLER.....	38
2.2.1 “Yurtta Barış, Cihanda Barış”: Türkiye'nin Temel Dış Politika Anlayışı.....	38
2.2.2 Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Dış Politika Söylemleri.....	40
2.2.3 Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye'nin Dış Politika Söylemleri.....	43

3. BÖLÜM

2000'Lİ YILLARDA ENDONEZYA VE TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDAKİ 'DEMOKRASİ' SÖYLEMİ

3.1 LENE HANSEN SÖYLEM ANALİZİ METODU'NUN UYGULAMASI.....	49
3.1.1 Araştırma Modelinin Oluşturulması.....	49
3.1.2 Metinlerin Seçilmesi ve İncelenmesi.....	50
3.1.3 Temel Söylemin Belirlenmesi.....	55
3.2 ENDONEZYA DIŞ POLİTİKASINDA 'DEMOKRASİ' SÖYLEMİ.....	56
3.2.1 Demokrasi, İslam ve Modernite: Bir Endonezya Tecrübesi.....	56
3.2.2 Kalkınma, Özgürlük ve Barış: “Kazanılması Gereken” Demokratik Pay.....	61
3.2.3 Bölgesel ve Küresel Yönetişimde Demokratikleşmenin Önemi.....	64

3.2.4	Demokrasi	Söylemindeki
	‘Ötekiler’.....	65
3.3	TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA	‘DEMOKRASİ’
	SÖYLEMİ.....	66
3.3.1	Muhafazakâr Demokrasi ve Türkiye	Tecrübesi
	66
3.3.2	‘Değerli Yalnızlık’: Arap Baharı ve Sonrası	Dönemde Değer-Temelli Dış
	Politika.....	70
3.3.3	“Dünya Beşten Büyüktür”: BM’de	Demokratikleşme
	Vurgusu.....	72
3.3.4	‘Demokrasi’	Söylemindeki
	Ötekiler.....	74
3.4.	ENDONEZYA VE TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDAKİ	DEMOKRASİ
	SÖYLEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	75
3.4.1	Evrensel Değer Olarak Demokrasi’ye Yönelik	Yerel Sentez: Endonezya ve
	Türkiye Tecrübesi.....	75
3.4.2	Endonezya ve Türkiye’nin Demokratikleşme	Sürecinin Bölgesel
	Etkisi.....	76
3.4.3	Küresel Yönetişimde Ortak Çağrı: Birleşmiş	Milletler
	Demokratikleşmeli.....	77
3.4.4	Endonezya ve Türkiye’nin Öteki Algıları:	Benzerlikler ve
	Farklılıklar.....	78
	SONUÇ.....	79
	KAYNAKÇA.....	82

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Lene Hansen'in Söylem Analiz Modeli.....	18
Tablo 2: Hansen'in Metinlerarası Analizinde Üç Modeli.....	21
Tablo 3: Metinlerarası analizinde metinlerin seçme yöntemi.....	22
Tablo 4: Araştırma Modeli.....	49
Tablo 5: 2000'li Yıllarda Endonezya Dış Politikasında Önde Gelen İsimler.....	51
Tablo 6: 2000'li Yılların Türkiye Dış Politikasında Önde Gelen İsimler.....	53

KISALTMALAR LİSTESİ

AB - Avrupa Birliği

ABD – Amerika Birleşik Devletleri

AK Parti – Adalet ve Kalkınma Partisi

Anasol-D – Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi Koalisyon Grubu

ASEAN – *Association of Southeast Asian Nations* (Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği)

BPUPKI – *Badan Penyelidik Usaha-Usaha Persiapan Kemerdekaan Indonesia* (Endonezya'nın Bağımsızlık Hazırlıklarının Çalışmaları Araştırma Teşkilatı)

D-8 – *Developing Eight* (Gelişen Sekiz Ülke)

ICWA – *Indonesian Council on World Affairs* (Endonezya Dünya Siyaseti Konseyi)

İHH – İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı

İKÖ - İslam Konferans Örgütü

KNIP – *Kongres Nasional Indonesia Pusat* (Ulusal Endonezya Merkez Kongresi)

MİT – Milli İstihbarat Teşkilatı

MNLF – *Moro National Liberation Front* (Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi)

MPRS – *Majelis Permusyawaratan Rakyat Sementara Republik Indonesia* (Endonezya Cumhuriyeti Geçici Halk Danışma Meclisi)

NATO – *North Atlantic Treaty Organization* (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

SETA- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

SSCB – Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği

TBMM – Türkiye Büyük Millet Meclisi

TC – Türkiye Cumhuriyeti

TİKA – Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılmasına Ekim 2017’de başlanmasına rağmen, ilk adımları aslında üç yıl öncesinden atılmıştır. Endonezya Gadjah Mada Üniversitesinde lisans eğitimini bitirmeye çalışırken, lisans bitirme tezimde “Ortadoğu bölgesinde bir norm girişimci olarak Türkiye” konusu üzerinde çalışma yaptım. Bu lisans bitirme tezini yazarken Türkiye siyasetine karşı ilgim daha da artırarak Türkiye Bursları’na başvurdum. Başvurum olumlu sonuçlanması ve Türkiye’de yüksek lisans eğitimi almam bana Türkiye siyasetini daha yakından tanıma fırsatı sağlamış oldu. Türkiye’de yüksek lisans eğitimime devam ederken Endonezya ve Türkiye’nin dış politikası arasındaki bazı benzerlikleri fark ederek sonunda bu iki ülkenin dış politika söylemini incelemeye karar verdim. Bu tez, lisans bitirme tezimin bir uzantısı olarak düşünülebilir.

Nobel Fizik Ödüllü Alan Prof. Dr. Brian Schmidt, 2014 yılında katıldığım bir çalıştayda katılımcılara söyle demiştir: “Bir araştırma sadece bireyin eseri değildir. Doğrudan ya da dolaylı olarak farklı kişilerin katkıları bireyin araştırmasını önemli bir şekilde etkiler. Kısaca, herhangi bir araştırma aslında bir ekip çalışmasıdır.” Bu nedenle burada araştırmama önemli katkı bulunan bazı kişilere teşekkürlerimi sunmak isterim. İlk olarak, yoğun tempolu işlerine rağmen bana vaktini ayıran ve tez araştırmamın her aşamasında bana ilham ve destek veren kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Ramazan Erdağ’a müteşekkirim. Kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Araştırma Yöntemleri dersinde beni yönlendiren hocam Yrd. Doç. Dr. Ali Onur Özçelik’e de teşekkür ederim. Ayrıca, tez araştırması ile ilgili sıkıntılarımı dinleyen ve tavsiye veren hocam Arş. Gör. Veysel Tekdal’a teşekkürü bir borç bilirim. Yüksek lisans tez araştırması süresince bana yardım eden arkadaşlarım Ömer Faruk Çingir’a ve İsmail Yasin Kılınçarslan’a da müteşekkirim. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nun tüm öğretim üyelerine ve personeline verdikleri destekleri ve yardımları için içten teşekkür ederim. Türkçe konusunda bana yardımcı olan Yrd.Doç.Dr. Hilmi Demiral’a, Hasan Muhammed Ağalar’a ve Havva Melike Maraşlıoğlu’na teşekkürü bir borç bilirim. Anadolu Üniversitesi’ndeki elektronik dergi erişimini sağlayan Teuku Arif Yulian’a da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bana Türkiye’de yüksek lisans eğitim görme şansı tanıyan

T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına da teşekkür ederim.

Endonezya'da tez araştırması esnasında bana tavsiyede bulunan ve yardım eden hocalarım Dr. Siti Muthiah Setiawati, Lukman-nul Hakim, Atin Prabandari ve Ahmad Rizky Mardhatillah Umar'a minnettar olduğumu ifade etmek isterim. Türkiye'yi Fatih Sultan Mehmed ile ilk olarak tanıtan ve maddi manevi desteğini esirgemeyen anneme ve babama minnettarım. Beni yalnız bırakmayan, dertlerimi paylaşan ve tezimin ne zaman biteceği sorusuyla beni hep motive eden eşim Ratna Anggareni'ye de şükranlarımı sunarım. Son olarak burada saymadığım bu araştırmama katkıda bulunan ve bana yardım eden tüm arkadaşlarıma ve kişilere de teşekkür ederim.

GİRİŞ

“*Kelimeler bana kalırsa sınırsız bir büyü kaynağımız olagelmıştır. Hem insanı yaralayabilir hem de iyileştirebilirler*” – Albus Dumbledore¹

2000’li yılların ilk döneminde, birçok ülkede önemli siyasi, iktisadi ve toplumsal gelişmeler yaşanmıştır. Yeni bir yüzyıla giren bu ülkeler, küreselleşen ve giderek daha fazla birbirine bağımlı hale gelen bir dünyada önemli reformlar gerçekleştirmeye çalışmıştır. Endonezya ve Türkiye söz konusu ülkelerin başında gelmektedir. Endonezya ve Türkiye 1990’lı yıllarda siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz ve terör örgütlerinin eylemlerinden kaynaklanan sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlarla birlikte Endonezya ve Türkiye demokratikleşme sürecine devam etmeye gayret göstermiştir. Bu dönem, hem Endonezya hem de Türkiye için çok kritik bir dönem olmuştur. Jeopolitik açıdan oldukça önemli bir konumda bulunan Endonezya ve Türkiye’nin yaşadığı değişim ve dönüşümler aynı zamanda bölgelerinde de önemli sonuçlar doğurmuştur.

21. yüzyıla girildiğinde ise demokratikleşme süreci ile birlikte Endonezya ve Türkiye dış politika kimliğini yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Endonezya Hollanda’dan bağımsızlığını kazanmasından itibaren ‘etkin ve bağımsız’ dış politika doktrini ve ulusal ideolojisi olan *Pancasila*² doğrultusunda kendi dış politika anlayışını daha kapsayıcı hale getirmeye çalışmıştır. Türkiye ise, Mustafa Kemal Atatürk’ün ‘Yurtta Barış, Cihanda Barış’ doktrini bağlamında bölgesinde ve küresel siyasette daha etkin bir rol oynamayı istemiştir. 2000’li yıllarda ise Endonezya ve Türkiye’nin dış politika anlayışının daha farklı bir değişime yöneldiği görülmüştür. 11 Eylül sonrası ortaya çıkan krizlere ve çatışmalara rağmen Endonezya ve Türkiye’nin dış politikasında önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Uluslararası ortamda siyasi, iktisadi ve toplumsal dönüşümler yaşanırken Endonezya ve Türkiye küresel siyaset dinamiklerine karşı dış politikalarını yeniden inşa etmeleri gerektiğini de fark etmişlerdir. Bu çalışmada küresel siyasetinin kriz ve kritik olaylarında Endonezya ve

¹ “*Harry Potter ve Ölüm Yadigarları 2*” başlıklı filminden altını yapılmıştır. Asıl metni (İngilizce): “*Words are, in my not-so-humble opinion, our most inexhaustible source of magic. Capable of both inflicting injury and remedying it.*”

² “Hukuki, siyasi, ekonomik, sosyal kalkınma ve çoğulculuğa vurgu yapan bu ilkeler 'tek tanrıya inanç', 'milliyetçilik', 'adalet', 'temsili demokrasi' ve 'refah devleti'ne işaret eder.” <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/bagimsizliginin-71-yilinda-endonezya/630231> (Erişim tarihi: 15.01.2018).

Türkiye'nin nasıl bir dış politika anlayışı oluşturduğu ve kimliğini yeniden nasıl inşa ettiği sorularına cevap aranmaktadır. Ayrıca küresel siyasetinin kritik olaylarında Endonezya ve Türkiye'nin yeniden kurulan dış politikaları ile kimlikleri arasında nasıl bir bağlantı kurduğu da incelenmiştir. Bu araştırma 2000'li yıllarında demokratikleşme sürecini sürdüren Endonezya ve Türkiye'nin dış politikasındaki demokrasi söylemine odaklanarak demokrasi söyleminin Endonezya ve Türkiye'nin yeni dış politika ve kimlik inşasına etkilerini de analiz etmektedir.

Bu tezin temel amacı benzer dönemde dönüşüm yaşayan Endonezya ve Türkiye'nin dış politikaları arasında karşılaştırmalı bir analiz yapmaktır. Bu bağlamda halkının çoğunluğu Müslüman olan ve aynı zamanda demokrasi sistemiyle yönetilen Endonezya ve Türkiye'nin dış politika söylemleri karşılaştırılarak iki ülkenin 'demokratik' kimliklerinin dış politikalarını nasıl etkilediğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Endonezya ve Türkiye'nin dış politika söyleminin incelenmesiyle özellikle yükselen güç (*rising power*), bölgesel siyasette önde gelen güç (*leading power in regional politics*) ve orta büyüklükteki güç (*middle power*) olarak tanımlanan iki ülkenin küresel ve bölgesel siyasetteki rolü incelenmektedir. Dolayısıyla, bu araştırma söylem analizi yöntemini kullanarak Endonezya ve Türkiye'nin dış politika çalışmaları literatürüne bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada dış politika incelemelerinde Lene Hansen'in geliştirdiği söylem analizi modeli kullanılacaktır. Bu bağlamda Arap Baharı sürecinin Endonezya'nın dış politikasına ve kimliğine etkileri incelenmiştir. Türkiye'nin dış politika analizinde ise AK Parti dönemi incelenmiştir. Hansen, uluslararası ilişkiler ve dış politika analizinde genel olarak kullanılan büyük teori (*grand theory*) ve özellikle konstruktivist yaklaşımı reddederek kimlik ile politika arasındaki edimsel (*co-constitutive*) ilişki ilkesine dayalı bir söylem analizi modeli oluşturmaya çalışmıştır. Hansen'e göre, uluslararası ilişkilerde genel olarak kimlik önceden belirlenmiş bir unsur olarak tanınıp dış politikadan uzak tutulmuştur. Bu geleneksel yaklaşım ile kimlik ve dış politikanın hiçbir ilişkisi olmadığını ve birbirlerini etkileyemediklerini ileri sürmüştür. Hansen, kimlik ile politika arasında edimsel bir ilişkinin var olduğunu, kimlik ile politikanın asla ayrılmadığını ve birbirlerini etkileyerek tekrar inşa ettiğini savunmuştur. Hansen'in edimsel anlayışı, oluşturduğu söylem analizi modelini yansıtmıştır. Hansen'in söylem analizi modeli, aktör / öz sayısı (*number of selves*), metinlerarası

modelleri (*intertextual models*), zamana bağlı perspektif (*temporal perspective*) ve olayların sayısı (*number of events*) unsurlarından oluşur. Hansen'in söylem analizi modeli kullanılarak 2002 yılından 2015 yılına kadar iki aktörün (Endonezya ve Türkiye) dış politikasındaki resmi söylemlerini içeren metinleri incelenmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası ilişkilerde söylem analizinin yeri ve önemi tartışılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde ise Endonezya ve Türkiye'nin dış politikasının söylemsel arka planına değinilerek iki ülkenin kuruluşundan Soğuk Savaş sonrasına kadar resmi söylemleri analiz edilmiştir. Son bölümde ise, 2000'li yıllarda Endonezya ve Türkiye'nin dış politikasında en çok vurgu yapılan söylemlerden biri olan 'demokrasi' söylemi resmi metinler incelenerek Endonezya ve Türkiye'nin resmi yetkililerinin 'demokrasi'yi nasıl ele alıp değerlendirdiği incelenmiştir. Bunun yanında Endonezya ve Türkiye'nin resmi söyleminde 'demokrasi' tecrübesini ve 'demokratik kimliği'ni dış politikasına nasıl yansıttığı sorusuna da cevap aranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SÖYLEM ANALİZİ

1.1. DİL VE SÖYLEM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANALİZİNDE BİR ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ

1.1.1. Kavramsal Çerçeve

Kuşkusuz insan hayatında dilin önemli bir yeri vardır. Bir sosyal varlık (*homo socius*) olarak insan dile her daim ihtiyaç duyar. Dil, insanların iletişim, etkileşim ve kendini ifadesi için en önemli araçtır. Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre, dil, aslında insanlığın kendisidir ve insanların zihin dünyası ancak dil ile var olur (Ünalın, 2005: 3). Bu nedenle dil ile insan arasındaki ilişki özellikle 20. yüzyıldan itibaren sosyal bilimcilerin dikkatini çekmeye başlamıştır. 20. yüzyılda yaşanan siyasi ve sosyal krizler birey ve devletlerarasındaki ilişkinin anlaşılması ve açıklanmasında dilin önemli bir araç olduğunu ortaya koymuştur.

O dönemdeki sosyal bilimciler artık krizlerin neden olduğu sorusu yerine krizlerin arkasında ne olduğu sorusuna cevap aramaya başlamışlardır. Bu soruya cevap aranırken, sosyal bilimciler dünyadaki yaşanan değişimler içinde insanların kendilerini nasıl tarif ettiğini, dünyadaki değişimleri nasıl algıladıklarını ve bu süreç içerisinde gerçeğin aslında nasıl oluştuğunu incelemişlerdir. Bu sorular, özellikle Fransız sosyal bilimciler tarafından tartışılmıştır. O dönemdeki Fransız sosyal bilimcilerin bir kısmı Varoluşçuluk okuluna, diğer bir kısmı ise Yapısalcılık okuluna ayrılmıştır. Varoluşçuluk okulu, öznenin önemini, mutlak gücünü ve hürriyetini savunurken, Yapısalcılık okulu, Varoluşçuluk okulunun aksine, dilin önemini vurgulayıp özneyi aslında bir sosyal yapı içine yerleştirip, öznenin merkeziyetinin kaybolarak dünyaya karşı görüşlerini sosyal yapı tarafından belirlendiğini savunmuştur (Schrift, 2006: 40-61).

Yapısalcılık okulu, özellikle Ferdinand de Saussure'un dil teorisinden ilham alarak dil ile insan (*özne*) ilişkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Yapısalcılık okuluna göre, özne ancak dil ile etrafındaki gerçekleri anlar, anlamlar ve anlamlandırır (Jorgensen & Phillips, 2002: 8). İlk olarak, Yapısalcılık okulu daha çok dilin anlamına ve öznenin dilin kullanımına odaklanır. Ancak bu süreç içerisinde Yapısalcılar,

dilbiliminden ziyade, kendilerinin geliştirdiği teorileri başka bilimlere taşıyarak dil ve özne hakkında farklı argümanlar sunmuştur. Saussure'un dil teorisini unutmadan, Yapısalcılar artık öznenin özü ve öznenin kimlik oluşumu ile ilgilenmiştir (Angermuller, Maingueneau, & Wodak, 2014: 18). Varoluşçuluk okulunun düşüncelerini eleştirerek, Yapısalcılar dil ile özne hakkında, dilin öznenin kontrolü altında değil, öznenin, dilin kontrol altında olduğunu ileri sürer. Öznede her ne kadar güç varsa, kendi gücü aslında dil (*söylem*) tarafından verilir. Çünkü özne sadece dil (*söylem*) ile mümkün olur. Her öznenin, yapısı içinde kendine ait bir özne konumu olup, bu özne konumunun içinde her özne yapısı aracılığıyla kendisini ve etrafındaki şeylerini tanımaya, tanıtmaya ve belirlemeye çalışır. Kendisini tanımaya çalışırken de, her özne başka şeyleriyle farklılaşarak kendisine anlam katarak, varoluşunu da sağlar (Jorgensen & Phillips, 2002: 8-15)

Post-Yapısalcılık Okulu ise özne, söylem ile yapı arasındaki ilişkisine farklı açıdan bakıp gerçeğe yönelik radikal okuma yöntemine yol vermiştir. Post-Yapısalcılık teorisinde özne, Yapısalcılık okulunda olduğu gibi, diğer öznelerden farklılaşarak kendi anlamını oluşturur. Ancak, Post-Yapısalcı yaklaşım Yapısalcılık okulundan üç yönüyle farklılaşmaktadır. Birincisi, Yapısalcılık Okulu, yapıyı keskin bir unsur olarak düşündüğü için özneler arasındaki anlam zıtlığını da keskin bir şekilde oluşturur (Jorgensen & Phillips, 2002: 10). Post-Yapısalcılık Okulu ise yapının ve anlam zıtlığının keskinliğini reddeder. Çünkü özneler arasındaki anlam zıtlığının aslında mekân-zaman bağlamına göre değişebildiğini düşünür.

İkincisi, Post-Yapısalcılık okuluna göre yapılar, geçici ve tutarsız bir şekilde var olur. Yapısalcılık okulu, yapının daha çok keskin, tutarlı ve daimi bir şekilde var olduğunu iddia etmiştir. Üçüncüsü ise, Post-Yapısalcılık okulunun, Yapısalcılık okuluna dair analizinde olmayan unsuru güç unsurudur. Bu unsur Post Yapısalcılık okuluna dair analizine de eklenir. Post-Yapısalcılığa göre güç dünya gerçeğini ve dünyanın nasıl inşa edilip edilmeyeceğinin yolunu tarif eder. Güç, bu tarifte yetkili olduğu için verimli ve kısıtlayıcıdır. Gücün gerçeği anlamasında önemli bir etken olduğu için bilim ile güç sıkı bir bağ ile bağlıdır (Jorgensen & Phillips, 2002: 10-14).

Schrift, Post-Yapısalcılık okulunun dört odak düşüncesi olduğunu belirtmiştir. Post-Yapısalcılık okulunun odak konuları esasen Yapısalcılık okulunun prensiplerinden ilham almış, ama dilden öte tarihi, etik ve felsefi unsurlar kendi

analizine katmaya çalışmıştır. Post-Yapısalcılık okulunun birinci odak konusu, yeniden tarihsel düşünmektir. Post-Yapısalcılık okuluna göre, özne ve söylem, tarih gelişmeleriyle birlikte beraber gelişir, mekân-zaman bağlamları değiştikçe de kendilerini değiştirirler. İkincisi, Post-Yapısalcılık, Yapısalcılığa göre yapıya daha çok odaklandığı için öznenin önemini unuttur, Yapısalcılığın öne sürmüş olduğu “öznenin ölümü” görüşünün yanlış bir görüş olduğunu ileri sürer. Post-Yapısalcılık, öznenin mekân-zaman bağlamında yerleşip gerçeği anlamasında önemli bir rol oynadığını da savunur (Schrift, 2006: 56-63).

Buna bağlı olarak, Post-Yapısalcılık okulunun önemli düşünürlerinden Michel Foucault, özneyi önceden var olmuş bir varlık olarak görmeyi reddedip öznenin tarih boyunca doğup büyüyen bir varlık olarak inşa edildiğini öne sürmüştür. Üçüncü odak konusu, farklılığa odaklanmaktır. Farklılık odağı, aslında Saussure’un dil teorisinden (imlenen ile imleyen arasındaki anlam oluşum teorisi) ilham almıştır. Post-Yapısalcılığa göre, farklılık, sosyal hayatın doğasında üretilir ve anlam ancak bu üretimin farklılığıyla var olabilir (Schrift, 2006: 63-70). Saussure’un düşündüğü gibi Post-Yapısalcılık Okulu da, farklılık olmadan anlamın oluşturulamadığını ve insanların gerçeği anlayamadığını belirtmiştir (Angermuller, Maingueneau, & Wodak, 2014: 17). Dördüncü odak konusu ise, felsefe ve din hakkında yeniden düşünmektir. Post-Yapısalcılık, felsefe ve dini önemli bir konu olarak değerlendirmiştir. Çünkü felsefe ve din temelli düşüncelerde etik ve değer ilkesi vardır. Post-Yapısalcılık okulunun temel hedeflerinden biri de toplumun özgürlük arayışını ulaşılması için toplum tarafından benimsenen etik ve değer ilkeleri yeniden düşünülmesi ve özgürlüğün nasıl ilerleyebileceği gibi sorular üzerine daha radikal ve derin cevaplar aranmasıdır (Schrift, 2006: 72).

Bu dört odak konusu, söylem analizinin doğuşuna ve gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Söylem, dil, tarih, etik ve felsefe arasında bir keşişim noktasıdır. Bu bağlamda Post-Yapısalcılık, söylemin insanın sosyal hayatındaki rolünü ve önemini incelemek ister. Post-Yapısalcılık analizinde söyleme neden önem verilir? Söylem, Marianne W. Jorgensen & Louise J. Phillips’in tarif ettikleri gibi, dünya hakkında konuşmanın ve anlamının belli bir yoludur (Jorgensen & Phillips, 2002: 1). Diğer ifadeyle söylem, gerçeğin tarif edilip anlaşılmasına yardım eden bir metottur. Söylem, nesneye, özneye, öznenin içindeki kimliğe, yaptıkları eylemlere anlam verir ve bu

anlam tarihsel olarak düzenlenen kurallar dizisine dayanır (Howarth & Stavrakakis, 2000: 2). Bu nedenle, Post-Yapısalcılık okulu açısından bakıldığında, söylem analizinde, belirli bir sosyal topluluğun sözel ve sözel olmayan eylemlerinin sosyal hayata etkisinin görmeyi hedeflenir (Angermuller, Maingueneau, & Wodak, 2014: 2). Daha belirgin bir şekilde ifade edilecek olursa, Post-Yapısalcılık okulunun söylem analizi, mekan-zaman bağlamına ve sosyal yapısındaki var olan güçlerine dikkat ederek, özne ve kimliğin nasıl oluştuğunu, gücün bu oluşum sürecinde nasıl hareket ettiğini ve sonunda gerçek rejimi (bilgi-güç rejimi) nasıl inşa ettiğini analiz etmeye çalışır (Jorgensen & Phillips, 2002: 12-13; Angermuller, Maingueneau, & Wodak, 2014: 2-6).

Söylem analizinde dört ana analiz birimi vardır. Birincisi, gerçeğin inşa edilmesindeki söylemin rolüdür. Bu analiz birimi metnin ve konuşmanın içeriğindeki söylemi, sosyal, siyasi ve kültürel pratiklerine nasıl yansıttığı, söylem ile gerçek (pratik) arasındaki karşılıklı ilişkiyi nasıl yürüttüğüne odaklanır. İkincisi, söylemin sosyal konum içinde kimlik oluşturmadaki rolüdür. Bu analiz birimi insanların konuşurken, kendisinin kim olduğunu ve başkasının kendisini nasıl görmek istediğini ifade etmeye çalıştığını inceler. Kimlik farklılık prensibini kullanarak, kendisinden olmayanları farklı bir varlık olarak değerlendirip kendisini oluşturur. Üçüncüsü, söylem ile performans (*pratik*) ilişkisidir. Söylem ile pratik birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Performans (*pratik*), sadece söylem ile mümkün olur. Çünkü söylem bir şeyi ya da bir kişiyi hareket ettirme kabiliyeti vardır. Dördüncüsü, söylem ve metinlerarasılık ilişkisidir. Metnin içindeki söylem, konuşma ya da yazı olarak, başka metinlere ve başka zamandaki aktörlerin konuştuklarına dayanarak ancak kendi anlamını oluşturabilir (Paltridge, 2006: 9-13).

Söylem analizi konuları özetlendiğinde, dil, eylem/pratik/performans, bağlam unsurlarından oluşur. Söylem analizi, dilin pratiğe nasıl dönüştürülüp dil bağlamına nasıl yerleştiği sorusunu cevaplamaya çalışmıştır. Söylem analizinde dil ile pratik arasındaki ayrılmazlık görüldüğü için teori ile metod arasında hiç bir farklılık görmez, teori ile metodu birbirleriyle bütünleştirir (Jorgensen & Phillips, 2002: 4). Söylem analizi sosyal bilimlerde ihmal edilen dil unsurunu gündeme getirerek teori ve metodun gelişmesine yeni bir bakış açısı sağlayıp gerçeğe ve dünyaya yönelik köklü bir analiz yapmaya çalışmıştır.

1.1.2. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Söylem Analizi

Uluslararası İlişkiler alanında önemli teorik tartışmalar yaşanmıştır. Büyük tartışmalar olarak bilinen bu tartışmalardan birinci tartışma idealizm ve realizm arasında; ikinci tartışma davranışsalcılık ve gelenekselcilik arasında ve üçüncü tartışma paradigmalara arasında yapılmıştır. Söz konusu tartışmalar Uluslararası İlişkiler biliminin sistemleştirmesini ve bilimsel araştırma yöntemlerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır (Yalvaç, 2016: 44-49). Sosyal bilimlerde yükselen eleştirel siyasi ve felsefi tartışmalar ise özellikle Uluslararası İlişkilerdeki teorik tartışmalardan büyük oranda etkilenmiştir. Bu yeni tartışma, önceki araştırma odağı olan maddesel (*material*) unsurun önemli alanı ile manevi (*non-material*) unsurunun önemli alanı arasındaki var olan farklılıklar yüzünden başlamıştır. Bu yeni tartışma (dördüncü tartışma), farklı Uluslararası İlişkiler uzmanları tarafından farklı isimlerle anılmaktadır.

Robert Owen Keohane Uluslararası Çalışmalar Derneği'nin (*International Studies Association-ISA*) 1998 yılındaki yıllık konferansının açılış konuşmasında bu tartışmanın rasyonalistler ile düşünselciler arasında bir tartışma olduğunu iddia etmiştir (Smith, 2013: 5). Başka bir ifadeyle, Martin Hollis ve Steve Smith, bu tartışmanın, Max Weber'in tarif ettiği açıklama ve anlama (*erklaren und verstehen*) perspektifleri arasında bir tartışma olduğunu ileri sürmüştür (Kurki & Wight, 2013: 20). Açıklama perspektifi (sonrasında pozitivizm terimiyle tarif edilecek) bilimin sistematik gözlemlerle odaklanması, düzenlilik bulması için yeterli verilerin toplanması ve 'gözlemlenemeyen gerçekler'i incelenmekten kaçması gerektiğini öne sürerken; anlam perspektifi (sonrasında post-positivizm terimiyle tarif edilecek) görüş, yorum ve inanç (önceki bahsedilen 'manevi unsurlar') önemli bir faktör olarak görülmesi, genel kuralların inşa edilmesini reddetmesi, pozitivistlerin veri toplama ve göstergeye dayalı yöntemlerinden vazgeçilmesi gerektiğini savunmuştur (Kurki & Wight, 2013: 20-21).

Post-positivist perspektifin dil, söylem, kimlik, değer ve meta-teorik unsurlara destek vermesi Uluslararası İlişkilerde yeni alternatif teorilerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Bu perspektiften ilk olarak ortaya çıkan konstruktivist

teori (ya da yaklaşım) değer, kimlik ve norm gibi faktörleri önemli hale getirip bu faktörlerle aktör ile yapı arasındaki ilişkiyi deşifre etmeye çalışmıştır (Fierke, 2013: 188). Teori aslında positivist ile post-positivistler arasındaki farklılıklara köprü oluşturmaya çalışan bir yaklaşımdır. Çünkü konstruktivistler her ne kadar manevi faktörlere ve unsurlara inansa da, maddi faktörlerin önemine de inanır (Fierke, 2013: 193). Konstruktivistlere göre, bir aktör başka aktörlerle ilişki kurmaya çalıştığında, belli bir mekan-zaman bağlamında maddi ve manevi faktörleri dikkate alarak öznelarası anlam (*intersubjective meaning*) ile birbirlerini anlayabilir ve aktörlerin kendilerine ait kimlikleri de bu bağlamda değişebilir (Hopf, 1998: 174-179). Bu durum ‘devlet ne anlıyorsa odur’ görüşüyle Alexander Wendt tarafından tarif edilmiştir (Wendt, 1992). Konstruktivistlerin diğer önemli argümanı ise, aktör ile yapının birbirlerini etkileyip değiştirebildiği görüşüdür. Konstruktivistlere göre, yapı olmadan aktör olamaz, aktör olmadan da yapı olamaz (Hopf, 1998: 173). Aktör ve yapı birbirlerine ihtiyaç duyar, çünkü yapı sadece aktör (öznel) ilişkileriyle mümkün olur ve aktör yapı olmadan kendisini belirleyemez.

Konstruktivist yaklaşım uluslararası ilişkilerdeki değişim ve devamlılıktan bahseder ancak genel olarak değişimden ziyade, sadece normun ya da yapının işlevinin devamlılığını kanıtlamayı başarmıştır. Konstruktivistler aktörün yerine yapıya ve değişimin yerine devamlılığa daha çok odaklanmıştır. Bu görüşü nedeniyle konstruktivistler çeşitli eleştiriler almıştır. Post-positivist perspektiften ortaya çıkan teoriler, konstruktivist yaklaşıma ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştiriler genelde konstruktivistlerin yapıya odaklandığı ve öznenin (aktör) unutulduğu yönündedir (Epstein, 2010; Campbell, 1998). Konstruktivist yaklaşıma yöneltilen önemli eleştirilerden biri ise post-yapısalcılardan gelmiştir. Post-yapısalcılık aslında sadece konstruktivist yaklaşıma değil, diğer hâkim teorilere de (özellikle yapısalcı / rasyonalist teoriler) meydan okumuştur.

Post-yapısalcılık değişimler konusunda farklı bir okuma sağlayıp positivist epistemolojisinin temel anlayışını yeniden değerlendirerek uluslararası siyasetteki yeni değişimler ve ortaya çıkan olayları incelemek için ‘dile dönüş’ yaklaşımı önerir. ‘Dile dönüş’ aslında konstruktivist yaklaşımının geliştirdiği dönemde başlamış (Epstein, 2013: 499) ancak dil ve söylem ile ilgili analizin önemi post-yapısalcı teorinin gelişimiyle daha da artmıştır. Dil, yukarıda bahsedildiği gibi, yıllarca unutulmuş

ama asılolan önemli bir faktördür. Dil ya da söylem uluslararası siyasetteki hem maddi konulara (savaş vs.) hem de manevi konulara (benimsenen norm ve değerlere) anlam verir (Epstein, 2008: 17). Söylem uluslararası siyasette olayların arkasında durur, olayları ve eylemleri hareket ettirir (Epstein, 2013: 502; Aydın-Düzgüt: 155). Post-yapısalcılık, Uluslararası İlişkilerde dilin ya da söylemin işlevine odaklanıp kullandığı için sadece olaylara bakmayıp Uluslararası İlişkilerin temel kavramlarının (güç, devlet, yapı, aktör, egemenlik) radikal bir okunmasına imkân sağlar (Kardaş & Erdağ, 2016: 379).

Post-yapısalcı teorinin Uluslararası İlişkiler bilimine önemli katkılarından biri de söylem analizini tanıtmak, getirmek ve uygulamaktır. Söylem analizi dilin kullanımına, söylemin doğasına ve pratiğe yansıtılışına odaklandığı için Uluslararası İlişkiler bilimindeki görülen gerçekler ve maddiliğin arkasındaki görülmeyenleri inceleyebilir (Hansen, 2016: 104). Araştırılan gerçekler ve konular (savaş ve barış, refah ve yoksulluk vb.) aslında dil ya da söylem ile hayata geçirilebilir. Bu nedenle dil ve söylem Uluslararası İlişkiler biliminde yeni ve hususi bir analiz aracı olarak kullanılabilir. Yukarıda ifade edildiği gibi normal olarak görülen herhangi bir gerçeklik ya da olay post-yapısalcılık teorisinde söylem analiziyle derin bir şekilde sorunlaştırılır. Post-yapısalcılık diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinden (özellikle pozitivizm perspektifine dayanan teoriler) farklı olarak sosyal yaşam ve siyasi dinamikteki gerçeklik konusunu dikkatli bir şekilde inceler. Post-yapısalcılık teorisi herhangi bir gerçekliğin gerçek olmadığını, gerçeğin doğası ve kökenin incelenmesinin gerektiğini savunur. Bu yüzden post-yapısalcılık teorisi gerçeğin farklı açıdan okunmasına ve yorumlanmasına yardım eder.

Ali Balcı'nın ifade ettiği gibi post-yapısalcılık Uluslararası İlişkilerin temel kavramlarının “en bildik başlangıcı bildik olmaktan çıkaracağını” amaçlar (Balcı, 2011: 4). Post-yapısalcı yaklaşım ile raslantısal, mantıksal ve önceden var olmuş gibi algılanan temel kavramların içinde kullanılan dil ve söylemin yapısı çözülerek bu kavramların farklı anlaşılmasına mümkün kılınabilir (Campbell, 2013: 225). Post-yapısalcılığa göre, Uluslararası İlişkilerdeki temel kavramların çoğu ancak güçlü bir yapı tarafından yaratılıp ortaya çıkarılır (Balcı, 2011: 6). Bu temel kavramlar (bilgi-güç) yapı tarafından Uluslararası İlişkiler bilimine normal, doğal ve temelli bir prensip olarak tanıtılır. Sonrasında da araştırmalarla, politikalarla ve pratiklerle bu prensip ya

da kavramları normalleştirilir, gerçek hayatta sürdürülür ve sürdürülmeye devam edilir. Bu nedenle Uluslararası İlişkiler biliminde post-yapısalcılık teorisinin kullanılması gittikçe daha da önemli bir hal alır. Çünkü ancak post-yapısalcılık teorisi ile ‘bilindik’ kavramın ve gerçeğin asıl olarak ne olduğu, kavramın ve gerçeğin nasıl ortaya çıkıp büyüdüğü, kavramın ve gerçeğin kim tarafından oluşturulduğu, kavrama ve gerçeğe nasıl hâkim olunabildiği ve kavramın ve gerçeğin nasıl sürdürülüp sürdürülmeyeceğinin sorgulanması hedeflenir (Campbell, 2013: 234).

Öte yandan post-yapısalcılık aktör ile yapı arasındaki ilişkileri eleştirel bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Post-yapısalcılık teorisi aktörün belirli bir mekân-zaman içerisindeki sosyal ve siyasi bağlamında bilim-güç yapı tarafından oluşturulduğunu öne sürmüştür (Epstein, 2010: 327). Aktör kendi kendine oluşturulamaz, diğer teorilerin iddia ettiği gibi önceden var olmuş değildir. Aktör belli bir yapıyla bağlantılı olup yapının söylemine ve sistemine göre hareket eder. Sosyal yapılardaki aktörler kendilerinin anlaşılması ve kimliklerinin belirlenmesi adına başka aktörlerden farklılaşarak kendilerinin ve kendilerine ait kimliğin korunması için sınır koyarak varlıklarını bilgi-güç yapı tarafından oluşturulan dışlanma pratikleri ile sağlar (Hansen, 2006: 17). Bu nedenle post-yapısalcılık hem realizmin ‘yapı içinde bağımsız özne’ görüşünü hem de konstruktivizmin ‘yapı ile aktör birbirlerini etkileyip belirleyebilir’ görüşünü de reddeder (Hansen, 2006; Epstein, 2010; Campbell, 2013).

Son olarak post-yapısalcılık söylem analizinin temel prensiplerinden olan ‘teori ile pratik arasında bir ayrım olmaması’ görüşünü savunduğu için Uluslararası İlişkiler biliminin gelişmesine de katkı sağlamıştır (Campbell, 2013: 225). Post-yapısalcılığa göre teori ile pratik arasında bir ayrım olmaz. Çünkü ikisi de bilim-güç yapısı tarafından oluşturulup yürütülür. Teori ile pratik aslında birbirlerine bağlanarak etkileşir. Bir teorinin oluşum sürecinde kendine ait görüş ve prensipleri, bilim-güç yapısı tarafından belirlenir. Bu görüş ve prensipleri belirlendikten sonra teoriler gerçek dünyadaki olayların (pratiğin) incelemesinde kullanılır ve gerçeğe dayanarak bu teorilerin görüşü ve prensipleri test edilir. Bir teori herhangi bir gerçeğe ve yeni olaylara karşılaştıkları zaman uymaz ise bu teori sürekli olarak yeniden düşünülüp inşa edilecektir (Campbell, 2013: 232-233; Epstein, 2013: 516). Pratik açıdan bakıldığında teori için test, bir alan ve ilham kaynağı olmuştur. Pratik (gerçek) teori ile etkileşim halindeyken teori şekillendirilip inşa edilir. Aslında teori pratiği de aynı şeyleri yapar.

Post-yapısalcılığa göre bilim güç yapısına dayandığı için teoriler asla pratik ve gerçeklerden bağımsız ve ayrı olamaz. Bu nedenle post-yapısalcılık teorilerin arka planına ve ontolojik felsefesine baktığı için Uluslararası İlişkiler biliminde meta-teorik bir yaklaşım olarak bilinir (Campbell, 2013: 236).

1.2. SÖYLEM İLE PRATİK ARASINDA DIŞ POLİTİKA

Dış politika Uluslararası İlişkilerde en önemli aktör olarak devlet tarafından yürütülür ve dış politikanın inşası ve işleyişi Uluslararası İlişkilerin ve uluslararası siyasetinin ayrılmaz bir bütünü olmuştur (Hansen, 2016: 97-98; Campbell, 1998: 44-46). Aynı zamanda dış politika Uluslararası İlişkiler bilimini diğer siyasi ve sosyal bilimlerden ayıran en önemli unsurdur. Post-yapısalcı uzmanlara göre, Uluslararası İlişkiler bilimindeki *dış politika* kavramı ve beraberinde getirilen kavramlar (özellikle *devlet* kavramı) biliminde merkezi bir konuma alınıp, tartışılmaz bir gerçek gibi ve hatta bir mit olarak düşünüldüğü için bu kavramların yeniden düşünülmesi gerekmektedir (Balcı, 2011: 4-5). Bu kavramlar (dış politika ve devlet) yeniden düşünülmeden, yeniden sorgulanmadan, gerçeklerin ve Uluslararası İlişkilerin ne olduğu sorularına karşı Uluslararası İlişkiler bilimcileri yeni değişimlere ve yeni bir mekân-zaman bağlamına uyan yeterince cevap veremez.

Bu bağlamda devlet ve dış politika kavramları birbirlerinden ayrılarak değil birbirleriyle bütünleştirilerek iyi bir analiz yapılabilir. Post-yapısalcılık teorisine göre, devlet hayatta kalabilmek için dış politikaya her zaman ihtiyaç duyar. Aynı zamanda dış politika da hayatta kalabilmek için devlete ihtiyaç duyar (Campbell, 1998: 45). Bunlardan birisi işlevsiz hale getirilirse diğeri de çalışamaz ve varoluşunu da kaybetme durumuna girer. Böyle bir durum nasıl olur? David Campbell *Writing Security* kitabında bu mesele üzerine kapsamlı bir analizi yapıp devlet ve dış politika arasındaki ilişkiyi deşifre etmeye, bu iki kavram üzerine yapısöküm yapmaya çalışmıştır. Analizinin ilk adımında Campbell dış politikanın ne olduğu sorusuna cevap aramıştır. Dış politika iç politika ile uluslararası siyaset arasında bir *bağlantı* ya da bir *köprü* olarak tanıtılmıştır (Kaarbo, Lantis, & Beasley, 2013: 1-2). Aynı zamanda dış politika için ‘diğer ülkelerin davranışlarını değiştiren’ tanımı da kullanılmıştır (Modelski, 1962’den aktaran Tayfur, 1994: 117). Dış politikanın bir bağlantı ya da köprü olarak tarif edilmesi aslında ilginçtir ve bu durum insanların zihninde başka soruları da

oluşturur. Neden bağlantı ya da köprü olarak tarif edilir? Böyle bir tarif nasıl kabul edilebilir?

Campbell, bu sorulara yönelik post-yapısalcılık teorisi ve Foucault'un söylem analizi yöntemini kullanarak dış politikayı başka bir şekilde tanımlamıştır. Köprü ya da bağlantı olarak tarif etmekten ziyade dış politikanın temel düşüncesi ve temel sorunu aslında 'dış' kelimesindedir. Bu 'dış' kelimesi post-yapısalcılık teorisinin farklılık prensibini kullanarak ancak karşısı 'iç' ile mümkün olur. 'Dış' ile 'iç' arasındaki 'sınır' terimiyle tarif edilen zıtlık sıfatı dış politikanın anlamını daha köklü bir şekilde düşündürebilir. 'Dış ile iç arasındaki sınır meselesi' Uluslararası İlişkiler biliminin önceden tartışılmamış bir konudur. Ancak bu mesele teorik tartışmalara getirildikten sonra Uluslararası İlişkiler biliminin kökeni ve temel kavramlarını sarsan bir olgu olmuştur. Campbell'e göre, 'dış ile iç arasındaki sınır / ayırım' oluşumunu anlamak için dış politikayı anlamak yetmez ayrıca dış politikayı yürüten devleti anlayıp incelemek gerekir. Devlet rasyonalistlerin anladığı gibi uluslararası ve iç siyasette önceden var olmuş, tekil, sağlam ve sabit bir aktör olarak nitelendirilir. Bu bağlamda devlet her şeyin merkezi olur ve dolayısıyla devletsiz bir dünya düşünülemez (Campbell, 1998: 46-65). Ancak devlet kendi kendine var olmaz, aksine belli bir mekân-zaman bağlamında oluşturulur.

Campbell'in ifade ettiği gibi tarihsel süreç içerisinde mekân-zaman bağlamına dayanarak devlet kavramı evrilmiş ve var olan sistemlerde kendi yerini bulmaya çalışmıştır. 17. yüzyılda Avrupa'da Protestan ve Katolik ülkeler arasındaki çatışmaların sonucunda ortaya çıkan ve modern uluslararası sisteme geçiş olarak kabul edilen Vestfalya Antlaşması ile modern devletler ortaya çıkmıştır. Modern anlamda devletin ortaya çıkışında egemenlik ve sınır belirleyici bir unsur olmuştur. Egemenlik kavramı devletlerarası anlaşmazlığı disipline edip devletin kendi yönetimini güçlendirirken sınır kavramı devletin kimliğini inşa ederek devleti kendisine ait olmayan etkenlerden dış ile iç ayırımı mantığıyla korur (Campbell, 1998: 70-72).

Egemenlik ve sınır daha sonraki modern siyasi sisteminin gelişiminde modern devlet kavramının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir. Egemenlik ve sınır kavramları aynı zamanda uluslararası ilişkilerin temel kavramlarından dış politika kavramının oluşumuna katkı sağlamıştır. Egemenlik ve sınır kavramlarıyla birlikte dış politika kavramı aslında bazı olayları ve aktörleri dışlamaya çalışan bir eylemdir

(Hansen, 2016: 101). Dış politika devlet ve kendi içindeki karar alıcılar tarafından bazı aktörlere karşı bir tehdit ifadesi olarak kullanılır. Bazı aktörler *devlet* tarafından ‘düşman’ ya da ‘yabancı’ kelimesi ile tehdit olarak nitelendirilir (Kardaş & Erdağ, 2016: 383). Campbell’in de ifade ettiği gibi dış politika tehlike mantığıyla iç içedir (Campbell, 1998: 57). Bir başka ifadeyle dış politika bir dışlanma süreci olup devletin kimliğini, varoluşunu ve egemenliğini sağlayan bir pratiktir. Bu nedenle dış politika aslında devletler (aktörler) arası bir köprü değil aksine devletlerarasında ilişki kurulmasında duruma ve bağlama göre hem ayıran hem de bağlayan bir unsur olarak görülebilir (Campbell, 1998: 69). Öte yandan dış politika devletler (iktidarlar) arasında kendi iktidarlarını güçlendirmek için bir araç (strateji) olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda dış politikanın hedefi her ne kadar ‘dış’ olsa da, aslında devletin içerisindeki güç ilişkilerin bir yansıması olarak düşünülebilir (Balcı, 2011: 23).

1.3. DIŞ POLİTİKA İNCELEMELERİNDE SÖYLEM ANALİZİ

1.3.1. Eleştirel Yöntem

Uluslararası İlişkiler alanındaki gelişmelerle birlikte (özellikle üçüncü tartışma ve öze dönüşün sonrasında) dış politika analizi pozitivist ile post-pozitivist tartışmalarla karşılaşmıştır. Bu aşamada dış politika analizi sadece modelleme ve hipotez oluşturmayla ilgilenmemiş, sosyal bilimlerde en önemli sorularından biri olan yapı-aktör ilişkisiyle de ilgilenmeye başlamıştır. O dönemde Walter Carlsnaes gibi yazarlar dış politika analizine yapı ve aktörün nasıl konulandırabileceği sorusuna cevap aramaya çalışmıştır. Özellikle Carlsnaes dış politika analizinde var olan yöntemleri ve araştırmaları eleştirerek ‘Dış Politika Eylem Modeli’ni dış politika analizine alternatif bir yöntem olarak sunmuştur (Carlsnaes, 1992). Günümüzde ise dış politika analizinde iki yönelim bulunmaktadır. Bunlardan birincisi karşılaştırmalı dış politika analizine yeniden dönüştür. İkincisi ise konstrüktivist yaklaşımın bir ürünü olarak dış politikada kimliğin incelenmesidir. Kaarbo’ya göre, iki güncel yönelimin yükselişinin arkasında iki sebep bulunmaktadır. Birincisi, karşılaştırmalı dış politika analizinin özellikleri hem nicel hem de nitel yöntemleri kapsadığı için dış politika ve uluslararası ilişkiler bilimine önemli bir katkı sağlamaktadır (Garrison, 2003: 156-157). İkincisi, kimlik sorunu daha da ‘norm’laştırılan ve uluslararası kurallara değer veren bir uluslararası sistemde dış politika analizinde önemli bir rol oynamaktadır.

Dış politika analizinde önemli rol oynayan devletin kendiliğini belirleyen ve devletin her eyleminin arkasında hareket eden kimliğinin araştırılması ‘norm’laştırılan bir dünyada daha da önemli hale gelmiştir. Kaarbo’nun belirttiği gibi devletlerin (özellikle uluslararası sistemde önemli ve hâkim olan devletler) dış politikaları incelendiğinde kimliğin dış politika üzerine etkileri görülebilir (Garrison, 2003: 159).

Ancak epistemolojik olarak dış politika araştırması (nicel yöntemlerin yanında özellikle nitel yöntemler ile yapılan araştırmalar) genelde neden-sonuç (raslantısal) ilişkisine dayanır. Neden sorusu ile daha birçok şeyin sebebi ya da bir şeyin hareket edeninin bilinmesi ve açıklanmasını hedeflemektedir. Roxanne Lynn Doty’e göre, dış politika analizi ontolojik olarak üç tip araştırma ile oluşturulur ve bu üç tip araştırmadan ikisi devamlı olarak neden sorusunu sorar. Dış politika araştırmalarının birinci tipi, kognitif karar-yapıcı yaklaşımdır. Bu yaklaşım bir aktörün ya da bireyin dış politika eylemlerinde nasıl bir rol oynadığı ve gerçek dünyayı nasıl değerlendirdiği sorusunu sorar (Doty, 1993: 298-300). Kognitif karar-yapıcı yaklaşımı aynı zamanda davranışsalcılığa dayanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım dış politika eylemlerinde rol alan herhangi bir aktör ya da bireyi rasyonel olarak düşünür. Bu rasyonel aktörler dış politika karar aldığı anda var olan politika seçenekleri arasından en rasyonel ve en mantıklı olanı seçer. Bu yaklaşım örnek olaylarından veri alarak model oluşturmaya çalışmıştır.

Dış politika araştırmalarının ikinci tipi sosyal performans yaklaşımıdır (ya da Walter Carlsnaes’in ifadesiyle kolektif yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, her aktör açık ve kolektif bir biçimde karar alır, seçtiği politikasını kolektif bir ortamda uygular. Sosyal performans yaklaşımı karar-yapıcı yaklaşımının savunduğu gibi tekil ve önceden var olmuş aktör görüşlerini savunmasına rağmen karar-yapıcı yaklaşımdan farklı olarak daha çok dış ve yapısal faktörlere odaklanır. Çünkü bu yaklaşıma göre, ‘sosyal’ ortam her zaman bir bireyseli belli bir ölçüde etkileyerek ilham verir. Bu nedenle dış politika aslında sosyal düzeni üreten bir eylem olarak nitelendirilir. Sosyal performans yaklaşımının diğer önemli özelliği ise araştırmalarında dil kullanımınıdır. Dil kullanımı sosyal performans yaklaşımında oldukça önemlidir. Çünkü sosyal bir ortamda aktörler (özneler) aktif bir iletişim halindedir ve dil ya da söylem ile kendi maksadını ve niyetini ifade etmeye çalışırlar. Sosyal performans yaklaşımında dış politika ile eylemlerinde kullanılan ifadeler ve aktörler arası iletişimin incelenmesi

amaçlanır. Ancak bu neden sorusu ya da raslantısal ilişki dış politikanın arkasındaki devletlerarası ilişkilerdeki gücün rolünü ve tabiatını açıklayamaz. Doty'e göre, söylemsel eylemler yaklaşımı devletlerarası ilişkilerdeki gücün rolü ve tabiatını nasıl sorusuyla açıklayabilir (Doty, 1993: 299-301).

Söylemsel eylemler ya da söylemsel pratik özne ve özneciliğin biçimini teşkil eden bir pratiktir. Özne ve özneciliğin biçimleri dağılmış durumdadır. Çünkü güç aynı zamanda sosyal yapısında dağılır. Söylemsel eylemler yaklaşımı sosyal performans yaklaşımında olduğu gibi dili önemli bir analiz odağı olarak ele alır. Ancak sosyal performans yaklaşımından farklı olarak söylemsel eylemler yaklaşımının dile yönelik görüşü daha kökenlidir. Bu yaklaşıma göre, dil sadece şeffaf bir araç değil; aynı zamanda gücü taşıyan bir araçtır. Böylece özne ile dil arasında verimli bir ilişki olduğunu savunur (Doty, 1993: 302).

1.3.2. Hansen'in Dış Politika Söylem Analiz Metodu

Post-yapısalcılık teorisinde dil, eylem ile bağlam arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Post-Yapısalcı söylem mantığıyla dış politika araştırmaları sadece eylemler ya da kişisel faktörleri incelemekle kalmayıp bu eylemler ya da kişisel faktörlere ilham veren dil ve söylemi de analiz etmeye başlamıştır. Bu yöntem uluslararası siyasetin en önemli aktörü olan devlet ile devlet başkanı ve devlet adına konuşmaya yetkili olan akötlerin (dışişleri bakanı ve hükümet sözcüsü vb.) kullandığı dil ve söylemin eyleme nasıl yansıdığı sorusunu açıklamaya çalışmıştır. Bunun yanında diğer siyasi aktörlerin, gazeteci, köşe yazarı ve sivil toplum örgütlerinin söylemleri de bu yöntem ile analiz edilebilir.

Uluslararası İlişkilerdeki söylem bilimciler post-yapısalcı söylem analizinden ilham alarak Uluslararası İlişkiler teorilerinin temelini ve uluslararası siyasetteki olayları eleştirel bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Söylem analizi yöntemi temel olarak pozitivist, rasyonel ve konstruktivist analiz yöntemlerine karşı alternatif bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili ilk çalışanlardan biri olan Roxanne Doty yukarıda bahsedilen söylemsel eylemler yaklaşımını Uluslararası İlişkilerde yeni bir araştırma yöntemi olarak tanıtmaya çalışmıştır. Söylemsel eylemler yaklaşımı üç adımdan (yüklemleme, önvarsayım ve özne konumlandırma) oluşan yöntemiyle Uluslararası İlişkilerdeki 'iç/dış' ayrımını yapısöküme uğratmıştır. Bir diğer çalışan

Michael Shapiro, Foucault'un söylem teorisine dayanarak basında yer alan fotoğraf, haberler, köşe yazarları ve otobiyografların içindeki siyasi içerikleri ve söylemleri açıklamaya çalışmıştır. Shapiro aynı zamanda Uluslararası İlişkileri, özellikle dış politikayı 'ötekileştirme' süreci olarak nitelendirmiştir (Shapiro, 1989).

David Campbell ise Shapiro'nun ve Foucault'un izinden giderek dış politika kavramını yeniden anlamlandırarak ele almıştır. Diğer yandan James Der Derian, Henrik Larsen ve Ivan Neumann gibi yazarlar Uluslararası İlişkilerdeki 'öz/öte', 'iç/dış' ayrımının dış politika pratiklerine etkilerini analiz etmeye çalışmıştır. Uluslararası İlişkilerdeki bahsedilen söylem bilimciler söylem analizini farklı biçimlerde yorumlasa da aslında benzer sonuçlara yaklaşmıştır. Ancak Jennifer Milliken ilk kez Uluslararası İlişkilerde söylem analizinin "epistemolojik yeri"ni daha detaylı ve daha kapsamlı bir şekilde sorunlaştırmıştır (Hansen, 2016).

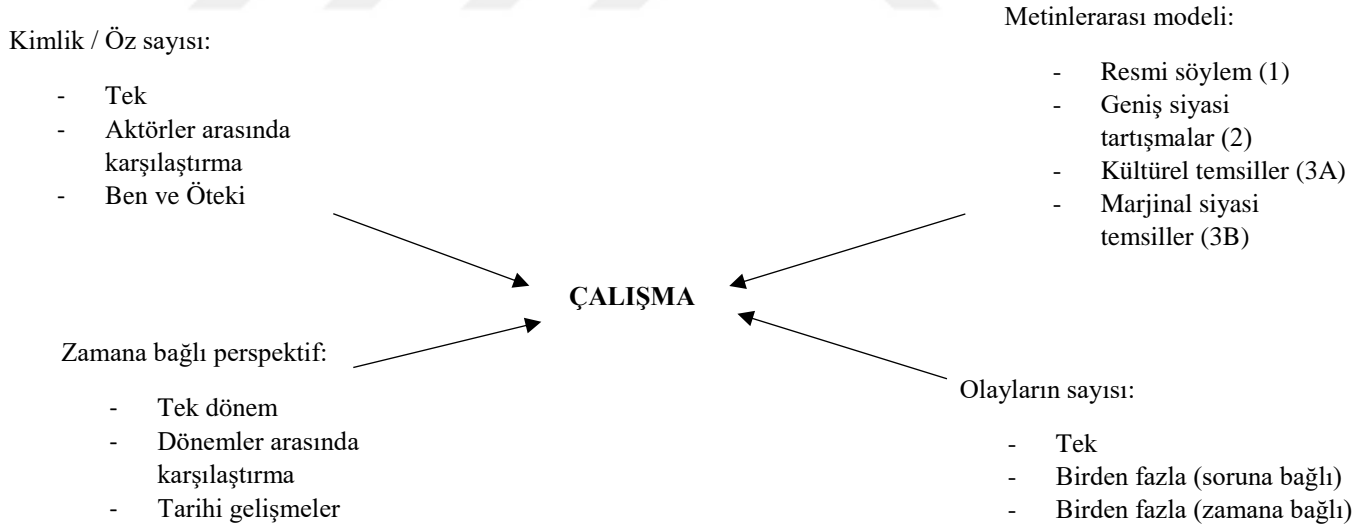
Milliken'e göre, 1990'larda Uluslararası İlişkiler araştırmalarında ortaya çıkan post-modernist ve post-yapısalcı araştırmalar uluslararası siyasette söylemin rolünü incelemeye çalışmıştır. Ancak bu araştırmalar kendi yöntemini geliştirmediği için diğer paradigmalardan geride kalmıştır. Bu nedenle bazı Uluslararası İlişkilerciler Uluslararası İlişkilerde söylem analizi girişimini 'kötü' ve 'tehlikeli' bir girişim olarak nitelendirmiştir. Milliken ise bu iddialara karşı çıkararak söylem analizinin özünü kaybetmeden argümanları ve mantığı ile kendine has bir yöntem geliştirebildiğini savunmuştur. Milliken meta-teorik bir tartışmadan öte daha pratik ve daha uygulanabilir bir yöntem geliştirmeyi önermiştir. Ancak yine de Milliken Uluslararası İlişkiler biliminde söylem analizi ve çalışmasının sağlıklı bir şekilde yapılması üzerine henüz 'ortak bir anlayış' oluşmadığını iddia etmiştir (Milliken, 1999: 225-227; 248).

Uluslararası İlişkilerde söylem analizi tartışmalarında Lene Hansen yeni bir söylem analizi modeli ile katkı vermeye çalışmıştır. Hansen dış politika çalışmalarında sıkça kullanılan üç araştırma modelinden büyük teori (*grand theory*), karar verme yaklaşımı ve özellikle konstruktivist yaklaşımı eleştirmiştir. Söylem analizinin temel unsuru olan dil, siyasi ve sosyal süreçlerde önemli ve bağımsız bir faktör olarak tanınır. Söylem analizi insanların eylemlerini değil insanların dili nasıl kullanıp bunu pratiğe / eyleme nasıl yansıttığını incelemeyi hedeflemektedir (Campbell, 2013: 223). Diğer bir ifadeyle, söylem analizi herhangi bir söylemsel bilgiyi saf bir şekilde analiz etmeye, belli bir söylemin anlaşılması, söylemin bağlamı ve etrafında bulunan toplumun

inşasının ve doğasının açıklanmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır (Nabers, 2015: 132).

Hansen bu varsayımlarından yola çıkarak dış politika oluşturma sürecini incelendiğinde aktörün ya da politika yapıcının kullandığı dil veya söylemin dış politikanın hem oluşturulmasında hem de uygulanmasında etkin bir rol oynadığını belirtmiştir. Hansen'e göre, dış politika uygulandığı zaman aktörler ve dış politika karar alıcıları belli bir mekân-zamana bağlı tasvir ettiği dış politikasını değiştirebilir. Bu durumda bir ülke varoluşsal bir tehditle karşılaştığı zaman aktörler/dış politika karar alıcıları söz konusu tehditleri bertaraf etmeye çalışarak kendi kimliğini yeniden inşa etmektedir. Her kriz ya da tehditle karşılaştıkça bu inşa ediliş ya da yeniden anlayış sürekli bir şekilde gerçekleşir. Bu nedenle söylem analizine göre, dış politika ile kimlik arasında sadece raslantısal bir ilişkisi olmayıp birbirlerini dönüştüren belirleyici ve edimsel (*constitutive & performative*) bir ilişki vardır (Hansen, 2006: 28).

Tablo 1 – Lene Hansen'in Söylem Analizi Modeli

Kaynak: (Hansen, 2006)

Hansen'in modeli dört temel unsurdan oluşmaktadır. Birincisi, özün/kimliğin sayısıdır (*number of selves*). Özün/kimliğin sayısı analizin hangi aktöre odaklandığına ve neyi hedeflediğine bağlıdır. İkincisi, metinlerarası modellerdir (*intertextual models*). Metinlerarası modeller metnin ya da söylemin kaynaklarına dayanarak

aktörün kimliğini belli bir metne nasıl yansıttığını görmeyi amaçlar. Üçüncüsü, zamana bağlı perspektiftir (*temporal perspective*). Zamana bağlı perspektif kullanılan söylemleri bağlı bir zamanda inceyerek söylemlerin dinamiklerinin daha detaylı ve doğru bir şekilde değerlendirilmesine yardım eder. Dördüncüsü ise olayların sayısıdır (*number of events*). Olayların sayısı dış politikada kullanılan söylemlere bağlı olup buna dayanan olayları inceler. Olayların sayısı tek ya da çeşitli olabilir. Tek olup olmadığı mekânsal-zamansal faktörlere göre değişiklik gösterir (Hansen, 2006: 67-71).

Hansen metinlerin ya da kaynakların araştırıldığında birçok söylemin ortaya çıkmasına rağmen temel söylemin belirlenmesi gerektiğini söylemiştir. Temel söylemin iki tane işlevi vardır: Birincisi, temel söylem farklı temsiller ve politikalar arasında sistematik olarak bağlanır. İkincisi, dış politika tartışmalarının içinde yapılaşan anlaşmazlıkların kilit noktasını tanır (Hansen, 2006: 46).

Temel söylem bu modele bağlı olarak nasıl araştırılır? Temel söylem yukarıda da bahsedildiği gibi kimlik ve politika arasındaki ifadeleri detaylı bir şekilde çalışmak için araştırılır. Buna bağlı olarak Hansen temel söylemin araştırılmasında bazı şartların gözden kaçırılmaması gerektiğini ifade etmiştir. İlk olarak temel söylem kimliğin ana temsillerinin açık konuşmasına ya da telaffuzlarına dayanır. Dış politika tartışmalarının olduğu metinlerde bu konuşma ve telaffuzlar belli bir tarihsel arka planına bağlıdır. Bu yüzden temel söylem zamandan asla bağımsız olamaz. İkinci olarak, temel söylem aynı zamanda bir özün öteye karşı telaffuzunu radikal bir şekilde nasıl tarif ettiğini açıklar (Hansen, 2006: 47).

Öz ile öte arasındaki ilişki temel söylemin belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Çünkü bir özün yansıtıcısı olarak söylem sadece kendisine değil öteye de işaret eder. Sonunda temel söylem var olan dış politikadan farklı bir şekilde ifade edilebilir (Hansen, 2006: 48). Bu nedenle temel söylemin sadece tek bir kaynaktan değil, farklı zamanlardan gelen çeşitli kaynaklardan görülmesi gerekir.

Bununla birlikte Hansen'in söylem analizi yöntemi kullanılırken metinlerarası modele ve metinsel seçmeye de dikkat edilmesi gerekir. Metinlerarası modeli sadece dış politika analizinde incelenen ana ya da resmi metinlerle sınırlı kalmayıp, dış politika tartışmalarına katkı veren başka metinleri (gazete, parlamentoda yapılan konuşmalar, roman, senaryo...) de kapsar (Hansen, 2006: 53). Bu üç modelden

oluşan metinlerarası modeli söylem analizinde resmi söylemin hegemonyasının temelini daha detaylı bir şekilde inceleyebilir.

Tablo 2 – Hansen’in Metinlerarası Analizinde Üç Modeli

	Birinci Modeli	İkinci Modeli	Üçüncü A (3A) Modeli	Üçüncü B (3B) Modeli
Analiz odağı	Resmi söylem: Devlet başkanları, devlet erkânları, uluslararası örgütlerin üst kademeleri	Dış politika geniş tartışma alanı: Siyasi muhalifler, medya, şirketler ve ilgili kuruluşlar	Kültürel temsil: Popüler kültür, yüksek kültür	Marjinal siyasi söylem: Sosyal hareketler, yasadışı kuruluşlar, akademisyen ve sivil toplum kuruluşlar
Analiz nesnesi	Resmi metinler: Birincil ve ikincil metinlerarası ağı, destekleyici ve eleştirel metinler	Siyasi metinler, parlamento tartışmaları ve tutanaklar, köşe yazıları, kamuoyu tartışmaları	Film, diziler, bilgisayar oyunları, fotoğraf, şiir, müzik, mimar eserleri, roman, otobiyografi	Marjinal siyasi grupların yayınları, kitapları, web sayfaları, akademik incelemeler
Analiz hedefi	Metinlerarası ağı ile resmi söyleminin tutarlığı, eleştirel söyleme karşı resmi söyleminin yanıtı	Resmi söyleminin hâkim olması, resmi söyleminin dönüşümü, medya söylemlerinin iç tutarlığı	Kültürel temsilde kimliğin yeniden inşa edilmesi	Demokratik olmayan rejimlerde direniş, birinci ve ikinci modellerde muhalif olması, akademik tartışmalar

Kaynak: (Hansen, 2006)

Söylem analizinin temel sorunlarından biri olan yüzlerce metin ve kaynaktan analiz metinlerinin seçilmesi Hansen'in metinleri seçme yöntemi ile çözülmeye çalışılmıştır. Hansen metin seçimindeki zorluklara karşı iki önemli kriter ortaya koymuştur (Tablo 3). Hansen söylem analizi yapanların incelendiği döneme ait tarihsel kaynakların seçilmesi ve metinlerarası ağında defalarca atıf yapılan anahtar metinlerin belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Hansen, 2006: 73-74). Böylece söylem analizi yapanların daha kapsamlı ve daha sistemli bir analiz yapmasına yardımcı olmuştur.

Tablo 3 – Metinlerarası analizinde metinlerin seçme yöntemi

Analizin nesnelere	Zamansal konumu Çalışma zamanı	Tarihsel kaynakları
Genel nesnelere	Üç şart: - Açık tellafuzu olan - Yaygın bir şekilde okunan - Resmi yetkili olan	- Kavramsal tarihleri
Anahtar metinler	- Geniş metinler ve kaynaklardan birincil okuma - Dijital arama motoru	- Kavramsal tarihleri - Analiz edilen konu ile ilgili alıntı yapılmış eski tartışmaları - Yeniden yayımlanan eski tartışmaları

Kaynak: (Hansen, 2006)

Hansen'in yönteminin diğer söylem analizi yöntemlerinden üstünlüğü ve farklılığı nedir? Hansen'in yöntemi diğer yöntemlerden (örn: Campbell, Neumann, Doty'nin..) farklı olarak daha uygulanabilir ve kullanışlı bir model sunmaktadır. Hansen Uluslararası İlişkilerdeki söylem analizi ile yapılan tüm çalışmaları inceleyip bu araştırmaların ana fikirlerine ve ana hatlarına dayanarak söylem analizinin anahtar

kavramlarını ve unsurlarını sentezi bir modelde birleştirmiştir. Bu model ile Hansen rasyonalistlerin eleştirdiği söylem analizinin yontemini kucumser argumanlarını tahrif etmiştir. Bu nedenle Hansen'in yonteminin söylem analizinin geleneksel yaklaşımının aksine Uluslararası İlişkiler analizinin geliştirilmesine katkı sağladığı soylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDONEZYA VE TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA SÖYLEMSEL ARKA PLAN

2.1. ENDONEZYA DIŞ POLİTİKASINDA TARİHSEL SÖYLEMLER

2.1.1. “Bağımsız ve Etkin Dış Politika”: Endonezya’nın Temel Dış Politika Anlayışı

Endonezya dış politikasının temeli 17 Ağustos 1945 tarihinde bağımsızlığının ilan edilmesinden önce atılmaya başlanmıştır. Endonezya’nın Bağımsızlık Hazırlıklarının Çalışmaları Araştırma Teşkilatı’nın³ (*Badan Penyelidik Usaha-Usaha Persiapan Kemerdekaan Indonesia – Investigating Committee for Preparatory Work for Indonesian Independence-BPUPKI*) kurulmasının ardından hazırlanacak olan Endonezya Cumhuriyeti’nin anayasası, hukuk ve ideolojik temeli, siyasal sistemi ile ilgili konular BPUPKI’da müzakere edilmiştir. 29 Mayıs 1945 tarihinden itibaren başlayan bu müzakereler 17 Temmuz 1945’te Cakarta Beyannamesi’nin (*Piagam Jakarta – Jakarta Charter*) kabul edilmesiyle birlikte sona ermiştir (Göksoy, 1995: 51-52). Cakarta Beyannamesi Endonezya’nın bağımsızlığını yakın zamanda ilan edeceğini habercisi olup Endonezya Cumhuriyeti’nin kurucu prensiplerini⁴ (*Pancasila*) ve temel hedeflerini beyan eden bir metindir. Cakarta Beyannamesi Endonezya bağımsızlığını ilan ettikten sonra 18 Ağustos 1945’te Ulusal Endonezya Merkez Kongresi (*Kongres Nasional Indonesia Pusat – Central Indonesian National*

³ Bu teşkilat Japonya İmparatorluğu’nun Endonezya İşgal Hükümeti’ni desteğiyle Mart 1945’te kurulmuştur. Teşkilat Endonezya’nın önde gelen siyasetçileri, hukukçuları, din adamları, yerel aristokratları ve azınlık topluluklarının temsilcilerinden oluşmuştur. Teşkilat Mayıs 1945’te adını Endonezya Bağımsızlık Hazırlıkları Komisyonu (*Panitia Persiapan Kemerdekaan Indonesia – PPKI*) olarak değiştirmiştir. BPUPKI ve PPKI teşkilatlarındaki anayasa tartışmalarıyla ilgili daha detaylı bilgiler için ayrıca bkz. (Göksoy, 1995: 51-70).

⁴ *Pancasila* ya da Türkçe anlamıyla Beş İlke, 1 Temmuz 1945’teki PPKI’nin görüşmesinde Endonezya kurucularından ve Endonezya’nın ilk Devlet Başkanı Soekarno tarafından Endonezya Cumhuriyeti’nin ulusal prensibi olarak önerilmiştir. *Pancasila*, 5 İlke’den oluşur: Tektanrıcılık, Adil ve Edebi bir İnsanlık, Endonezya’nın Birliği, Hikmet öncülüğünde müşavere ya da temsilcilik şeklinde uygulanan Halkçılık, tüm Endonezya halkına Sosyal Adalet. Ulusal bir ideoloji olarak Beş İlke için bkz. (Morift, 1981).

Committee-KNIP) tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Endonezya anayasasına dâhil edilerek giriş (*mukaddime*) olarak yer almıştır.

Cakarta Beyannamesi Endonezya'nın kuruluş prensipleri ve temel hedefleri uluslararası siyasetin dinamiğine (özellikle sömürgeciliğe ve İkinci Dünya Savaşına) göre hazırlanmıştır⁵. Endonezya'nın kuruluş prensipleri ve temel hedefleri sadece kendisini değil dünyadaki sömürge edilen topluluklar başta olmak üzere uluslararası toplumu da hedef almıştır. Bu durum 1945 Anayasa Mukaddimesi'nin ilk cümlesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Şu bir gerçek ki, bağımsızlık, her ulusun hakkıdır. Bu nedenle, dünyadaki her türlü sömürgecilik insanlığa ve adalete uymadığı için yok edilmelidir.” (Mahkamah Konstitusi RI, 2017: 2)

1945 Anayasa Mukaddimesi'ndeki üçüncü paragrafta Endonezya'nın temel hedefleri ve prensipleri (*Pancasila*) şu şekilde de ifade edilmiştir:

“Endonezya ulusunun ve vatandaşlarının tümünü savunacak olan, Endonezya'nın toplum refahını ilerletecek olan, ulusun yaşamına ilham verecek olan, bağımsızlığa, ebedi barışa ve sosyal adalete dayanan dünya düzenini ayakta tutacak olan Endonezya Devleti'nin kurulması için Tektanrıcılık, Adil ve Edebi bir İnsanlık, Endonezya'nın Birliği, hikmet öncülüğünde müşavere ya da temsilcilik şeklinde uygulanan Halkçılık ve tüm Endonezya halkı için Sosyal Adalet prensiplerini esas almak üzere Cumhuriyet şekliyle ve halk egemenliğiyle yürütülecek olan Endonezya Devleti Ulusunun Bağımsızlığı Endonezya Devlet Anayasasında ayarlanmıştır” (Mahkamah Konstitusi RI, 2017: 3-4).

⁵ O dönemdeki Endonezya'nın önde gelen siyasetçileri (örn. Mohammad Hatta, Endonezyanın ilk Başbakanı), başka ülkelerdeki sömürge karşıtı liderler ve siyasetçilerle irtibata geçerek sömürge edilen ülkeler arasında güçlü bir bağ kurulmasını hedeflemiştir. Bu daha sonra Bandung Konferansı vesilesiyle gerçekleştirilebilmiştir. Ayrıntılar için ayrıca bkz. (Assie-Lumumba, 2015) (Petersson, 2014).

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde Endonezya bağımsızlığını hazırlayıp kendi iç politikasını ve siyasal sistemini belirlerken aynı zamanda karşılıklı bir şekilde kendi dış politika temelini de tasarlamıştır. *‘Dünyadaki her türlü sömürgecilik [...] yok edilmelidir’* ve *‘Bağımsızlığa, ebedi barışa ve sosyal adalete dayanan dünya düzenini ayakta tutacak olan Endonezya [...]’* ifadeleri Endonezya’nın ulusal hedeflerinden öte Endonezya’nın ilk dış politika prensibi olarak kabul edilebilir. Endonezya bağımsızlığını ilan ettikten sonra 20. yüzyılın en ciddi ve kritik sorunlarından biri olan sömürgecilik ve dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan sorunlarla karşılaşmıştır. Endonezya’nın kurucularından ilk Devlet Başkanı olan Ahmet Sukarno bağımsızlık sonrasında Endonezya ulusunun artık uluslararası siyasete dâhil olduğunu, dünyadaki ülkelerin Endonezya ile Hollanda arasındaki sömürge ile ilgili meseleleri çözüme katılacaklarını, bu sorunlarının çözümünün Endonezya Cumhuriyeti için bir dış politika temeli olacağını söylemiştir (Leifer, 1983: xii).

Bununla birlikte Endonezya’nın ilk ve en önemli dış politika temeli Soğuk Savaş’ın başlangıcında atılmıştır. Şubat 1948’de Mohammad Hatta hükümetinin kurulmasının ardından Başbakan Sutan Syahrir Endonezya’da diplomatik mücadeleye devam edildiği sürece Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) Endonezya’ya verdiği desteğine rağmen SSCB ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında taraf olmayacağına söz vermiştir (Leifer, 1983: 28). Sovyet Birliği’nin Asya ve diğer bölgelerde etkisini artıtmasını ve ABD ile çatışma ihtimalini dikkatle izleyen Endonezyalı diplomatlar ve siyasetçiler Endonezya diplomatik mücadelesine olumsuz bir etkisi olacağı gerekçesiyle Endonezya’nın bağlantısızlık (*nonalignment*) tutumunun sergilenmesi gerektiğini savunmuştur (Alami, 2008: 40-42). Dönemin Endonezya Başbakanı Mohammad Hatta 2 Eylül 1948’de KNIP’de hükümet adına bir konuşma yapmıştır. Hatta SSCB ile ABD arasındaki Endonezya bağımsızlık mücadelesi üzerine olan çıkar çatışmalarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Ulusumuzun ve devletimizin bağımsızlığı için mücadele eden bir Endonezya ulusu, Sovyetler Birliği ile ABD arasında bir tercih mi yapmamız lazım? Hedefimize ulaşmak için başka bir tercih yok mudur? Hükümetimize göre, yapmamız gereken tercih, uluslararası siyaset güç mücadelesinde nesne (pasif) olmak yerine kendi tutumumuzu tek başımıza belirleyebilen, Tam

Bağımsız Endonezya hedefimize doğru tek başımıza mücadele eden bir özne (etkin) olmaktır. Baştan inandığımız ‘Kendimize güvenmek ve var olan gücümüzle mücadele etmek’ sloganımıza dayanarak mücadele etmeliyiz.”
(Hatta, 2015: 21)

Hatta'nın konuşması İki Kaya Arasında Kürek Çekmek (*Mendayung di antara Dua Karang – Rowing between two reefs*) başlığıyla anılmış, Endonezya'nın dış politikasında önemli etki oluşturmuştur. Bu konuşmanın sonrasında Endonezya'nın dış politika temeli 'Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika' olarak beyan edilmiştir. Hatta 'Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika' idealini Nisan 1953'te *Foreign Affairs* dergisinde "*Indonesia's Foreign Policy*" başlıklı makalesinde daha detaylı bir şekilde açıklamıştır. Hatta'ya göre, İkinci Dünya Savaşı ve nükleer silah tehdidiyle karşılaşan bir dünyada artık barışın arzulandığını bu nedenle Endonezya'nın barışa inandığını ve barış için aktif bir şekilde mücadele edeceğini vaat etmiştir. Bu bağlamda Endonezya Soğuk Savaş ortamında ABD'yi (batı bloğunu) ya da SSCB'yi (doğu bloğunu) tercih etme zorunluluğu bulunmadığını ifade etmiştir (Hatta, 1953: 443-445).

Hatta'ya göre, Endonezya'nın bu tutumu tarafsız (*neutrality*) olduğu anlamına gelmemiştir. Hatta Phillip C. Jessup'un görüşünden atıf yaparak, iş birliğini güçlendiren ve örgütlenen bir dünyada bir ülkenin tarafsız olmasıyla o ülkenin anti-sosyal durumda olacağını belirtmiştir. Dahası Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olarak Endonezya'nın tarafsız bir tutumda olması zordur. Çünkü Endonezya BM'nin uluslararası iş birliğine ve dayanışmasına dâhil olmuştur. Diğer yandan Hatta batı uluslarının daha zayıf ve bağımsızlığını yeni kazanan ülkelere karşı küçümser bir tutuma sahip olduklarını bu nedenle zayıf ülkelerin bir bloğuna girmesi gerektiğini not etmiştir. Bu yönüyle Endonezya 'etkin ve bağımsız bir dış politika' tutumu sergilemiştir (Hatta, 1953: 443-444).

Hatta'nın tasarladığı 'Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika' temeli farklı dönemlerde farklı bir şekilde yansıtılmıştır. Örneğin Parlamenter Demokrasi Dönemi'ndeki (1950-1959) bazı hükümetler batı bloğuyla daha yakın bir ilişki sürdürürken bazı hükümetler batı ile doğu bloğu arasında bir denge gözetmeye çalışmıştır (Ricklefs, 2001: 295-297; 319). Parlamento Demokrasi Dönemi'ndeki hem 'Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika' ideali hem de 1945 Mukaddimesi'nin en önemli

yansıması ve en başarılı uygulaması ise Ali Sastroamijoyo'nun başbakanlık yaptığı dönemde gerçekleştirilen Bandung Konferansı'dır. Bandung Konferansı batı ve doğu bloğu arasında alternatif bir hareketin (Bağlantısızlar Hareketi) oluşturulmasına yol açan sömürge edilmekte olan Asya ve Afrika uluslarının bağımsızlığına yardımcı olan bir girişimdir (Feith, 2007: 387). Bu konferans vesilesiyle Endonezya uluslararası siyasette yükselen bir yıldız olarak görülmüştür.

1959'da Endonezya parlamenter (başbakanlık) sistemden başkanlık sistemine geçtiği için iç ve dış politikada önemli değişiklikler yaşanmıştır (Ricklefs, 2001: 322). Devlet Başkan Sukarno'nun tasarladığı Gündümlü Demokrasi (*Demokrasi Terpimpin*) düşüncesiyle⁶, 'kendi ayaklarınız üzerinde durun' (*Berdiri di atas kaki sendiri – stand on your own feet*) söylemini kullanmaya başlayan Endonezya, 'Yeni Emperyalistlere ve Yeni Sömürgecilere' karşı daha aktif ve saldırgan bir dış politika benimseyip Asya'daki Komünist ülkelerle (özellikle Çin, Vietnam, Kuzey Kore ve Kamboçya ile) güçlü bir siyasi iş birliği kurmaya çalışmıştır (Crouch, 2007: 67).⁷ Bu dönemdeki en çarpıcı olay ise 1964'te Malaya Federasyonu'nun (günümüzde Malezya) BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olarak seçilmesidir. Endonezya bu durum üzerine 1965 yılında BM'den çekilmiştir (Ricklefs, 2001: 335; Meray, 1965)⁸. Böyle bir tutumun 'Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika' temeline aykırı olduğu düşünülmüştür. 1966 yılında tekrar BM'ye dâhil olmuştur.

Bu aktif ve saldırgan dış politika tutumu 1965 yılında yaşanan darbe girişiminin ardından⁹ 1968 yılında Endonezya Cumhuriyeti Geçici Halk Danışma

⁶ Gündümlü Demokrasi, 1950-1959 yılları arasında başbakanlık hükümet sisteminin uygulamasının sonucu olarak ortaya çıkan siyasi ve sosyal istikrarsızlığı nedeniyle Soekarno tarafından önerilen ve 1960-1965 yılları arasında uygulanan bir siyasi düşüncedir. Gündümlü Demokrasi düşüncesi Endonezya'nın istikrara yeniden kavuşması için o dönemde yürütülmekte olan başbakanlık sisteminin bırakılması, Endonezya'nın gönüllü dayanışma içinde karşılıklı iş birliği (*gotong royong*) ve muşavere kültürüne göre siyasi sisteminin yeniden yapılanması ve kuvvet ayrılığı sorununa yönelik başkanlık sisteminin hayata geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Gündümlü Demokrasi Düşüncesi 1959 yılında Endonezya Devlet Başkanı Kararnamesiyle yasallaştırılmıştır. Bkz. (Van der Kroef, 1957: 113-124).

⁷ Bu ülkeler arasında iş birliği daha çok Cakarta-Phnom Penh-Hanoi-Pekin-Pyongyang eksenini olarak adlandırılmıştır

⁸ 1960-1965 yılları arasında, Endonezya ile Malaya Federasyonu ve Birleşik Krallığı arasında bir savaş yaşanmıştır. Bu savaş, aslında İngiltere askerinin Sabah ve Sarawak bölgelerinden ve Malaya Federasyonunun Birleşik Krallığından çıkarılmasını hedeflenmiştir. Bu savaş *Konfrontasi* adıyla bilinir. Ayrıntılar için ayrıca bkz. (Crouch, 2007: 57-62).

⁹ 1965 yılında darbe girişimi Endonezya Silahlı Kuvvetleri'nin içerisindeki ABD yanlısı ve karşıtı general ve subaylar arasındaki çıkar çatışmalarının bir sonucudur. Bu darbe girişimi Endonezya Devlet Başkanlığı Muhafız Alayı 1. Tabur Komutanı Yarbay Untung Syamsuri'nin önderliğiyle üstlenilmiştir. Anderson ve McVey Endonezya halkı arasında var olan darbe girişiminin arkasında Soekarno ve Endonezya Komünist Partisi'nin olduğu düşüncesini eleştirerek aslında bu darbenin Orta Cava

Meclisi (*Majelis Permusyawaratan Rakyat Sementara Republik Indonesia – Provisional People's Consultative Assembly – MPRS RI*) tarafından Sukarno'nun başkanlık döneminin sonlandırılması ve Suharto'nun başkanlık koltuğuna geçmesi ile birlikte sona ermiştir (Ricklefs, 2001: 356). Endonezya'yı otoriter bir şekilde yöneten ve ulusal ekonomik kalkınma hedefine odaklanan Suharto, Endonezya'nın dış politikasına çok fazla önem vermeyip dış politika ile ilgili işleri daha çok Dışişleri Bakanlığına ve uluslararası hukukçulara bırakmıştır (Umar, 2016: 413). Suharto, Sukarno'nun saldırgan dış politika anlayışının sonucu olan ekonomik krizin çözülmesinde batı ülkelerinden gereken ekonomik yardımı (fon, yatırım ve kredi) alabilmek için batı eksenli ve pragmatik bir dış politika benimsemiştir (Weinstein, 1972: 378-380). Suharto'ya göre, Endonezya'nın bağımsızlığını koruyabilmesi için ulusal dirençliliğini güçlendirmesi gerekir (Weinstein, 2007: 175).

Suharto döneminde Endonezya 'Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika' yerine bir tarafa daha bağımlı ve daha pasif bir dış politika benimsemiştir. Bunun istisnası 1960'lı yılların sonunda diğer Güneydoğu Asya ülkeleri ile birlikte Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ni (*Association of Southeast Asian Nations – ASEAN*) kurup Soğuk Savaş esnasında Güneydoğu Asya'yı Çin ve SSCB'den gelen komünist yayılmacılığa karşı korumaya çalışmasıdır. Endonezya o dönemde ASEAN'a (Güneydoğu Asya bölgesine) öncelik vermiştir (Acharya, 2014: 49). Bu nedenle ASEAN'nın kurucularından biri olan Endonezya ASEAN'nın doğal savunmacısı olarak tanınmıştır (Leifer, 1973: 176).

bölgesini yöneten Endonezya Kara Kuvvetleri'nin 7. Ordusundaki ABD yanlısı subaylar tarafından hazırlandığını iddia etmiştir. 1965 yılında darbe girişimi ve etkileri Endonezya'da halen tartışılmaktadır. Detaylı bilgiler için bkz. (Lev, 1966) (Van der Kroef, 1972) (Cribb, 2002) (Anderson & McVey, 2009).

2.1.2. Soğuk Savaş Sonrasında ve *Reformasi*¹⁰ Döneminde Endonezya Dış Politikasındaki Söylemler

Suharto döneminin son on yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Endonezya farklı bir uluslararası ortamla karşılaşmıştır. Bu durum hem Endonezya'nın dış politikasını hem de iç politikasını etkilemiştir. 'Batı ile Doğu blokları' arasındaki farklılığın artık hiçbir şey ifade etmediği, liberal demokratik siyasi değerlerin hâkim olduğu bir dünyada Suharto, uluslararası siyasette yaşanan değişikliğe yönelik 'pasif' tutumun değiştirilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Ekonomik kalkınma hedeflerine başarıyla ulaşan Suharto aktif dış politika girişimine aslında 1980'li yılların sonunda başlamıştır. O dönemde Endonezya Kamboçya'daki iç çatışma ve Filipinler ile Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Moro National Liberation Front* - MNLF) arasındaki çatışmada ara bulucu olarak rol oynamıştır (Vatikotis, 1998: 181; Abubakar, 1999: 219). Öte yandan Endonezya Bağlantısızlar Hareketi ve İslam Konferans Örgütü (İKÖ) (günümüzde İslam İşbirliği Teşkilatı) gibi uluslararası örgütlerde de etkin bir rol oynamaya çalışmıştır (Vatikotis, 1998: 181-182).

Endonezya İKÖ'de İslam dünyasındaki sorunlara yönelik 'Olumlu İslam' söylemiyle İKÖ'nün yeni ve ortak bir vizyon gerçekleştirmesini hedeflenmiştir. 'Olumlu İslam' söylemi aslında Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin bir küresel hegemonya haline gelmesine ve liberal demokrasinin kazanmasına yönelik bir yanıt olarak hazırlanmıştır. Dönemin Endonezya Dışişleri Bakanı Ali Alatas 'Olumlu İslam' hakkında Batı dünyasındaki algının aksine asıl olarak İslam'ın –Kuran'da bahsedildiği gibi– kötülüğü ve şiddeti reddettiğini; İslam'ın her zaman barış, adalet ve ortak iyilik prensiplerine dayandığını, aslında batı dünyasının bilimsel ve ekonomik ilerlemesinin ancak İslam medeniyetinin bilim ve felsefi değerlerinden ilham alınarak gerçekleştirileceğini belirtmiştir (Perwita, 2007: 48-50).

¹⁰ Endonezya'da *Reformasi* hareketi 1990'lı yıllarda çeşitli demokratik siyasi gruplar, sivil toplum kuruluşları ve muhalif partilerinden oluşmuştur. *Reformasi* hareketinin temel hedefleri şunlardır: Suharto'yu uzun süren başkanlığından istifa ettirmek, Endonezya hükümetini, anayasasını ve sosyal-ekonomik hayatını yeniden düzenlemek ve demokratikleştirmek, Endonezya Silahlı Kuvvetleri'ni sivil ve siyasi yaşamdan çıkarmaktır. Abdurrahman Wahid (Cemiyet-i Nahdat-ül Ülema Önderi), Prof. Dr. Amien Rais (Gadjah Mada Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve Muhammediye Genel Başkanı), Megawati Soekarnoputri (Mücadeleci Endonezya Demokratik Partisi'nin kurucusu) & Sultan Hamengkubuwono X (Jogjakarta Özerk Bölgesi Valisi ve 10. Jogjakarta Saltanatın Sultanı) *Reformasi* hareketine öncülük yapmıştır. *Reformasi* hareketi ile ilgili daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. (Aspinall, 2005).

Suharto “her bir (Müslüman) ülke ulusal dirençliliğini güçlendirmek için çaba sarfetmesi ve ulusal, bölgesel ve uluslararası seviyede siyasal istikrarı oluşturması” gerektiğini vurgulamıştır. Perwita’ya göre, Endonezya Batı dünyasındaki olumsuz Müslüman algısını değiştirmeye ve batı ile Müslüman dünyası arasında iletişimi sağlayan bir araç olmaya çalışmıştır (Perwita, 2007: 50). Ancak iç politik sorunlar ve uluslararası siyasetten gelen baskılarından dolayı Endonezya ‘Olumlu İslam’ projesini gerçekleştirememiştir. Ekonomik ve siyasi krizlerle karşılaşan Suharto hâkimiyetini kaybederek 20 Mayıs 1998 tarihinde Endonezya’nın muhalif siyasi koalisyonları ve öğrenci hareketleri tarafından gerçekleştirilen *Reformasi* hareketinin sonucunda başkanlık görevinden istifa etmiştir. Suharto’nun yerine o dönemdeki Devlet Başkan Yardımcısı olan Bacharuddin Jusuf Habibie getirilmiş ve Habibie Endonezya’nın 3. Devlet Başkanı olmuştur. Habibie’nin kısa zamanlı başkanlığında Doğu Timor referandumu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerindeki kriz hariç ciddi bir dış politika değişimi görülmemiştir.

1999 yılında Endonezya Halk Danışma Meclisi’ndeki Devlet Başkanı seçiminde Âlimlerin Uyanışı Topluluğu’nun (*Cemiyet-i Nahdlat-ül Ulema*) eski önderi Abdurrahman Wahid meclis üyeleri tarafından oy çokluğuyla Endonezya’nın 4. Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Wahid’in başkanlık döneminde Endonezya’nın dış politikasında önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Alwi Shihab ile birlikte ‘Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika’ doktrini doğrultusunda Endonezya’nın dış politikasını yeni bir istikamete doğru yöneltmeye çabalamıştır. Wahid ve Shihab ilk olarak ‘ekümenik diplomasi’ politikasını uygulamayı denemiştir. Ekümenik diplomasi politikasıyla dünya ülkelerinin Endonezya’nın kriz sonrasındaki ekonomik kalkınmasına yardım edebilmesi amaçlanmıştır (Wicaksana, 2015: 3). Bu politika ile 1999 yılından 2001 yılına kadar yaklaşık 1,5 yıllık süreli başkanlık döneminde seksen yurt dışı seyahati ve dünya liderleriyle resmi görüşmeler gerçekleştirmiştir (VIVANews, 2010). ‘İlimli ve ilerleyici İslam’ söylemiyle Endonezya’nın ekümenik diplomasi politikası aslında doğu ve batı ülkeleriyle müzakere yapılarak Endonezya’nın doğu ile batı ülkeleri arasında bir köprü olmasına çalışılmıştır. Başka bir yönüyle Wahid batıdan ziyade doğu ülkelerine daha fazla önem vererek özellikle Çin ve Hindistan ile siyasi ve iktisadi iş birliğini güçlendirmeyi amaçlamıştır (Smith, 2000: 506-513).

Wahid döneminde dış politikadaki en önemli gelişmelerden birisi de Endonezya'nın İsrail ile ilişkilerinin geliştirilmesi girişimidir (Smith 2000: 520-522). Wahid'e göre, Endonezya'nın İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi hem Ortadoğu'da barış sağlanmasında hem de İslam dünyasında yeni bir imaj oluşturulmasında büyük bir rol oynayabilecekti (Hamdani, 2013). Ancak Wahid ve Shihab'ın bu girişimi özellikle Endonezya'daki İslamcı siyasetçiler ve Müslüman toplum kesimleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Mujiburrahman, 1999: 339). Wahid 2001 yılında muhalif siyasi gruplarından gelen istifa çağrısıyla birlikte başkanlık görevinden istifa ederek yardımcısı Megawati Sukarnoputri'ye görevini teslim etmiştir. Wahid'in dış politika yaklaşımı her ne kadar tartışmalı görülüp pragmatik bir şekilde algılansa da Wahid Endonezya dış politikasında önemli adımlar attığı için dış politika başkanı (*foreign policy president*) olarak zikredilmiştir (Smith, 2000: 505).

Megawati Sukarnoputri ise Endonezya'nın dış politikasını daha gelenekselci ve pragmatik hedeflere yöneltmiştir. Bu gelenekselci ve pragmatik tutumlar uluslararası siyaseti önemli bir şekilde etkileyen 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen saldırısıyla test edilmiştir. Sukarnoputri saldırıdan sonra ABD'de Başkan George W. Bush ile yaptığı görüşmede Endonezya'nın saldırıyı bir terör saldırısı olarak gördüğünü, terör saldırısını kınadığı ve terör eylemlerine karşı ABD ile dayanışma içinde olacağını söylemiştir (Washington Post, 2001). Sukarnoputri bu sözleri nedeniyle Endonezya İslam hareketi tarafından eleştirilmiştir. Sonrasında Sukarnoputri sözlerini revize ederek İslam hareketinin eleştirilerine karşı Endonezya'nın "uluslararası kurallara uymadığı için herhangi bir ülke tarafından başka ülkeye müdahale edilmesini kabul edemeyeceğini", "dökülen kanların yeni kanlarla silinemeyeceğini" söylemiştir (Sukarnoputri, 2001: 2). ABD'nin Afganistan müdahalesinin ilk günlerinde Endonezya dikkatli bir tutum sergileyerek müdahalenin 'sınırlı bir şekilde' yapılmasını savunmuştur (Sukma, 2003: 133-134). Sukarnoputri Ekim'in sonunda eleştiri dozunu artırarak ABD'yi eleştirmiş ve Afganistan'a yapılan bombardımanın durdurulmasını isteyerek insani yardım önerisinde bulunmuştur (Sukma, 2003: 135-136).

Sukarnoputri'nin ABD'ye karşı eleştirel tutumu El-Kaide'nin Güneydoğu Asya kanadı olan İslam Cemaati (*Cemaat İslamiyye*) terör örgütü tarafından 2002'de Bali adasında yapılan bombalı saldırısı sonrasında hızla değişmiştir. Endonezya

bombalı saldırıdan sonra terörle mücadele projesinde ABD ile güvenlik ve askeri iş birliğinin daha yüksek bir seviyeye getireceğini vurgulamıştır (Baker, 2003: 58). Bu destek sadece güvenlik alanında değil politika alanında da radikal İslam'a karşı 'İlimli İslam' söylemi ile gerçekleştirilmiştir (Sanger & Perlez, 2003). İlimli İslam söylemi aslında Bush'un ifadelerine benzerdir: "ABD'nin düşmanı Müslüman dostlarımız değildir... Arap dostlarımız da değildir... düşmanımız, (Müslümanlardan) radikal terör ağları ve onları destekleyen devletleridir" (The Guardian, 2001). Sukarnoputri'ye göre, Bush bu sözleriyle aslında Müslüman dünyasını "terör ve şiddeti destekleyenler" ve "ABD'nin terörle mücadelesini ve ABD'nin inandığı değerleri destekleyenler" şeklinde ikiye ayırmıştır (Mamdani, 2002: 766).

Endonezya terörle mücadelede ABD ile birlikte hareket ederek kendi toprakları içindeki radikal İslam gruplara karşı mücadelede bu grupları zayıflatıp yakalanan radikalleri 'radikalsizleştirme' (*de-radicalization*) programına dahil etmeye çalışmıştır (Sumpter, 2016). Bu dönemde ABD'ye yoğun destek vermesine rağmen Endonezya 2003 Irak Savaşı'nda koalisyon ordusuna katılmamıştır. Endonezya ABD önderliğindeki koalisyonun askeri operasyonunu "BM kuralları ve uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Irak'ın ulusal egemenliğine müdahale ettiği" şeklinde eleştirmiştir (Bonner, 2003). Öte yandan dönemin Endonezya Dışişleri Bakanı Hasan Wirajuda terörle mücadele sırasında Endonezya'nın 'İlimli İslam' ve demokrasiden yana olan bir ülke olduğunu göstermek için kamu diplomasisi yoluyla Müslüman ülkelerden alimler ve fıkıh uzmanlarını Endonezya'ya davet ederek Âlimlerin Uyanışı Topluluğu'nun iş birliğiyle Birinci Müslüman Alimler Uluslararası Konferansı'nı 2004 yılında ilk kez gerçekleştirmiştir. Endonezya bu konferans vesilesiyle 'İlimli İslam' söylemini İslam dünyasına yayarak radikal terör örgütlerine karşı İslam dünyasında iş birliğinin güçlendirilmesini istemiştir (NUOnline, 2004). Rizal Sukma Endonezya'nın dış politika tutumunu iç ile dış politika çıkarlarının hep değişen dengesi olarak gördüğü için Sukarnoputri döneminin dış politikasını 'kırılgan anlaşma' olarak nitelendirmiştir (Sukma, 2003: 131).

2.1.3. Yudhoyono ve Jokowi Döneminde Endonezya'nın Dış Politika Doktrinleri

Endonezya'da Devlet Başkanı 2004 yılında ilk defa halk tarafından seçilmiştir. Megawati Sukarnoputri'nin kaybettiği seçimde Endonezya Kara Kuvvetlerinin Emekli Generali Susilo Bambang Yudhoyono seçimi kazanmış ve Endonezya'nın 6. Devlet Başkanı olmuştur. Yudhoyono Devlet Başkanı olarak yaptığı ilk konuşmasında 1945 Anayasa Mukaddimesi ve 'Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika' temeli doğrultusunda Endonezya'nın küresel barış ve refahı daha ileri bir seviyeye getiren ve küresel adaleti savunan bir aktör olacağını ileri sürmüştür. Bununla birlikte Yudhoyono Endonezya'nın "demokratik, (küresel aktörlere) açık, modern, çokluluk prensibine dayanan ve hoşgörülü bir ülke olmaya devam edeceğini" açıklamıştır (Yudhoyono, 2004: 6). Yudhoyono'nun söylemlerinde Endonezya'nın uluslararası siyasette etkin bir aktör ve lider olmayı hedeflediği açıkça görülebilmektedir. Yudhoyono bu hedefine ulaşabilmesi için yeni bir dış politika doktrini oluşturmaya çalışmıştır. Yudhoyono'ya göre, Endonezya'nın dış politikası ve yeni diplomasisi artık sadece "iki kaya arasında kürek çekmek"le ifade edilemez (Yudhoyono, 2005a). 21. yüzyılda Endonezya daha tehlikeli ve daha belirsiz bir dünyada "fırtınalı denizin içinde denge tutmak" gibi bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir (Yudhoyono, 2005a). Yeni dönemde Endonezya'nın dış politikası 'Bağımsız ve Etkin bir Dış Politika' temeli ile hareket etmekle yetinmeyecektir. Bu nedenle Endonezya dış politikasının daha 'yaratıcı' ve daha 'dinamik' bir şekilde yürütülmesi gerektiği savunulmuştur (Djalal, 2012: 1-2)

Susilo Bambang Yudhoyono'nun başkanlık yaptığı dönemde Endonezya'nın yeni dış politikasında iki yeni kavram ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramlar genelde Yudhoyono Doktrini olarak bilinir¹¹. Yudhoyono Doktrini'nin birinci kavramı "Çok Yönlü Dış Politikadır (*All-Directions Foreign Policy*)" (Djalal, 2012: 6). Bu kavrama göre, Endonezya'nın Soğuk Savaş sonrasındaki değişen uluslararası ortamda daha iddialı (*assertive*) ve daha küreselci (*globalist*) bir politika uygulanması gerekmektedir

¹¹ Muhammad Hadianto Wirajuda'nın London School of Economics'de hazırladığı doktora tezinde Yudhoyono Doktrini'nin aslında Susilo Bambang Yudhoyono tarafından değil Dino Patti Djalal tarafından tasarlandığını iddia etmiştir. Bu iddia Wirajuda'nın Djalal ile yaptığı röportajında sunulmuştur. Djalal Yudhoyono'nun dış politika başdanışmanı ve dış politika konuşmalarının bir yazarı olarak Yudhoyono'nun dış politika ve uluslararası siyaset üzerine düşüncelerini önemli bir ölçüde etkilemiştir. Bkz. (Wirajuda, 2014)

(Yudhoyono, 2005a). Yudhoyono Doktrini'nin ikinci kavramı "Milyon Dost, Sıfır Düşman (*Million Friends, Zero Enemies*)" yaklaşımıdır. İlk olarak bakışta hayali ve gerçekçi olmayan bir hedef gibi görülen bu yaklaşımla Endonezya artık düşmanlarını azalttığını hatta yitirmiş olduğunu iddia etmiştir. Endonezya ile komşu ülkeler arasında bazı sorunlar yaşanmasına rağmen bu sorunlar düşmanlık anlamına gelmemektedir. Öte yandan Dino Patti Djalal demokratikleşen Endonezya'nın 'yaratıcı bir dış politika' tutumu ile düşmanlık algısını azaltarak uluslararası siyasette daha fazla dost edinebileceğini iddia etmiştir (Djalal, 2012: 4-6).

Yudhoyono hükümeti Endonezya'nın demokratikleşme sürecini yürütürken, demokratikleşme tecrübelerini diğer ülkelerle de paylaşmayı istemiştir (Alexandra, 2017: 41). Endonezya demokratikleşme sürecinin hedeflerine henüz ulaşmamış olsa da yine de Hassan Wirajuda'ya göre, eğer Endonezya kendi tecrübelerini paylaşp diğer ülkelerle demokrasi ve insan hakları değerleri üzerinde müzakere ederse, Endonezya'nın diğer ülkelerle yaptığı müzakerelerden öğrendiklerini kendi demokratikleşme sürecine ekleyerek daha sağlam adımlarla yoluna devam edilebilir (Permanent Representative of the Republic of Indonesia to the United Nations, 2011: 366). Bölgesel bağlamda Endonezya ASEAN'da demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin normlaştırılması ve kurumsallaştırılmasında öncülük yapan aktörlerinden biri olarak tanınmıştır (Alexandra, 2017: 44; Acharya, 2014: 13; Poole, 2014: 44; Sukma, 2011: 112-114). Birçok ASEAN ülkesinin demokratik olmayan otokratik bir siyasi yapıya sahip olması ve ASEAN'ın ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi Endonezya'nın girişimlerine engel olmuştur (Wahyuningrum, 2014). Ancak Endonezya uzun bir süreç sonunda demokratikleşme ve insan hakları değerlerinin kurumlaştırılması planlarını içeren ASEAN Tüzüğü'nün yürürlüğe girmesinde önemli bir rol oynamıştır (Rüland, 2017: 46-47; Anwar, 2010: 133-135).

Endonezya ASEAN'dan farklı olarak Asya-Pasifik ve Afrika bölgelerinde bulunan ülkeler için açık ve konsensüse dayalı Bali Demokrasi Forumu'nu oluşturmuştur (Anwar, 2010: 136-137). Forum demokrasiyi yaymaktan ziyade daha çok demokratikleşme sürecini yaşayan ülkelerle paylaşmak için yürütülmüştür (Bali Democracy Forum, 2016). Bali Demokrasi Forumu konsensüs prensibine ve iyi niyetli tartışmaya dayandığı için diğer örgütler de sıkça görülen ülkelerin adını karalama ve suçlama veya ülkelere suç yükleme (*naming and shaming*) gibi durumlar

yaşanmamıştır. Aksine demokratikleşmenin her ülkenin yerli tecrübelerine dayanması ve her ülkenin kendi demokratikleşme sürecini başka ülke tecrübelerinden yararlanarak mükemmelleştirmesi gerektiği ifade edilmiştir (Bali Democracy Forum, 2016). Yudhoyono Bali Demokrasi Forumu'nun uluslararası siyasette daha görünür bir hale gelmesi için önemli çaba harcamıştır. Ancak forum etkili bir şekilde demokratikleşme sorunlarına yönelik güçlü ve kapsamlı bir çözüm oluşturamadığı için sadece törensel ve gösterişçi bir girişim olarak nitelendirilmiştir (Carothers & Youngs, 2011: 14; Human Rights in ASEAN, 2014). Bununla birlikte Yudhoyono hükümeti İlimli İslam söylemi ile kendi demokratikleşme tecrübelerini Müslüman dünyayla paylaşıp demokrasi ve insan hakları değerlerini yaymak istemiştir. Endonezya 'Medeniyetlerarası Uyum'u'¹² ve 'Nusantara İslamı'¹³ söylemi bağlamında Müslüman Âlimler Uluslararası Konferansı (*International Conference of Islamic Scholars*) ile 'İlimli İslam' söylemini yaymaya devam etmektedir (Fanani, 2012: 77-80). Bu girişimlerle birlikte Endonezya Müslüman dünyası için model bir ülke olarak varsayılmaya başlanmıştır (Hoesterey, 2013).

Yudhoyono başkanlığının ikinci döneminde Dışişleri Bakanlığını Marty Natalegawa'ya vermiştir. Natalegawa Endonezya'nın dış politikası için yeni bir yönelim hazırlamıştır. Natalegawa özellikle Hint-Pasifik okyanuslarında küresel güçler arasındaki rekabet arttığı için 'dinamik denge (*dynamic equilibrium*)' fikrine göre, Endonezya'nın kendi dış politikasını harekete geçirmesi gerektiğini savunmuştur (Natalegawa, 2014). 'Dinamik Denge' ya da Natalegawa Doktrini Hint-Pasifik okyanuslarındaki çatışmaların önlenmesi için oluşturulmuştur. Bu nedenle Natalegawa doktrini güvenlik ağırlıklı bir dış politika doktrini olarak bilinir. Natalegawa'ya göre, bu bölgede üç temel sorun vardır. Birincisi bölgede 'güvensizlik' ortamı oluşmaya devam etmektedir. İkincisi bölgedeki sınır sorunları halen

¹² Medeniyetlerarası Uyumuna Doğru (*Towards a Harmony among Civilizations*) Endonezya Devlet Başkanı Yudhoyono'nun 29 Eylül 2009 tarihinde Harvard Üniversitesi John F. Kennedy Yönetim Okulu'nda yaptığı konuşmanın başlığıdır. Bu konuşmada Yudhoyono farklı medeniyetlerde ilimli politikanın yükselişinin sonucunda yeni bir "küresel vicdanlılık" ortaya çıkarılarak uluslararası siyasette var olan bölünmelerin aşılacağını iddia etmiştir. Bkz. (Yudhoyono, 2009).

¹³ Nusantara İslamı (Takımadalar İslamı), Ulus-aşırı İslam'a (Vahhabilik, İhvan-ı Müslimin ve Hizb-üt Tahrir) karşı çıkan ve ABD tarafından yayılan İlimli İslam söyleminin Endonezya'ya özgü yorumudur. Nusantara İslamı Endonezya İslamı'nın çoğulcu, çok-kültürlü ve Pancasila'ya dayalı demokrasi özelliklerinden oluşur. Nusantara İslamı, 2004 yılında Cemiyet-i Nahdlat-ül Ulema tarafından tanıtılmaya başlanmıştır. Ancak resmen Joko Widodo hükümetinin başlamasıyla birlikte Nusantara İslamı hükümetin ana söylemi olarak ilan edilmiştir. Detaylı bilgiler için bkz. (Alles, 2015)

çözülmemiştir. Bu bağlamda özellikle Güney Çin Denizindeki sınır meselesi ciddi tartışmaları beraberinde getirmiş ve çatışma riskinin artmasına neden olmuştur. Üçüncüsü, Hint-Pasifik bölgesinde Soğuk Savaş sonrası değişimlerin etkilerinin önlemesi için hala bir denge oluşturulmamıştır. Bu bağlamda Natalegawa bölge için ‘dinamik ve dengeli’ bir ortam oluşturulmasını önermiştir. ‘Dinamik’ ifadesi Hint-Pasifik bölgesindeki ülkelerin artık değişimlere karşı dış politikalarını mutlaka bir şekilde değil değişim şartına bağlı dinamik bir şekilde yürütüleceği anlamına gelmektedir (Natalegawa, 2013: 2-4). ‘Dengeli’ ifadesi Hint-Pasifik bölgesinin dengesinin, dinamiğinin ve güvenliğinin tek bir aktör tarafından kontrol edilmeyeceği, ortak bir anlayışla güç dengesi prensibine dayanarak çeşitli aktörler tarafından denetleneceği anlamına gelmektedir (Council for Foreign Relations, 2010: 4).

2014 yılında Yudhoyono’nun 10 yıllık başkanlığının sona ermesinden sonra Joko Widodo Endonezya’nın Devlet Başkanı seçilmiştir. Uzun süre iş adamı olarak çalışan, sonraki yıllarda Surakarta & Cakarta şehrinde Belediye Başkanlığı ve Valilik yapmış olan ve genel olarak Jokowi lakabıyla bilinen Joko Widodo Yudhoyono’dan farklı olarak yeni bir dış politika yönelimi inşa etmeye çalışmıştır. Jokowi ilk olarak Natalegawa’nın yerine Retno Marsudi’yi Endonezya’nın ilk kadın Dışişleri Bakanı olarak atamıştır. Jokowi ve Retno, iki büyük okyanus arasında yer alan Endonezya’nın ‘küresel denizcilik dayanağı (*poros maritim global – global maritime fulcrum*)’ olması ve ‘bölgesel ve küresel seviyede güç’ olmasını hedeflemiştir (Gindarsah & Priamarizki, 2015: 2-3; Pattiradjawane & Soebagjo, 2015: 179-181). Bu hedefler ‘Deniz Eksenli Doktrini (*Doktrin Poros Maritim – Maritime Axis Doctrine*)’ adı altında birleştirilmiştir.

Jokowi hükümeti bu hedefleri gerçekleştirebilmek için Endonezya’nın ulusal denizcilik politikası ve stratejisini yöneten Denizcilik Koordinatörlük Bakanlığı’nı (*Kementerian Koordinator Bidang Kemaritiman – Coordinating Ministry for Maritime Affairs*) kurmuştur. Denizcilik Koordinatörlük Bakanlığı özellikle Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Endonezya Silahlı Kuvvetleri ile birlikte çalışarak Güneydoğu Asya ve Asya-Pasifik bölgesindeki sorunlara yönelik Endonezya’nın denizcilik diplomasisini ve deniz güvenliğini korumaya çalışmıştır. Öte yandan Jokowi, Yudhoyono’nun ‘milyon dost, sıfır düşman’ söylemine karşı çıkararak çok sayıda dostu sahip olmanın bir anlamı olmadığını iddia etmiştir (Atlı, 2016). Jokowi

ayrıca Megawati ve Yudhoyono hükümetlerinin benimsediği ‘İlmli İslam’ söylemini ‘Nusantara İslami’ şeklinde yeniden yorumlamıştır. Nusantara İslamı hem iç hem de dış politikada ‘Radikal İslam’, ‘Ulus-aşırı İslam’ ve ‘Siyasal İslam’a karşı Jokowi hükümetince kullanılmış bir siyasal söylemidir (Njoto-Feillard, 2015: 5-7; Arifianto, 2016). Jokowi aynı zamanda Yudhoyono döneminde başlayan Bali Demokrasi Forumunun faaliyetlerini devam ettirmiştir.

2.2. TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA TARİHSEL SÖYLEMLER

2.2.1. “Yurtta Barış, Cihanda Barış”: Türkiye’nin Temel Dış Politika

Anlayışı

Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politika yaklaşımı Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemindeki (özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi) siyasal ve sosyal oluşumlar ile Birinci Dünya Savaşı ve akabinde Kurtuluş Savaşı şartlarıyla oluşmuştur (Oran, 1996: 353-354; Kösebalaban, 2011: 43-47; Gözen, 2009: 35-45). 20. Yüzyılın ilk yıllarında ‘Avrupa’nın hasta adamı’ olarak tanınan ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında dağılan Osmanlı İmparatorluğu’nda Jön Türkler neslinden gelen siyasetçi ve askerler Milli Mücadele hareketini kurarak Türkiye’nin varoluşuna zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde oluşan Milli Mücadele hareketi Osmanlı’nın işgalini başlatan Sevr Antlaşması’na karşı hem fiziki hem de diplomatik mücadele vererek işgal kuvvetlerini mağlup etmiştir. Müttefik taraflarla imzalanan Lozan Antlaşması ile Misak-i Milli olarak tanınan Türkiye’nin asıl sınırlarının (Musul ve Hatay hariç) tanınmasını sağlamıştır (Kösebalaban, 2011: 43-45). Türkiye’nin dış politikası bu gerekçeler üzerinden inşa edilmeye başlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerini hissedilen bir ülke olarak Türkiye dış politika yaklaşımını ‘barışçıl’ ve ‘dengeli’ bir şekilde belirlemiştir (Gözen, 2009: 67-70; Çufalı, 2014: 253). Bu ‘barışçıl’ ve ‘dengeli’ dış politika tutumu Mustafa Kemal Atatürk’ün önderlik ettiği Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1931 yılındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) seçimleri için hazırladığı seçim beyannamesinde şu cümleyle yansımıştır:

“Cumhuriyet Halk Fırkası’nın müstakar umumi siyasetini şu kısa cümle açıkça ifadeye kafidir zannederim: “Yurtta sulh, cihanda sulh” için çalışıyoruz.” (Atatürk, 1984: 488)

‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ ilkesi seçim vaadi olarak kalmayıp daha sonraki yıllarda adeta Türkiye’nin dış politika temeli olmuştur. Bu ifade Türkiye Cumhuriyeti’nin 1961 ve 1982 Anayasasının başlangıç bölümüne dâhil edilerek artık Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi dış politika ilkesi olmuştur (Adalet Bakanlığı, 2011: 2-3). Baskın Oran’a göre, yurtta sulh, cihanda sulh özellikle 1990 ve 2000 yıllarından önce Türkiye’nin ‘statükocu’ tutumunu sergileyen bir dış politika temelidir (Oran, 1996: 355).

Türkiye’nin ‘yurtta sulh, cihanda sulh’ ilkesi dengeli, istikrarlı ve hesaplı bir dış politika izlemeyi hedefleyerek iç ve dış siyasetin korunmasına yönelik adımdır (Çufalı, 2014: 253; Eroğlu, 2014: 34-36). Yeni bir ulus-devlet olarak tarih sahnesinde yer alan Türkiye’nin iç siyasetini istikrarlaşmaya ve iktisadi olarak kalkınmaya çalıştığı için dış politikasını barışçıl ve dikkatli bir şekilde uygulaması gerekirdi. Bu nedenle statükoculuk tutumu aslında konjonktürel bir dış politika stratejisiydi. 1980’li yılların sonlarında uluslararası alanda değişimlerle birlikte Türkiye statükoculuk tutumunu terk etmeye çalışmıştır (Mufti, 2009: 63; Kösebalaban, 2011: 122; Gözen, 2009: 74-76; Oran, 1996: 355). Bu bağlamda Türkiye özellikle Soğuk Savaş sonrasında ‘yurtta sulh, cihanda sulh’ ilkesini sadece ‘statükoculuk’ anlamında kullanmamıştır.

Statükoculuğun yanında Türkiye’nin diğer bir dış politika ilkesi batıcılıktır. Batıcılık temeli Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme süreci ile birlikte atılmıştır (Zürcher, 2004: 56). İç siyasi ve hukuk reformlarıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu Avrupa-merkezli bir uluslararası sisteme dâhil olmuştur (Hurewitz, 1961: 152; Arı, 2004: 36-37). İlber Ortaylı ise Osmanlı İmparatorluğu’nun Batıcılık geleneği ve Batılılaşma sürecinin aslında 1699 yılında Kutsal İttifak Devletleri ile imzalanan Karlofça Antlaşması ile başlamış olduğunu iddia etmiştir (Ortaylı, 2007: 111). Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu Vestfalya Antlaşması’na dayanan uluslararası sistem ve uluslararası normlara göre dış politika yürütmüştür (Ortaylı, 2007: 38-39).

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasındaki Batıcılık geleneği Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak devrolunmuştur. Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada ekonomi ve güvenlik sektöründeki sorunların da etkisiyle batı bloğunda yer almayı tercih etmiştir (Erol, 2014a: 352-355; Erhan, 2009: 539-541). Türkiye Soğuk Savaş boyunca batı bloğunun cephe ülkesi olarak görülmüş ve özellikle Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynamıştır (Oran, 2009: 496-497). Türkiye aynı zamanda batı bloğunca oluşturulan kuruluşlara da (IMF, Dünya Bankası ve NATO) üye olmuştur (Zürcher, 2004: 235). Bazı uzmanlar Türkiye'nin dış politikasının bir kimlik arayışı olduğunu iddia etmiştir (Bozdağlıoğlu, 2003: 163-164; Kösebalaban, 2011: 188-189; Zürcher, 2004: 235).

Ancak Türk dış politikasında yaşanan bazı sorunlar örneğin 'Milli Dava' olarak anılan Kıbrıs sorunu Türkiye ile batı arasında önemli bir kriz alanı oluşturmuştur. (Ahmad, 2005: 129-131). Kıbrıs sorunu sadece Türkiye ile Yunanistan arasında bir sorun olarak algılanmamış, Batı ve Avrupa Birliği'ni (AB) tehdit eden bir sorun olarak düşünülmüştür (Fırat, 2009: 593). Bununla birlikte Avrupa ülkelerinin çoğu zaman Yunanistan'a destek vermesi Türkiye'nin Avrupa ülkelerine tepkisini beraberinde getirmiştir (Erol, 2014b: 529-534). Kıbrıs sorununda Türkiye'nin geleneksel dış politika yaklaşımının yanında ulusal çıkar ve kimliğine göre hareket ettiği de görülmüştür (Uzer, 2011: 189). Bu bağlamda Türkiye dış politikasında çıkar ile kimlik arasında bir uyum sağlamaya çaba sarf etmiştir. Soğuk Savaş'ın sonuna doğru Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde yaşanan gelişmelerle birlikte Türkiye dış politikada yeni ilgi alanları oluşturmuştur (Ateş, 2014: 182). Türkiye'nin bu bölgelere ilgisi sadece coğrafi yakınlıktan değil, bölge ile tarihi ve kültürel bağlarından kaynaklanmıştır.

2.2.2. Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Dış Politika Söylemleri

Soğuk Savaş'ın son döneminde 1980 darbesi ile siyasi ve ekonomik sorunlar yaşayan Türkiye darbe sonrası dönemde Turgut Özal ile birlikte hem iç hem de dış politikada önemli dönüşümler yaşamaya başlamıştır. Merkez-sağ geleneğin temsilcisi olarak Özal ekonomide liberal bir tutum benimsemiştir (Öniş, 2004: 117). Özal'ın hem ABD'de eğitim almış olması hem de Müslüman kimliğini ortaya çıkarması Özal'ın iç

ve dış politika üzerine düşüncelerini etkileyen iki faktör olmuştur (Öniş, 2004: 115-116; Çalış, 2001: 107-108).

Özal'ın yaklaşımının üç önemli hedefi bulunmaktadır. Birincisi, ekonomik sorunları çözmek ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) liberal ekonomik standartlarına kavuşmaktır (Öniş, 2004: 113-114). İkincisi, Türkiye'de iç politikada istikrarı sağlamak ve demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerleri yükseltmektir (Ataman, 2014: 591). Üçüncüsü ise uluslararası alanda yükselen bir aktör olarak bölgesel ve küresel sorunların çözümünde aktif rol almaktır (Ataman, 2002: 132; Aral, 2001: 77). Dış politika bağlamında Özal batı ile olumlu ilişkiler sürdürmeyi amaçlamıştır (Gözen, 2009: 78). Bu bağlamda Özal ekonomi sektöründe liberalleşmeye ve siyasi, hukuki ve sosyal alanda gereken reformları yapmaya gayret göstermiştir. Özal batı dünyasıyla ilişkilerin sadece askeri ve güvenlik ilişkileriyle sınırlı olmaması gerektiğini, siyasi ve kültürel alanda da (özellikle Avrupa ile) ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Gözen, 2009: 78-79).

Özal batı dünyası dışında yakın bölgeler ile de ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Özal'ın bu yaklaşımını bazı uzmanlar 'Yeni Osmanlılık' olarak nitelendirmiştir (Yavuz, 1998; Ataman, 2003). Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun eski siyasi ve kültürel nüfuzuna dayanarak yeni bir uluslararası siyaset dinamiğinde daha etkili olunması ve yeni fırsatlar çıkarılması hedeflenmiştir (Yavuz, 1998: 24). Öte yandan Başbakan Süleyman Demirel'in ifade ettiği 'Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne Kadar Türk Dünyası' söylemi Cumhurbaşkanı Özal tarafından da vurgulanmıştır (Gözen, 2009: 93-94). Türk dünyası olarak bilinen bu geniş coğrafyada Türkiye Türk devletleriyle daha güçlü bir iş birliği geliştirerek SSCB'den ayrılan Türk devletlerine bir model ülke olmaya çalışmıştır (Yavuz, 1998: 24; Oran, 2010: 33). Bu girişim, Türkiye'nin batı ile doğu arasında dengeli bir ilişki kurmaya çalıştığını göstermiştir. Dolayısıyla Özal hükümetinin bir yönüyle Türkiye dış politikasında Avrasya'ya açılmaya geleneğine katkı sağladığı da söylenebilir.

Özal döneminde Türkiye'nin iç politikada istikrarı sağlamış olması, ekonomik kalkınma ve entegrasyonun hızlanması Türkiye'nin bölgedeki rolünü güçlendirmiştir (Mango, 1993: 726-728). İç ve dış politikada krizi fırsata dönüştüren Özal, sonraki hükümetlere bir ilham kaynağı olarak görülmüştür. Özal sonrası dönemde Türkiye dış politikasındaki önemli aktörlerden Necmettin Erbakan ve İsmail Cem olmuştur.

Necmettin Erbakan'ın Soğuk Savaş sonrası Türkiye dış politikasına bıraktığı mirası ise 1997 yılında kurulan Gelişen Sekiz Ülke'dir (*Developing 8/D-8*). Erbakan'a göre, Müslüman ülkeler Soğuk Savaş'ın ardından yeni ve adil bir dünya düzeni kurulması gerektiğini ve Müslüman ülkelerin D-8 vasıtasıyla güçlerini birleştirerek uluslararası siyasette ve uluslararası ekonomide daha etkin bir rol almaları gerektiğini savunmuştur. Erbakan D-8'i kurarken, örgütün altı temel ilkesini aşağıdaki sırayla belirlenir: savaş değil, barış; çatışma değil, diyalog; çifte standart değil, adalet; üstünlük değil, eşitlik; sömürü değil, işbirliği; baskı ve tahakküm değil, insan hakları, hürriyet ve demokrasidir (BBC Türkçe, 2017). Bu altı temel ilkeler, aslında Müslüman dünyasında ilk demokratikleşme çağrısı olarak nitelendirilebilir. Diğer yandan, İsmail Cem 1997 yılında kurulan Anadol-D koalisyon hükümetinde Başbakan Mesut Yılmaz tarafından Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir. Cem'in Fransa'da lisansüstü eğitim almış olması batı dünyasını ve medeniyetini tanınmasını sağlamıştır. Bu nedenle Cem Dışişleri Bakanlığı görevini sürdürürken Avrupa ülkelerinin Dışişleri Bakanlarıyla sıcak ve samimi ilişkiler kurup 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır. Cem'in Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu ile ikili ilişkisi de Türkiye'nin Yunanistan ile yaklaşmasına katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte Cem bazı batı ülkelerinin iki yüzlülüğünü ve bu ülkelerin Türkiye'ye karşı nefret duygusunu da eleştirmiştir. Cem Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan bu ülkeleri Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesinde önemli bir sorun olarak nitelendirmiştir (Cem, 2007: 63). Cem'e göre, eğer bu sorun kısa sürede çözülemez ise Türkiye ile AB üyelik sürecinde ilerleme sağlanamaz ve Türkiye'nin AB üyeliği de gerçekleştirilemezdi. Cem, Türkiye'nin AB üyelik sürecinin gerçekleşebilmesi için bazı Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye tutumlarını değiştirmeleri, üyelik için çaba harcamaları ve ihtilafli konularda diplomasi ve müzakere yoluyla çözüm arayışı içerisinde olmaları gerektiğini ifade etmiştir (Cem, 2007: 80-82).

Öte yandan, Cem de Türkiye'nin batı ile doğu arasında dengeli bir güç ve köprü bir ülke olabilmesi için gereken adımları atmaya çalışmıştır.¹⁴ Cem Türkiye'nin

¹⁴ 'Köprü' ifadesi aslında Türkiye'nin stratejik konumunu anlatmak için sıkça kullanılan bir ifadedir. Bu ifade bir hedef metaforu olarak zaman zaman tekrarlanarak hem Türkiye hem de uluslararası kamuoyu tarafından hatırlanmış oldu. Yanık'a göre, köprü ifadesinin kullanımı ile aslında uluslararası siyasette Türkiye'nin önemi ve eşiği (*liminality*) vurgulanmıştır (Yanık, 2009).

batı (Avrupa) ve doğu (Asya) arasında bir keşişim noktası bulunduğunu ve Avrasya'nın merkez ülkesi olduğunu iddia etmiştir. Cem, Türkiye'nin Avrasya'da merkez ülke olmasının ekonomik açıdan avantaj sağlayacağını ifade etmiştir (Cem, 1998: 63). Cem batı ile doğu arasındaki sorunların çözümine yönelik olarak 'Medeniyetlerarası Köprü' kavramını ortaya atmıştır. Medeniyetlerarası Köprü'nün temel iddiası tarih boyunca batı ve doğu kimliğine sahip olan Türkiye'nin bu medeniyetler arasında çatışmaların önlenmesi bağlamında bir köprü ülke olması gerektiğidir (Kösebalaban, 2011: 142-143). Cem bu düşünceyi gerçekleştirebilmesi için 12-13 Şubat 2002 tarihleri arasında batı ve doğu (İşlam) medeniyetlerini temsil eden iki uluslararası örgüt olan AB ve İşlam İşbirliği Teşkilatı temsilcilerini Türkiye'ye davet ederek AB-İşlam İşbirliği Teşkilatı arasında ortak konferansa ev sahipliği yapmıştır (Altun, 2010: 89-90).

2.2.3. Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye'nin Dış Politika Söylemleri

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçim sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye yeni bir siyasi döneme girmiştir. Bu hükümet değişikliği sadece iç politikada değil dış politikada da değişim sürecini beraberinde getirmiştir. AK Parti AB ile aday üyelik sürecini yürütürken Türkiye'nin demokratikleşmesinin sağlamlaştırmasını amaçlamıştır (Yavuz, 2009: 202-203). Ekonomik krizden çıkan ve 11 Eylül saldırısı sonrası uluslararası alanda önemli sorunlarla karşı karşıya kalan Türkiye iç politikasında istikrarı sağlamaya dış politikada ise komşuları ve bölgesel aktörlerle barışçıl ve dengeli bir ilişki kurmaya çalışmış, küresel olarak daha etkin ve güçlü bir aktör olmayı hedeflemiştir. Türkiye'nin 2000'li yılların başında değişen dış politikasının arka planındaki en önemli aktörlerden biri Ahmet Davutoğlu idi. Davutoğlu'nun 2001 yılında yazdığı Türkiye'nin dış politikası üzerine değerlendirmeleri ve analizlerini içeren *Stratejik Derinlik* kitabı, yeni yüzyılda Türkiye'nin dış politikada daha aktif bir rol oynaması gerektiğini savunmuştur. Davutoğlu AK Parti'nin ilk döneminden itibaren Başbakanlık Dış Politika Başdanışmanlığı ve Başbakan görevleriyle dış politikadaki etkin aktörlerden biri olmuştur.

Davutoğlu Türkiye'nin hem tarihi hem de jeopolitik açıdan derin ve önemli bir konuma sahip olduğu bu nedenle uluslararası alanda merkez ülke olması gerektiini ifade etmiştir (Davutoğlu, 2001: 8-9).¹⁵ Davutoğlu'na göre, merkez ülke olmak Türkiye'nin bölgesel ve küresel alanda rolünü artıracaktır (Davutoğlu, 2004). Sonrasında daha kapsamlı bir şekilde beş ilke ile ifade edilen Davutoğlu'nun dış politika yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir. Davutoğlu'nun dış politika ilkelerinden birincisi özgürlük ile güvenlik arasında dengeli bir ilişki kurmaktır. Davutoğlu'na göre, bu sorun 21. yüzyıldan itibaren siyasi, sosyal ve hukuki bakımdan daha çok tartışılacaktır. Soğuk Savaş sonrasında yaşanan sorunlarla birlikte özgürlük ile güvenlik arasında ikilem yaşanmıştır. Davutoğlu'na göre, bu ikileme en iyi cevap devletlerin özgürlük ile güvenlik arasında bir denge kurması ve istikrarını sağlamasıdır (Davutoğlu, 2008: 79).

İkincisi komşularla sıfır sorun ilkesidir. Düşman ya da tehdit olarak nitelendirilen komşu lkeler Türkiye'nin gvenikleştirici bir dış politika uygulamasına neden olmuştur (Aydın, 2003; Yeşiltaş, 2013). Barry Buzan'a göre, Türkiye Soğuk Savaş sırasında özellikle Batı bloğunda önemli bir cephe ülkesi (*frontier country*) iken, Soğuk Savaş sonrasında yalıtıcı (*insulator*) bir ülke olarak görülmüştür.¹⁶ Yalıtıcı lke genelde pasif tutumlu ve saldırgan olmayan bir ülke olarak tanımlanır (Buzan, 2003: 394-395). Bu nedenle Davutoğlu yeni yüzyılda Türkiye'nin komşularıyla daha iyi bir ilişki geliştirip tehdit görünümünü değiştirmesi gerektiğini savunmuştur (Davutoğlu, 2004). Türkiye'nin bu yaklaşımını batıdan uzaklaşma şeklinde de yorumlayanlar olmuştur (Adam, 2012). 'Eksen kayması' tartışmaları Türkiye'nin dış politikasındaki önemli tartışmalardan biridir. Eksen kayması argümanı Türkiye'nin dış politika karar alıcıları tarafından reddedilmiş ve Türkiye'nin hem Avrupa'yı hem de Asya'yı önemli gördüğü ve eksen kayması yaşanmadığı iddia edilmiştir (CNN Türk, 2010; Kalın, 2009).

nc ilke ise çok boyutlu ve çok yönlü bir dış politika yürütmektir. Küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak çeşitli devlet dışı aktörler uluslararası alanda

¹⁵ Faruk Yalvaç'a göre, stratejik derinlik kavramı daha çok toplumsal ve medeniysel bir şekilde ele alınıp uygulandığı için Hegemonik Derinlik ifadesiyle yeniden adlandırılmaldır. Ayrıntılar için bkz. (Yalvaç, 2012).

¹⁶ AK Parti döneminde Türkiye'nin 'iddialı' yalıtıcı (*ambitious insulator*) bir ülke olarak tanımlanması ayrıca bkz. (Barrinha, 2013)

etkili olmaya başlamıştır. Devleti önceleyen uluslararası sistemi Soğuk Savaş sonrasında farklı aktörler ve konularla ilgilenmeye başlamıştır. Devletler aktör düzeyinde sadece diğer devletlerle değil aynı zamanda çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşlarıyla da ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla dış politikada yeni aktörler ve konular dikkate alınmaya başlamıştır. Bu bağlamda diplomasi çalışmalarında çok yönlü diplomasi (*multi-track diplomacy*) kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁷ Öte yandan çok boyutlu ifadesi Türkiye'nin birden fazla aktör, bölge ve bölgesel sorunlarla ilgilenildiğini ifade etmektedir. Türkiye çok boyutlu dış politika uygulayarak daha geniş bir alanda etkin olmaya çalışmıştır (Yeşiltaş & Balcı, 2011: 16-17).

Dördüncü ilke etkin bir aktör olmaktır. Etkin/düzen kurucu aktör olmak aslında çok boyutlu bir dış politika uygulamasının sonucudur. Türkiye'nin geleneksel dış politikası 'bekle gör' anlayışı ile şekillenmiştir (Erdağ, 2013: 53). Bu bağlamda Türkiye yakın çevresindeki sorunlara karşı sessiz kalmayı ve müdahil olmamayı tercih etmiştir. Davutoğlu'na göre, merkez ülke olarak Türkiye etkinliği, liderliği ve Osmanlı mirasına dayanan jeopolitik tasavvuru ile Ortadoğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun eski nüfuz alanı olan bölgeler başta olmak üzere çatışma ve anlaşmazlıkların çözümünde arabulucu olarak rol oynayarak Atatürk'ün tarif ettiği 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh' anlayışını hayata geçirmiş olacaktır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). 2000'li yıllarda Türkiye Ortadoğu'da yaşanan sorunlarda arabulucu bir rol oynamıştır (Altunışık & Çuhadar: 2010).

Beşinci ilke yeni bir diplomatik üslup ve ritmik diplomasi tarzıyla Türkiye'nin uluslararası alanda etkisini artırmaktır. Ritmik diplomatik Türkiye'nin farklı bölgelerde yaşanan sorunlarla eş zamanlı ve kapsamlı bir şekilde ilgilenmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşımın en önemli örneği Türkiye'nin insani diplomasi çalışmasıdır (Davutoğlu, 2013b; Altunışık, 2014; Haşimi, 2014; Bayer & Keyman, 2015). Türkiye'nin kamu diplomasi çalışmalarından biri olan insan diplomasisi (özellikle

¹⁷ Çok yönlü diplomasi kavramı Louise Diamond ve John W. McDonald tarafından geliştirilmiştir. Çok yönlü diplomasi özellikle Soğuk Savaş sonrasında uluslararası alanda yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla birlikte tanınmaya başlamıştır. 21. yüzyılda daha karmaşık sorunlarla karşılaşan aktörler çok yönlü diplomasi yoluyla birçok aktörle (devlet, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler vb.) iş birliği yaparak bu sorunlara yönelik daha kapsamlı ve kalıcı bir çözüm aramıştır. Çok yönlü diplomasi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Diamond & McDonald, 1996).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı örneğinde) farklı devlet kurumları ve sivil toplum örgütlerini bir araya getirip dış politkada koordineli bir çalışmayı başaran bir yaklaşımdır (Kardaş & Erdağ, 2012).

AK Parti döneminin ilk testi dış politika alanında olmuştur. Türkiye'nin 2003 yılında Irak Savaşı'na katılıp katılmaması gündemin en önemli konusu olmuştur. Türkiye'nin Irak Savaşı'na katılımı siyasetçiler hem de kamuoyu tarafından yoğun bir şekilde tartışılmıştır (Gözen, 2009: 352). “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin başbakanlık tezkeresi” TBMM'ye sunulduğunda AK Parti içerisinde destekleyenlerin yanında tezkereye karşı çıkanlar da olmuştur (Gözen, 2009: 358; Zengin, 2010: 143). 1 Mart Tezkeresi olarak anılan bu teklif mecliste yapılan gizli oylama sonrasında reddedilince Türkiye'nin Irak harekâtına katılımı engellenmiştir (Gözen, 2009: 347).

Türkiye Soğuk Savaş sonrasında sıkça kullanılan bir kavram olan medeniyetler çatışması tezine karşı İspanya ile birlikte inisiyatif üstlenerek Medeniyetler İttifakı platformu oluşturmuştur. Geçmişte çeşitli batı ve doğu medeniyetlerinin temsilcisi olarak iki ülke sorunların barışçıl yollardan çözümü ve diplomasi kanalının açık tutulmasına yönelik çalışmalarda bulunmuştur (Balcı, 2009: 102-105). Davutoğlu'na göre, Türkiye kendisine özgü medeniyetsel paradigmasına göre hareket ettiği zaman çatışmaların çözümüne yönelik arabulucu rol oynayabilir (Davutoğlu, 2012d: 13-14) . Ancak Balcı ve Miş'in ifade ettiği gibi Medeniyetler İttifakı girişiminde söylemsel olarak bazı çelişkiler ve uyumsuzluklar bulunduğu için küresel ve bölgesel çatışmaların çözümünde çok etkili olmamıştır (Balcı & Miş, 2008: 400-402).

2000'li yıllarda Türkiye'nin dış politikadaki diğer iki önemli gelişme ise Kıbrıs'ta BM temelli çözüm planının ortaya çıkması ve İsaril ile gerilime neden olan 2009'daki Mavi Marmara krizidir. Kıbrıs meselesi Türkiye'nin önüne AB üyeliğinde bir engel olarak konmuştur (Redmond, 2007). Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından ortaya konan çözüm önerisi Kıbrıs'ın birleşmesini ve iki toplumlu bir devlet kurulmasını öngörmekteydi. Ancak referandum Kuzey Kıbrıs'ta yapılan halk oylamasında kabul edilirken, Güney Kıbrıs planı reddedmiştir. Ayrıca Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyeliğine kabul edilmesi Türkiye ile AB arasında gerilim yaşanmasına yol açmıştır (Ateş, 2014: 253). Bu krize söylemsel olarak

bakıldığında ise Türkiye Kıbrıs konusunda ‘Milli Dava’ söylemini bırakmayarak Kıbrıs’ı hala stratejik ve ayrılmaz bir parça olarak gördüğü ve söylemini değiştirmedığı söylenebilir (Ahmad, 2014: 226; Kinacioğlu & Oktay, 2006: 271-272).

Gazze’ye insani yardım malzemeleri taşıyan ve İnsan Hak ve Hürriyetleri (İHH) Vakfı tarafından organize edilen Mavi Marmara gemisine uluslararası sularda İsrail askerleri tarafından müdahale edilmiş ve dokuz mürettebatı öldürülmüştür (Guilfoyle, 2011; Buchan, 2014). Mavi Marmara krizi ile Türkiye ile İsrail ilişkileri en alt düzeye gerilemiş ve karşılıklı olarak büyükelçiler geri çekilmiştir. 2009 yılında İsrail’in Gazze’ye gerçekleştirdiği saldırı ve Davos’taki *One Minute* çıkışı ile gerilen ilişkiler Mavi Marmara krizi ile kopma noktasına gelmiştir.

Türkiye’nin yeni dönem dış politikasının karşılaştığı en önemli gelişme 2010 yılının başlarında Ortadoğu’da başlayan Arap Baharı süreci oldu. Fuat Keyman’a göre, Türkiye Arap Baharı sonrasında medeniyet-temelli ‘Davutoğlu Doktrini’ yerine ‘moral realizm’ ve ‘değer-temelli bir dış politika’ benimsemiştir. Keyman’a göre, askeri gücü ve insani değerleri birleştiren ‘moral realizm’, Arap Baharı sonrası Türkiye’nin ana şiarı (*main motto*) ve aynı zamanda hareket tarzı (*modus operandi*) olmuştur (Keyman, 2017: 56). Türkiye Arap Baharı sürecinde protesto eden halklara destek vermiştir (Öniş, 2014: 6-7). Dönemde Türkiye’nin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’a göre, Türkiye’nin verdiği destek vermesi meşrutiyetini kaybetmiş olan hükümetlerle ilişkilerini sürdürmeye devam etmesinden daha önemlidir (Aljazeera Türk, 2014). Erdoğan Ortadoğu’nun geleceğini değiştirebilecek gücün asıl sahibinin hükümet değil, halk olduğunu savunmuştur (USA Sabah, 2011).

2013 yılında Türkiye’de iç karışıklık çıkarmak için organize edilen Gezi Parkı eylemleri kimi yazarlar tarafından Türkiye modelinin çöküşü olarak nitelendirilmiştir (Tuğal, 2016). Ancak yine de Türkiye bölgesel bir güç konumu sürdürmüştür. Mısır’da yaşanan protestolarda, gösterilerin sembolü haline gelen Rabia hareketini Erdoğan söylemleştirecek hem ulusal hemde uluslararası kamuoyunda sıklıkla kullanmıştır (Türkiye Gazetesi, 2014). Türkiye aynı zamanda Suriye’de yaşanan kriz karşısında da benzer bir tutum sergilemiş ve Türkiye’ye sığınmak isteyenlere karşı açık kapı politikası benimsemiştir. Bu süreç içerisinde Erdoğan prensipli ‘milli çıkar’a dayalı söylemlerini kullanmıştır (Balcı, 2017: 345-347). Öte yandan Türkiye Ortadoğu’da yaşanan mezhep çatışmalarında da arabulucu bir aktör olmaya çalışmıştır (Kamu

Diplomasi Koordinatörlüğü, 2015). İbrahim Kalın'a göre, Türkiye'nin aktif dış politikasında diğer bölgesel ve küresel aktörlerden beklediği desteği bulamaması 'değerli' bir yalnızlıktır (Hürriyet, 2013). Bu bağlamda Türkiye benimsediği değerlerine göre dış politikasını belirleyerek bölgesel ve küresel düzlemde önemli aktörler arasında yer almaya devam etmektedir (Stein, 2014, 92-93).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2000'Lİ YILLARDA ENDONEZYA VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASINDA 'DEMOKRASİ' SÖYLEMİ

3.1. LENE HANSEN SÖYLEM ANALİZİ METODUNUN UYGULAMASI

3.1.1. Araştırma Modelinin Oluşturulması

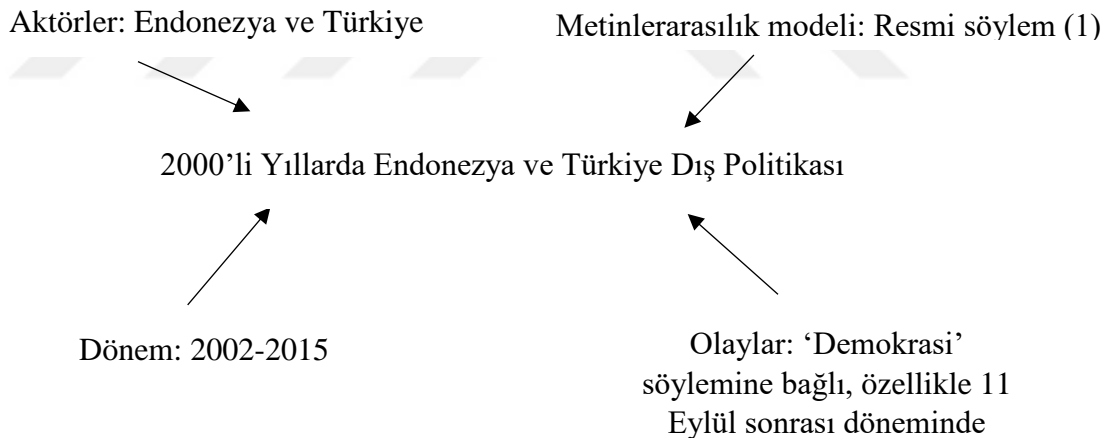
Analiz kısmına geçmeden önce Lene Hansen'in söylem analizi metodundaki metinlerarasılık modellerinden birinin nasıl seçildiği ve seçilen araştırma modelinin araştırma sorularına göre nasıl oluşturulduğu tartışılacaktır. Bu çalışmada Hansen'in birinci modeli tercih edilerek resmi konuşmalar ve resmi yetkililer tarafından yapılan basın açıklamaları, röportajlar ve yazılan akademik makaleler gibi metinler analiz edilecektir. Endonezya ve Türkiye'nin dış politikasında kolayca erişilebilen ve dış politika hakkında tartışılan metinler genellikle birinci modelde bulunmaktadır. Aslında ikinci ve üçüncü modeldeki dış politika ile ilgili metinler ve eserler özellikle Türkiye'deki çeşitli kaynaklar ve medyada kolayca bulunabilir ancak Endonezya'da dış politika konuları genel kamuoyunda çok fazla tartışılmayıp daha çok siyasetçiler ve bilim adamları tarafından ele alındığı için ikinci ve üçüncü modelde önerilen metinlerin ve eserlerin bulunması oldukça zordur. Ayrıca çalışmada karşılaştırma bir analiz yapılacağı için birinci modelin kullanılması gerekmektedir.

Araştırma modeli oluşturulmadan öncelikle araştırma sorularının belirlenmesi gerekmektedir. 2000'li yıllarda Endonezya ve Türkiye'nin dış politikasını ve kimliğini nasıl inşa ettiği ve dış politika ile kimlik arasındaki bağlantıyı nasıl oluşturduğu araştırmanın temel sorularıdır. Araştırma soruları Hansen'in geliştirdiği 'dış politika ile kimlik arasındaki belirleyici ve edimsel bir ilişki vardır' argümanı açısından test edilecektir. Araştırma modeli oluşturulurken söylem analizinin temel unsurlarına dikkat edilecektir. Söylem analizinin birinci temel unsuru, metinlerarasılık modelidir. Yukarıda belirtildiği gibi bu çalışmada birinci model kullanılacaktır. Söylem analizinin ikinci temel unsuru, öz sayısıdır. Bu araştırma karşılaştırma analizi yapılacağı için kullanılacak olan öz sayısı birden fazla olacaktır. Birden fazla öz sayısı öz ile öteki arasındaki ilişkide bir odak noktası olarak görülmeyerek iki farklı özün

kimliği, iki farklı öz tarafından ifade edilen söylem ve iki farklı özün öteki algısı incelenecektir.

Söylem analizinin üçüncü temel unsuru zamana bağlı perspektiftir. Hansen'e göre, zamana bağlı perspektif tek dönem, dönemler arasında karşılaştırma veya tarihsel gelişmeler olabilir. Bu araştırmada iki farklı öz arasında bir karşılaştırma bir analiz bağlamında tek döneme (2000'li yıllar) odaklanmaktadır. Son olarak söylem analizinin dördüncü temel unsuru olayların sayısıdır. Hansen olayların sayısının bir ya da birden fazla olabildiğini ifade etmiştir (Hansen 2006: 69-71). Olayların sayısı iki bağlama göre seçilir: soruna bağlı olaylar ya da zamana bağlı olaylar. Bu araştırmada soruna bağlı olaylarla analiz yapılacaktır. Çünkü farklı olaylarda da aynı söyleminin kullanıldığı görülebilir. Bu dört temel unsura dayanarak araştırma modeli aşağıdaki gibi oluşturulabilir.

Tablo 4 Araştırma Modeli

3.1.2. Metinlerin Seçilmesi ve İncelenmesi

Bu aşamada birinci metinlerarasılık modeli kullanıldığından metinlerin seçilmesi ve incelenmesi için resmi söylemi içeren herhangi bir metne odaklanılacaktır. Hansen'in ifade ettiği gibi resmi söylemi içeren metinler seçilirken sadece konuşmalar, makaleler ve röportajlarla sınırlı kalınmayıp dış politikada karar verme sürecinde yetkililer tarafından yazılan otobiyografi, kişisel notlar ve hatta gezi notları da söylem analizine eklenebilir (Hansen, 2006: 11). Ancak bu araştırmada daha çok resmi yetkililer tarafından yapılan röportajlar, yazılan konuşmalar ve makaleler incelenecektir. Endonezya ve Türkiye örneğinde resmi söylem içeren konuşmalar

genelde bu iki metinde daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Endonezya ve Türkiye’de karar alıcılar tarafından otobiyografi ve dış politika konuları üzerine kişisel notlar gibi yazılar yazılmış ancak özellikle resmi konuşmalardaki söylem kamuoyunda daha açık ve güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. Araştırmada resmi konuşmalar, röportajlar ve makalelerden her bir ülke için seçilen yaklaşık 25-27 konuşma, röportaj ve makale araştırma modeliyle incelenecektir. Hansen’e göre, açık telaffuzu olan, yaygın bir şekilde okunan ve resmi yetkisi bulunan metinlerin seçilip incelenmesi gerekir (Hansen, 2006: 74). Ancak metinler seçilirken bu durum ihmal edilebilir. Çünkü bazı metinler yaygın bir şekilde okunmamış olduğu için içerik olarak söylemin vurgusu daha belirgin bir şekilde belirtilebilir. Bu bağlamda Hansen’in metin seçme şartı esneklikle uygulanabilir.

Söz konusu araştırma metinleri seçilirken Endonezya örneğinde yirmi yedi konuşma ve bir makale seçilmiştir. Metinlerin çoğu internette açık erişimi bulunan web sayfalarından, Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Endonezya Cumhuriyeti Devlet Sekreterlik Bakanlığı (*Ministry of State Secretary – Kementerian Sekretariat Negara*) resmi sitelerinden alınmıştır. Seçilmiş konuşmalar ve makale Endonezya dış politikasında önde gelen isimler tarafından yazılmıştır. Söz konusu isimler ise 2004-2014 yılları arasında Endonezya Devlet Başkanlığı yapan Dr. Susilo Bambang Yudhoyono, 2001-2009 yıllar arasında Endonezya Dışişleri Bakanı ve 2010-2014 yılları arasında Endonezya Devlet Başkanı’nın Danışma Kurulu Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika işlerinden sorumlu üyesi olan Dr. Hassan Wirajuda ve 2009-2014 yılları arasında Endonezya Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Dr. Marty Natalegawa’dır. Bu şahıslar özellikle 2000’li yıllarda Endonezya’nın dış politikasında karar verme sürecine ve Endonezya’nın yeni dış politika doktrini oluşumuna önemli katkılar sağlamışlardır.

Tablo 5 - 2000’li Yıllarda Endonezya Dış Politikasında Önde Gelen İsimler¹⁸

İsim	Görevi - Görev Süresi
Susilo Bambang Yudhoyono	Endonezya Cumhuriyeti Siyasi, Hukuk ve Güvenlik İşleri Koordinatör Bakanı (2001-2004) Endonezya Cumhuriyeti Devlet Başkanı (2004-2014)
Hassan Wirajuda	Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı (2001-2009) Endonezya Cumhuriyeti Devlet Başkan Danışman Konseyi Dış Politikadan Sorumlu Üyesi (2010-2014)
Marty Natalegawa	Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi (2007-2009) Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı (2009-2014)
Dino Patti Djalal	Endonezya Cumhuriyeti Devlet Başkanı’nın Dış Politika İşleri Sözcüsü (2004-2010) Endonezya Cumhuriyeti Devlet Başkanı’nın Dış İlişkilerden Sorumlu Özel Ekibi Üyesi (2004-2010) Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Vaşington Büyükelçisi (2010-2013) Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakan Yardımcısı (Temmuz 2014-Ekim 2014)
Muhammad Jusuf Kalla	Endonezya Cumhuriyeti Devlet Başkan Yardımcısı (2004-2009, 2014-günümüze)
Joko Widodo	Endonezya Cumhuriyeti Devlet Başkanı (2014-günümüze)
Retno Marsudi	Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı (2014-günümüze)

¹⁸ Koyu harflerle işaret edilen isimlerin yaptığı konuşma ve yazdığı metinler bu araştırmada incelenecektir.

Türkiye örneklemede yaklaşık yirmi konuşma ve basın açıklaması, iki makale ve iki röportaj seçilmiştir. Metinlerin çoğu internette açık erişimi bulunan web sayfalarından ve derleme kitaplardan alınmıştır. Araştırmanın bu bölümünde incelenecek olan Türkiye dış politikasında önde gelen isimler ise, 2003-2014 yılları arasında Başbakan, 2014'ten günümüze Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Recep Tayyip Erdoğan; 2002-2003 arası Başbakan, 2003-2007 arası Dışişleri Bakanı ve 2007-2014 yılları arasında Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül; 2002-2009 arası dış politikadan sorumlu Başbakan Başmüşavirliği, 2009-2014 arası Dışişleri Bakanı ve 2014-2016 arası Başbakanlık görevinde bulunan Ahmet Davutoğlu; 2003-2007 arası Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Başkanı, 2007-2010 arası Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı ve 2010'dan günümüze Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı olan Hakan Fidan ile 2005-2009 arası Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'nın kurucu başkanlığı, 2009-2012 arası dış politikadan sorumlu Başbakan Başmüşavirliği, 2012-2014 arası Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığı ve 2014'ten günümüze dek Cumhurbaşkanlığı Sözcülüğü görevini üstlenen İbrahim Kalın'dır. Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Ahmet Davutoğlu AK Parti Hükümetlerinin ilk yıllarında Türkiye'nin yeni dış politikasının en önemli kurucularındandır. Daha sonraki yıllarda ise Hakan Fidan ve İbrahim Kalın Erdoğan'ın dış politika ekibine katılıp daha etkin rol oynamaya başlamışlardır.

Tablo 6 - 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Dış Politikasında Önde Gelen İsimler¹⁹

İsim	Makam – Görev Yılı
Recep Tayyip Erdoğan	T.C. Başbakanı (2003-2014) T.C. Cumhurbaşkanı (2014-günümüze)
Ahmet Davutoğlu	Başbakan Başmüşaviri (2002-2009) T.C. Dışişleri Bakanı (2009-2014) T.C. Başbakanı (2014-2016)
Abdullah Gül	T.C. Başbakanı (Kasım 2002-Mart 2003) T.C. Dışişleri Bakanı (2003-2007) T.C. Cumhurbaşkanı (2007-2014)
Hakan Fidan	Türk İşbirliği ve Kalkınma (TİKA) İdaresi Başkanı (2003-2007) Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı (2007-2010) Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı (2010-günümüze)
İbrahim Kalın	SETA Vakfı Başkanı (2005-2009) Başbakan Başmüşaviri (2009-2012) Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı (2012-2014) Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü (2014-günümüze)
Mevlüt Çavuşoğlu	T.C. Dışişleri Bakanı (2014- Ağustos 2015; Kasım 2015-günümüze)
Ali Babacan	T.C. Dışişleri Bakanı (2007-2009) Başbakan Yardımcısı (2009-2015)

¹⁹ Koyu harflerle işaret edilen isimlerin yaptığı konuşma ve yazdığı metinler bu araştırmada incelenecektir.

Bu bölümün analizinde aktörlerin resmi konuşma metinlerine odaklanılacaktır. Bununla birlikte MİT Müsteşarı Hakan Fidan örneğinde olduğu gibi konumu nedeniyle kamuoyuna oldukça sınırlı açıklamaları olan aktörlerin akademik çalışmaları kullanılacaktır. Metinlerin seçimi aşamasından sonra analizin diğer adımı ise metinlerin incelenmesi ve taranmasıdır. Metinlerin taranması resmi yetkili tarafından en çok tekrarlanan ve en çok vurgu yapılan söylemin belirlenmesi için yapılmıştır. En çok tekrarlanan ve en çok vurgu yapılan söylem nasıl bulunur? Birinci yöntem seçilen metinlerde bir kelimenin sıklığının sayılmasıdır. Eğer bir kelime sık sık tekrarlanırsa aktörler nezdinde bu kelimenin büyük bir önem taşıdığı söylenebilir. İkinci yöntem seçilen metinlerin kodlama (*coding*) yöntemi ile taranarak anahtar kelimenin bulunmasıdır. Kodlama yöntemi nitel analizlerde ve söylem analizinde sık sık kullanılan bir yöntemdir. Kodlama yöntemi paragraf ve cümlelerinin içinde en çok vurgu yapılan anahtar kelimelerin bulunmasıdır. Bu şekilde tespit edilen anahtar kelimeler Hansen'in ifade ettiği 'temel söylem' olarak kullanılacaktır.

3.1.3. Temel Söylemin Belirlenmesi

Seçilmiş metinlerin taranması sonucunda en çok tekrarlanan ve en çok vurgu yapılan söylemin 'demokrasi' olduğu görülmektedir. 'Demokrasi' söylemi en güçlü ve en çok vurgu yapılan söylemdir. Metinlerde bazı söylemlerin (örneğin barış, güvenlik ve insan hakları) demokrasi söylemi ile ilişkilendirilerek anlamlarının güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Sayısal olarak bakıldığında 'demokrasi' kelimesi Endonezya örneklemesinde 516 kere tekrarlanırken Türkiye örneklemesinde ise 319 kere tekrarlanmıştır. Demokratikleşme süreci devam eden her iki ülkede de söylem olarak demokrasiye sıklıkla vurgu yapılması normaldir. Ülkelerin demokratikleştirme süreci doğal olarak dış politikalarına ve liderlerin söylemlerine yansımaktadır. Demokratikleşme sürecinde elde edilen başarı ile 'barış ve istikrar' sağlayan bir ülke bu deneyimini komşu ülkelerle de paylaşacaktır. Bu yaklaşım çalışmanın müteakip bölümlerinde Endonezya ve Türkiye'deki örnek olaylarla ve resmi söylemi içeren metinlerle detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

3.2. ENDONEZYA DIŞ POLİTİKASINDA ‘DEMOKRASİ’ SÖYLEMİ

3.2.1. Demokrasi, İslam ve Modernite: Bir Endonezya Tecrübesi

Seçilmiş metinlerin incelemelerinden Endonezya’nın dış politikasında demokrasi söylemi ‘İslam’ ve ‘modernite’ söylemi ile eşleştirilerek ‘Demokrasi, İslam ve Modernite’ şeklinde yeni bir sentez oluşturulduğu görülmektedir. Endonezya’nın karar alıcıları Endonezya tecrübesini anlatmaya çalışırken, ‘Demokrasi, İslam ve Modernite’ söylemini kullanarak Endonezya’nın kimliğini üçlü sentezle açıklamaya çalışmıştır. ‘Demokrasi, İslam ve Modernite’ söylemi ilk olarak dönemin Endonezya Devlet Başkanı Susilo Bambang Yudhoyono tarafından 20 Mayıs 2005 tarihinde Endonezya Dünya Siyaseti Konseyi’nde (*Indonesian Council on World Affairs-ICWA*) yapılan konuşmasında kullanılmıştır. “Dış politika üzerinde ilk hitabım” diye nitelendirdiği bu konuşmasında Yudhoyono Endonezya’nın ‘etkin ve bağımsız’ dış politikasının Endonezya kimliğine yansımaları şu ifadelerle açıklamıştır:

“Önemli olan şudur. Biz bağımsızlığa ve ulusal birliğe değer veren gururlu bir ulusuz. Dünyanın en fazla nüfusa sahip dördüncü ülkesiyiz. Dünyanın en fazla Müslüman nüfusuna sahip bir ülkeyiz. Dünyanın en büyük üçüncü demokrasiyiz. Biz aynı zamanda demokrasi, İslam ve moderniteyi bir araya getiren bir ülkeyiz. ASEAN’ı dış politikamızın bir temeli olarak takip etmeye devam edeceğiz. Ve bizim kalbimiz, ait olduğumuz gelişmekte olan dünyayla daima beraber olacağız. Bu şeyler uluslararası toplumda kim olduğumuzu ve ne yaptığımızı tarif edecektir.” (Yudhoyono, 2005b)

Bu konuşmadan sonra ‘Demokrasi, İslam ve Modernite’ söylemi özellikle Yudhoyono, Wirajuda ve Natalegawa tarafından da kullanılmıştır. Natalegawa bir konuşmasında bu söylemi Endonezya’nın demokrasi eksikliğini ‘dinamik ve istikrarlı bir demokrasi’ konumuna dönüştüren bir sentez olarak tanımlamıştır (Natalegawa, 2010b). Natalegawa bir diğer konuşmasında ise ‘Demokrasi, İslam ve Modernite’ üçlüsünü Endonezya’nın Balkanlaştırılmasına ve parçalanmasına karşı ulusal birliğini koruyan bir sentez olarak nitelendirmiştir (Natalegawa, 2010a). Öte yandan Yudhoyono ‘Demokrasi, İslam ve Modernite’ söyleminin Endonezya’yı bir araya getiren bir norm ve 21. yüzyılda Müslüman dünyanın yükselişinin kanıtlarından biri

olduğunu öne sürmüştür (Yudhoyono, 2009a). Yudhoyono bir diğer açıklamasında Endonezya'nın tecrübelerinin bir sonucu olan 'Demokrasi, İslam ve Modernite' söyleminin aslında üç medeniyeti (Doğu, Batı ve İslam medeniyeti) tasvir ettiğini söylemiştir (Yudhoyono, 2009d). Wirajuda ise 'İslam ve demokrasi' ikilisine odaklanarak 'modernite' kelimesini daha çok 'siyasi kalkınma' ve 'ekonomik kalkınma' ifadeleriyle açıklamıştır (Wirajuda, 2005; Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 367).

Wirajuda 2002 yılında kaleme aldığı '*The Democratic Response*' başlıklı makalesinde ilk olarak halkının çoğunluğu Müslüman olan Endonezya'da demokrasinin genel kabul gördüğünü belirtmiştir. Wirajuda 11 Eylül sonrasında uluslararası toplumun terörizme tepki vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Wirajuda Endonezya'nın ülke içi sorunlarını demokratik yöntemlerle çözmesinin İslam ve demokrasi arasında bir sentez oluşturmasını sağladığını ve bu bağlamda Endonezya tecrübesinin uluslararası alanda paylaşılması gerektiğini vurgulamıştır (Wirajuda, 2002: 15-19). Wirajuda söz konusu makalede 'modernite' ifadesinden henüz bahsetmemiştir. Daha sonra Yudhoyono, Wirajuda'nın 'İslam ve demokrasi' ikilisine 'modernite' ifadesini ekleyerek 'Demokrasi, İslam ve Modernite' üçlüsü ile Endonezya'nın kimliğini yeniden tanımlamıştır (Yudhoyono, 2005).

'Demokrasi, İslam ve Modernite' söyleminin daha iyi anlaşılması için öncelikle Endonezya'nın karar alıcı aktörlerinin bu söylemi nasıl anladığı ve dış politikayı nasıl inşa etmeye çalıştığının analiz edilmesi gerekir. 'Demokrasi, İslam ve Modernite' söyleminin birinci kavramı olan demokrasiyi karar alıcı aktörler evrensel bir değer olarak tarif etmiştir. Wirajuda ise 21. yüzyılın başlarında oluşan 'demokratik ruhu' her türlü tehdide ve meydan okumaya karşı insanlığı koruyan bir unsur olarak nitelendirmiştir (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 339). Dahası Yudhoyono'ya göre, 20. yüzyıldan farklı olarak 21. yüzyılda uluslararası toplumunun içgüdüleri demokratik içgüdüdür (*democratic instinct*) (Yudhoyono, 2010c). Demokrasinin evrensel bir değer olduğu Endonezya'nın resmi yetkilileri tarafından sıklıkla ifade edilmiştir (Wirajuda, 2005; Natalegawa, 2012b). Bu bağlamda demokrasinin her medeniyetinin ya da her ülkenin kendi tarihsel, coğrafi ve toplumsal değerlerine göre ayarlanması gerektiği savunulmuştur (Wirajuda, 2005). Natalegawa'nın ifadesiyle, demokrasi evrensel

değerleri ile kadim medeniyetlerin değerlerini buluşturarak topluluklar arası ve devletler arası yeni bir uyumun ve uzlaşmanın sağlanabilmesi için gereklidir (Natalegawa, 2012b).

Endonezya örneğinde demokrasinin evrensel değerleri ile kadim değerlerin sentezi aktörlerin yaptığı konuşmalara da yansımıştır. Bunun en önemli örneği demokrasi ile kadim medeniyet değeri olan *Pancasila* arasındaki ilişkilendirilmede görülebilir. Endonezya ‘demokratikleşme’ tecrübesini uluslararası kamuoyuna aktarmaya çalışırken demokrasiyi *Pancasila*’nın dördüncü ilkesi ile ele almıştır. Demokrasi *Pancasila*’nın dördüncü ilkesi olan ‘fikirbirliği için görüşmeler’ (*musyawarah untuk mufakat*)’ ilkesiyle örtüşürmektedir (Wirajuda, 2008a; Yudhoyono, 2009d). Fikirbirliği için görüşmeler ilkesinin Endonezya ve Müslüman toplumuna ait bir değer olduğu bu ilkenin aslında demokrasinin temel özelliklerinden biri olan uzlaşma ve müzakereye benzediği, bu nedenle demokrasi kültürü denilen şeyin aslında Endonezya ve Müslüman topluluklarda bulunduğu ileri sürülmüştür (Wirajuda, 2008a; Yudhoyono, 2009a; Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 353-354).

Öte yandan Endonezya’da karar alıcı aktörler *Pancasila*²⁰ ilkesi ile demokrasinin sentezlenmesinin diğer ülkelere örnek teşkil edebileceğini iddia etmiştir (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 349; Yudhoyono| 2010a; Yudhoyono, 2010b; Yudhoyono, 2010c; Natalegawa, 2012b). Yudhoyono’ya göre, bir ülkede demokrasi kültürünün yerleşebilmesi için demokrasi değerlerinin mutlaka yerel koşullara uyumlaştırılıp sınama ve yanılma (*trial and error*) ile dinamik bir süreçten geçirilene demokrasinin yurttan yetiştirilmesi (*homegrown democracy*) gerekir (Yudhoyono 2010b). Bu bağlamda Endonezya’da karar alıcı aktörler demokrasinin ithal edilmesi ya da dışarıdan zorlanması yerine halk nezdinde içselleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Wirajuda, 2005; Yudhoyono 2010a;

²⁰ Bir kadim medeniyet değeri olarak *Pancasila*, 13. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar Nusantara’da (Endonezya ile Malezya arasında takım adalar) hüküm süren Majapahit İmparatorluğu’nun imparatoru Hayam Wuruk’un emriyle Cavalı bilgin adamı Empu Prapanca tarafından yazılan *Kakawin Negarakertagama* (Türkçe anlamıyla Devlet ile Kutsal Dini) levhasında bahsedilmiştir. *Kakawin Negarakertagama*’da genellikle Majapahit İmparatorluğu’nun siyasi ve sosyal hayatını anlatılmıştır. *Kakawin Negarakertagama*’da bahsedilen *Pancasila* imparator tarafından uyulması gereken beş yasağı ifade etmiştir. *Pancasila* ilkesi BPUPKI’de yapılan görüşmelerin birisinde Endonezya bağımsızlık hareketinin önde gelen isimlerinden hukuk profesörü ve tarihçi Prof. Dr. Muhammad Yamin tarafından yeniden tanıtılmıştır. Daha detaylı bilgiler için bkz. (Ismail, 1995).

Yudhoyono 2010b; Yudhoyono 2010c; Natalegawa, 2012a). Bununla birlikte tek bir demokrasi modelinin olmadığı da savunulmuştur (Wirajuda 2005; Yudhoyono 2010b; Yudhoyono 2013). Yudhoyono'ya göre, demokrasi çeşitli örneklerle ve tecrübelerle başka ülkelerle paylaşılarak bir ülkenin demokratikleşme sürecine ilham vermelidir (Yudhoyono, 2010b). Aksi halde yönetimde beklenen istikrarı sağlayamacağı iddia edilmiştir (Yudhoyono, 2010c).

Endonezya bir yandan demokratikleşme sürecini sürdürürken öte yandan ayrılıkçı hareketler ve etnik çatışmalar gibi meselelerle de uğraşmıştır. Demokratikleşme süreci her ne kadar uzun, kademeli ve sancılı olsa da aktörler demokratikleşme sürecini diyalog ve barışçıl çözüme ulaştıracak bir yöntem olarak tarif etmiştir (Wirajuda, 2005; Wirajuda, 2008a; Wirajuda, 2008b; Natalegawa, 2010a; Natalegawa, 2010b; Natalegawa, 2010c; Yudhoyono, 2008; Yudhoyono, 2010a; Yudhoyono, 2013b). Wirajuda'nın ifadesiyle demokrasi her çatışmanın açmazlığını çözecektir (Wirajuda, 2008a). Demokratikleşme sürecinin nihayetinde barışçıl çözüm ile birlikte ılımlılık, özgürlük, hoşgörü kültürü ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri de beraberinde getireceği vurgulanmıştır (Yudhoyono, 2011). Yine de demokrasinin her derde deva (*panacea*) olmadığı da ifade edilmiştir (Wirajuda, 2008b; Yudhoyono, 2010a).

Sistemik değişim getiren demokrasi 'adem-i merkeziyet' ve 'iyi yönetim' gibi normları savunur. Yudhoyono bu iki kavram üzerinde ayrıntılı açıklama yapmıştır. Yudhoyono'ya göre, söz konusu kavramlar ülkenin siyasi hayatında uygulanmalıdır (Natalegawa, 2010b; Yudhoyono, 2010c; Yudhoyono, 2008). Yudhoyono adem-i merkeziyetin güçlendirmesi için kurumların ve kuralların güçlendirmesini önermiştir (Yudhoyono, 2008). Yarı-demokratik Asya ülkelerinde yaygın bir şekilde bilinen 'güçlü lider' kavramı, sahsın gücüne ve etkisine odaklanmıştır (Yudhoyono, 2010c). Ancak Yudhoyono bu kavrama karşı çıkmış; güçlü lider tanımını değiştirerek güçlü liderin aslında liderin kendisi değil kurumları güçlendiren bir kimse olduğunu iddia etmiştir (Yudhoyono, 2010c; Yudhoyono, 2013a). İyi yönetim konusunda ise Yudhoyono farklı ve ilgi çekici bir yorum yapmıştır. Yudhoyono'ya göre, iyi yönetim kavramı demokratik devletlerin yanında yarı-demokrasilerde ve demokratik olmayan ülkelerde de uygulanabilecek bir kavramdır (Yudhoyono, 2010c). Bu nedenle Yudhoyono demokrasinin sadece kurum

olmadığını, aynı zamanda bir değer ve kültür olduğunu da ifade ederek demokratik sistemde yönetilenlere de önem verilmesinin kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu öne sürmüştür (Yudhoyono 2010c; Yudhoyono, 2013a).

Demokratikleşme süreci sadece siyasi ve ekonomik ilerlemelerden ibaret değildir. Yudhoyono demokratik sistemi şeylerin en iyisini ve en kötüsünü getirebilen bir sistem olarak tanımlamıştır (Yudhoyono, 2013b). Yudhoyono dikta rejimini destekleyenler ve darbeciler gibi demokrasiye karşı olan oluşumların da demokrasilerde bulunabileceğine dikkat çekmiştir (Yudhoyono, 2011). Demokrasi karşıtı oluşumların şiddet yoluyla anayasal krize, toplumsal kutuplaşmaya yol açabileceği gibi bölgesel ve küresel istikrarsızlığa da yol açması kuvvetle muhtemeldir (Yudhoyono, 2010c). Bu nedenle Yudhoyono, yukarıda da ifade edildiği gibi, demokratik işleyişin sağlıklı olması için kurumların ve kuralların güçlendirmesini önermiştir.

‘Demokrasi, İslam ve Modernite’ söyleminin ikinci kavramı olan İslam ile demokrasi arasındaki uyum ılımlı, barışçıl, açık, sosyal adalet, sosyal güç, moral güç ve hoşgörü gibi kavramlarla açıklanmıştır. Bunlardan en çok vurgu yapılan ifade ise ‘ılımlılık’ ifadesidir. Bu ifade ilk olarak Wirajuda’nın 2002 yılında kaleme aldığı makalesinde kullanılmıştır. Wirajuda Endonezya Müslümanlarının en önemli özelliğinin ‘ılımlılık’ olduğunu iddia etmiştir. İlimlilik özelliğinin Endonezya toplumu ile demokrasiyi yakınlaştıran bir unsur olduğu ifade edilmiştir (Wirajuda, 2002: 16). İlimlilik vurgusu Endonezya’nın resmi yetkililerinin yaptığı konuşmalara da yansımıştır. Örneğin Wirajuda yaptığı bir konuşmada ılımlı Müslümanların küresel medeniyete ve siyasi reformlara sosyal ve moral güç olarak katkı sağladığını savunmuştur (Wirajuda, 2005). Aynı konuşmada Wirajuda Endonezya tecrübesini özetlerken gerçek İslam’ın temel özelliğinin ılımlı ve açık fikirli olduğunu iddia etmiştir (Wirajuda, 2005). Yudhoyono ise ılımlıların açık fikirli, esnek ve kapsayıcı özelliklere sahip olduğunu ifade etmiştir (Yudhoyono, 2005b). Yudhoyono yabancı düşmanlığı yapan aşırılıkçı hareketlere karşı ‘sessiz çoğunluk’ olan ılımlıların güçlendirilmesini ve ılımlıların sesinin daha net duyulmasının sağlanması gerektiğini iddia etmiştir (Yudhoyono, 2009a).

‘İlimlilik’ veya ‘ılımlı’ ifadelerinin dışında kullanılan diğer bir ifade ise barıştır. Wirajuda bir konuşmasında İslamın ve Müslümanların şiddetten değil barıştan

yana olduğunu söylemiştir (Wirajuda, 2008a). Wirajuda İslam'ı demokrasi ve sosyal adalet ile eşleştirmeye çalışmıştır. Endonezya'da İslam'ın sosyal adaletten ve demokrasiden yana olduğu kanıtlanmıştır (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 348-349). Wirajuda Endonezyalı Müslümanlar'ın haksız kazanca, rüşvete, terörizme ve her türlü aşırılığa karşı çıktığını ifade etmiştir (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 348-349).

Son olarak 'Demokrasi, İslam ve Modernite' söyleminin üçüncüsü olan 'modernite' unsuruna değinilecektir. Modernite 'bağımlılık' ve 'kalkınma' gibi kavramlarla eşleştirilmiştir. Yudhoyono moderniteden bahsederken küreselleşen dünyada bağımlılığın önemini vurgulamıştır (Yudhoyono, 2005a). Yudhoyono demokratikleşme sürecinin yönetilmesi ve uluslararası alanda yaşanan sorunların çözülebilmesi için uygun bir bağımlılık ilişkisi kurulması gerektiğini öne sürmüştür (Yudhoyono, 2005b). Yudhoyono diğer bir konuşmasında ise bağımlılık ile medeniyet kavramını ilişkilendirmiştir. Yudhoyono bağımlılık ile farklı medeniyetleri birbirlerine yaklaştırarak medeniyetlerin kesişme noktasını (*the confluence of civilizations*) gerçekleştirebileceğini de iddia etmiştir (Yudhoyono, 2009a). Öte yandan modernite ifadesi 'kalkınma' unsuruyla da ilişkilendirilmiştir. Gelişmekte olan dünyanın bir parçası olarak Endonezya modernleşme ve demokratikleşme sürecinin başarılı olması için siyasi, ekonomik ve insani kalkınma planlarının gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 352-355; Yudhoyono, 2009a; Yudhoyono, 2009c; Natalegawa, 2010a). Fakat çoğu zaman 'kalkınma' söylemi demokratikleşme sürecinin bir 'demokratik payı' (*democratic dividend*) olarak ifade edilmiştir.

3.2.2. Kalkınma, Özgürlük ve Barış: "Kazanılması Gereken" Demokratik Pay

Endonezya'nın resmi yetkililerinin yaptığı konuşmalarda demokratikleşme sürecinin sonucu demokratik pay olarak adlandırılmıştır. Bu terim ilk olarak 2010 yılında Krakow şehrinde *Global Movement for Democracy* toplantısında Marty Natalegawa tarafından kullanılmıştır. Demokratik pay ifadesi sıklıkla kalkınma ile ilişkilendirmeye çalışılmıştır. Endonezya'nın demokratikleşme sürecinin bir sonucu olarak siyasi istikrar özellikle 2000'li yılların sonlarına doğru ekonomik gelişme ve

büyümede etkili olmuştur. Bu durum Endonezya'nın sessiz devrimi olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle 2010 yılından itibaren Endonezya'nın resmi yetkilileri uluslararası kamuoyunun önünde konuşma yaparken 'kalkınma' ifadesini sıklıkla vurgulamaya çalışmıştır.

Başarılı bir gelişmekte olan ülke olarak Endonezya gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin karşılaştığı 'ya ekonomik kalkınma ya siyasi kalkınma' ikilemine yönelik bir öneride bulunmuştur. Bazı gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınmayı önceleyerek siyasi kalkınmayı ikinci planda tutmuştur. Ancak Endonezya bu teze karşı çıkmış, hem siyasi kalkınmayı hem de ekonomik kalkınmayı eşzamanlı bir şekilde yürüttüğünü kanıtlamıştır (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 353-354; Yudhoyono, 2009c; Natalegawa, 2010a). Endonezya'nın karar alıcıları aslında siyasi kalkınma ile birlikte ekonomik hedeflere de ulaşmayı başardıklarını ifade etmiştir (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 353-354; Yudhoyono, 2009c). Buna ek olarak, Wirajuda 'ya siyasi kalkınmaya ekonomik kalkınma' ikilemini çözmesi için gelişmekte olan ülkelere 'yapılması gerekenler' listesi de sunmuştur. Söz konusu liste, iyi yönetim uygulama, insanı kalkınmaya odaklanma, yatırım dostu olma ve doğal kaynağı yönetme hedeflerinden oluşmaktadır (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 353-354). Öte yandan Natalegawa demokratik pay hakkında 'demokrasi için kalkınma-kalkınma için demokrasi' prensibinden bahsetmiştir (Natalegawa, 2010a). Natalegawa'ya göre, demokrasinin ilerlemesi için bir ülkenin kalkınması gerekir, kalkınmanın ilerlemesi için de ülkenin demokratikleşmesi gerekir (Natalegawa, 2010a). Yudhoyono'nun ifadesiyle "(siyasi) güvenlik olmadan kalkınma olmaz ama insan hakları olmadan da hem güvenlik hem de kalkınma olmaz" (Yudhoyono, 2005b). Yudhoyono'ya göre, demokrasi 'ana bir hedef' değildir (Yudhoyono, 2009c). Yudhoyono insanın sadece ekmekle ve piyasa sistemi ile yaşayamadığını, insanın iyi yönetim ve doğru bir siyasi anlayışıyla yaşayarak müreffeh olmasının demokratikleşmenin ana hedefi olduğunu iddia etmiştir (Yudhoyono, 2009d). Yudhoyono ayrıca siyasi ve ekonomik kalkınma arasında denge kurulabilmesi için ekonomik kalkınma kararlarında halkın rolünün güçlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Yudhoyono, 2009c).

Endonezya sömürge döneminden geçmiş bir ülke olduğu için aktörler özgürlükten bahsederken sömürgecilik ifadesine vurgu yapmıştır. Yudhoyono özgürlüğü yeniden tanımlayarak özellikle sömürge edilmiş ülkeler için ‘yarım kalmış özgürlük (*unfinished freedom*)’ kavramını kullanmıştır (Yudhoyono, 2011). Yudhoyono yarım kalmış özgürlüğü sömürgeciliğin bir sonucu olarak bir ülkenin ya da bir toplumun geri kalmışlığından kaynaklanan bir durum olarak tanımlamıştır (Yudhoyono, 2011). Wirajuda’ya göre, sömürgecilik ayrılıkçılık, insan hakları ihlali ve silahlı ayaklanma gibi istikrarsızlık sebepleri doğurarak sömürge edilmiş ülkelerin ekonomik ve siyasi açıdan geri kalmışlığın nedeni olmuştur (Wirajuda, 2008a). Yudhoyono yarım kalmış özgürlüğün tamamlanması için sömürge edilmiş ülkelerin eğitim ve ekonomik açıdan kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Yudhoyono, 2011). Bununla birlikte Yudhoyono toplumun bir kısmının ötekileştirilmemesini, husumet, nefret ve çatışmaya çağırın söylemlerin kullanılmamasını ve özgürlüğün hukukun üstünlüğü ve hoşgörü kültürüyle yan yana bulunması gerektiğini vurgulamıştır (Yudhoyono, 2011).

Demokratikleşme sürecinin en önemli hedeflerinden biri de istikrarsızlığı istikrara dönüştürmektir. İstikrarın sağlanmasındaki amaç ise barıştır. Endonezya’nın resmi yetkilileri bir ülkede barışın sağlanması için samimi diyalog ve tartışmaların önemini vurgulamıştır (Natalegawa, 2010b; Yudhoyono, 2010b). Bu samimi diyalogun ve tartışmaların çoğulculuk prensibine dayanarak yapılması gerektiğini savunan aktörler Endonezya’nın çoğulcu bir toplum olması ve farklı toplum kesimleriyle diyalogun sürdürülmesinin önemini de altını çizmiştir (Wirajuda, 2005). Karar alıcı aktörler Maluku Adası’ndaki çatışmalara ve Açe’deki ayrılıkçı hareketlere yönelik tarafları bir araya getirmenin önemini vurgulamıştır (Wirajuda, 2005). ‘Barış çözümü’ olarak nitelendiren bu yaklaşım demokrasi, ılımlılık ve hoşgörü kültürü ile sorunların barışçıl yollardan çözülebileceğini savunmuştur (Wirajuda, 2005; Yudhoyono, 2011).

3.2.3. Bölgesel ve Küresel Yönetişimde Demokratikleşmenin Önemi

Endonezya'nın önemli dış politika girişimlerinden birisi de bölgesel ve küresel seviyede demokratikleşme çağrısıdır. Endonezya Güneydoğu Asya'da çoğunlukla yarı-demokratik ya da demokratik olmayan rejimlerle komşudur. Endonezya bu ülkelere karşı 'iç işlerine karışmama ilkesi (*non-intervention*)' prensibi ile hareket eden ASEAN çatısında bir araya gelmiştir. Özellikle *Reformasi* sonrasında Endonezya'nın karar alıcı aktörleri ASEAN'da bölgesel reform taslağı hazırlamaya başlamıştır.

ASEAN'ın reforme edilmesi gerektiğini vurgulayan ilk kişi ise Yudhoyono'dur. Yudhoyono ASEAN'ın 48. kuruluş yılı kutlama töreninde yaptığı konuşmada ASEAN üyesi ülkelerin benimsediği 'iç işlerine karışmama' ilkesinin ve 'insan hakları' ve 'özgürlük' gibi evrensel değerlerin arka plana bırakılmaması gerektiğini hatırlamıştır (Yudhoyono, 2005a). Aynı konuşmada Yudhoyono, ASEAN ülkelerinde yöneten ile yönetilen arasındaki boşluğun ASEAN'ın önderliği ile doldurulması gerektiğini de ifade etmiştir (Yudhoyono, 2005a). Yudhoyono demokrasi ve insan hakları temelli bir Güneydoğu Asya bölgesinin oluşturulması fikrini de gündeme getirmiştir (Yudhoyono, 2009d). Bununla birlikte Yudhoyono ASEAN'da insan hakları değerinin kurumsallaştırmasının önemini de vurgulamıştır (Yudhoyono, 2009d). Öte yandan Natalegawa da ASEAN'da reform gerekliliğini dile getirmiştir. Natalegawa 2010 yılında Phnom Penh şehrindeki *University of Cambodia*'da yaptığı konuşmada 2008'de yürürlüğe giren ve insan hakları, demokrasi ve özgürlük gibi değerlerin geliştirilmesini vurgulayan ASEAN Tüzüğü'nün önemini hatırlatarak yeni dönemde ASEAN'da halk-merkezli bir politikanın hayata geçirildiğini ifade etmiştir (Natalegawa, 2010a).

Endonezya'nın demokratikleşme çağrısı küresel seviyede yankı bulmuştur. Küresel seviyede Wirajuda demokrasi kavramını çok-taraflılık ilkesiyle ilişkilendirmiştir. Wirajuda'ya göre, çok-taraflılık demokrasi ile ilişkilendirildiğinde açıklık ve şeffaflık gibi kavramlar ortaya çıkacaktır (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 339-340). Wirajuda'ya göre, demokratik bir sistemde tarafların etkinliği oldukça önemlidir (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 339). Bu nedenle Wirajuda açıklık ve şeffaflık temelli bir küresel yönetim sisteminin öncelikle BM'de

uygulanmasının tüm BM'yi daha etkin kılacağını ve BM üyelerinin ortak dayanışma ve sorumluluk duygusu içinde birleşerek uluslararası sistemi yeniden inşa edebileceğini iddia etmiştir (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 341-342). Yudhoyono ise Soğuk Savaş sonrasında çok-merkezli ve çok-aktörlü bir hal alan uluslararası sistemde küresel yönetişimin demokratikleşme için kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır (Yudhoyono, 2012). Yudhoyono ve Wirajuda BM'nin her bir üyesinin büyüklüğüne bakılmaksızın önemli olduğunu ifade etmiştir (Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations, 2010: 341-342; Yudhoyono, 2012). Yudhoyono aynı zamanda uluslararası alanda yaşanan çatışmalara karşı 'koruma sorumluluğu' prensibiyle hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yudhoyono, 2012). Yudhoyono küresel yönetişimin daha etkin olması için BM Güvenlik Konseyi'nde yapılacak reform ile birlikte Güvenlik Konseyi'nin daha kapsayıcı olması gerektiğini ileri sürmüştür (Yudhoyono, 2009b; Yudhoyono, 2010a; Yudhoyono, 2012).

3.2.4. Demokrasi Söylemindeki 'Ötekiler'

Temel olarak Endonezya'nın demokrasi söyleminde 'terörizm' ve 'aşırılıkçı' hareketler öteki olarak algılanmıştır. Bu bağlamda Wirajuda'nın 'demokratik yanıt' fikri uluslararası terörizm ve sayısı az olan aşırılıkçı hareketlere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Wirajuda, 2002: 20). Terörizm ve aşırılıkçı hareketler karşısında Endonezya kendisini ılımlı olarak tanımlamıştır (Wirajuda, 2002: 20; Wirajuda, 2005). Wirajuda'nın vurguladığı ılımlılık ifadesi Endonezya'nın resmi yetkililerinin yaptığı konuşmalarda da sıklıkla tekrarlanmıştır. İlimlilik vurgusunun arkasında ne vardır? Endonezya Müslümanlarının özelliklerinden biri olan ılımlılık İslam'daki orta yol/itidal (*vasatiye*) fikrinin bir yansımasıdır (Anwar, 2010).²¹ Umar'a göre ise Endonezya'nın resmi söylemindeki ılımlılık kavramı 11 Eylül sonrası küresel terörle mücadele konusunda ABD dış politikasına bir uyum çabası olarak nitelendirilebilir (Umar, 2016).

²¹ *Vasatiye* anlayışı Endonezya'ya İslam'ın ilk gelişinden itibaren benimsenen bir anlayıştır. Arapça kökenli *Vasatiye* kelimesi orta yolu demektir. *Vasatiye* anlayışı sonraki yıllarda daha çok ılımlılık şeklinde kullanılmıştır. Endonezya'da *Vasatiye* anlayışı üzerine detaylı bilgi için bkz. (Salleh, Abidin, Usman & Haridi, 2015).

Endonezya'nın diğeri bir öteki algısı darbeci ve dikta rejimlerdir. Yudhoyono'nun belirttiği gibi darbeci ve dikta rejimler çoğu zaman güçlü lider kavramının arkasına kendilerini saklayıp güçlendirerek mevkilerini korumaya çalışır (Yudhoyono, 2013a). Endonezya'nın karar alıcı aktörleri darbeci ve dikta rejimlere karşı demokratik sistemlerin inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Öteki olarak algılanan darbeci ve dikta rejimlere Endonezya bir demokratik örnek olarak sunulmuştur (Yudhoyono, 2010c; Yudhoyono, 2013a). Örneğin Myanmar yıllarca askeri rejim ile yönetilmiş ve rejim karşıtlarına engel olunmuştur. Endonezya Myanmar'a bir takım siyasi ve ekonomik reformlar önermeye çalışmıştır (Yudhoyono 2005; Natalegawa, 2010; Natalegawa, 2012a). Batı ülkelerinin bir türlü yaptırım ve demokratik zorlama yaklaşımına karşı 'güven inşa eden tedbirler (*confidence building measures*)' prensibine dayalı demokratikleşme projesi ile Endonezya Myanmar'ı 'kurtarılması gereken bir öteki' olarak algılamıştır. Endonezya'da olduğu gibi Myanmar'da da farklı etnik gruplar arasında çatışma yaşanmaktadır. Endonezya Myanmar'a karşı bir 'ağabey' rolü ile Myanmar'ın ulusal birliğinin ve siyasi istikrarının sağlanmasına katkı sağlamaya çalışmıştır.

Endonezya ayrıca sömürgeciliğe karşı çıkarak sömürgeci güçleri de öteki olarak görmüştür (Wirajuda, 2008a). Ayrıca Yudhoyono'ya göre, Batı'nın zorlayıcı demokratikleşme modelinin tepkiyle karşılandığını vurgulamıştır (Yudhoyono, 2010c). Yudhoyono güven inşa tedbirleri gibi yeni bir mekanizma ile Batı'nın 'tek tip' ve 'zorlayıcı' demokratikleşme modeline karşı Asya kültürüne uygun bir model oluşturmaya çalışmıştır. Kısaca Endonezya'nın ürettiği alternatif yöntem ile Batı dışındaki ülkelerde (özellikle Asya ülkelerinde) demokratikleşme sürecine öncülük eden bir aktör olmaya çalıştığı söylenebilir.

3.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASINDA DEMOKRASİ SÖYLEMİ

3.3.1. Muhafazakâr Demokrasi ve Türkiye Tecrübesi

2010 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Büyükelçiler Konferansı'nda konuşan dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Türkiye'nin gücünün demokrasisinde olduğunu söylemiştir (Davutoğlu, 2010). Bu bağlamda demokrasi söyleminin 2000'li yıllarda Türkiye dış politikasının en güçlü söylemlerinden biri olduğu söylenebilir. Bu bölümde Türkiye'nin dış politikasındaki demokrasi söyleminin hangi unsurlardan

oluştugu ve demokrasi söyleminin Türkiye'nin dış politikasını ve kimliğini nasıl şekillendirdiği sorularına cevap aranacaktır. Bu bağlamda ilk olarak AK Parti'nin ortaya attığı 'Muhafazakâr Demokrasi' kavramının incelenmesi gerekir. Muhafazakâr demokrasi Türkiye'nin yerel demokrasi sentezi olarak nitelendirilebilir. Bir siyasal düşünce olarak muhafazakâr demokrasi ilk defa Yalçın Akdoğan tarafından ele alınmış ve dönemde Türkiye'nin Başbakanı Erdoğan tarafından söylemlendirilmiştir.²²

Erdoğan muhafazakâr demokrasiyi AK Parti hükümetinin ve Türkiye'nin yeni siyasal üslubu ve kimliği olarak nitelendirmiştir (Erdoğan, 2004b). Erdoğan'a göre, AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi söylemi hem Türkiye'nin siyasi yaşamına hem de dünya siyasetinin gelişimine katkı sağlamıştır (Erdoğan, 2004b). Muhafazakâr demokrasi ile demokrasi kavramı yeniden düşünülerek özellikle Türkiye'nin gerçekçi ve yerel şartlarına göre uygun bir demokrasi kavramı üretilmesi hedeflenmiştir. Başbakan Erdoğan muhafazakâr demokrasi kavramını açıklarken Türkiye'nin demokratikleşme çabalarını ve tecrübelerini de dile getirmiştir (Erdoğan, 2004b). Başbakan Erdoğan Türkiye'nin modernleşme sürecinde 'dayatmacı', 'tektipçi' ve 'buyurgan' bir yaklaşım ile karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir (Erdoğan, 2004b). Erdoğan söz konusu jakoben sorunsalına karşı çözüm önerilerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Mesele, herhangi birine saygısızlık yapmadan çok sayıda kimliğe yer bulacak bir siyasal üsluba ve yapılanmaya sahip olabilmektir. Toplumun küçümsenmeyecek bir kesimi geleneği dışlamayan bir modernlik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik, köktenci olmayan bir değişim istemektedir.” (Erdoğan, 2004b)

Başbakan Erdoğan'ın bu yorumları aslında muhafazakâr demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Başbakan Erdoğan'a göre, muhafazakâr demokrasi farklı

²² Muhafazakâr demokrasi kavramı Yalçın Akdoğan'ın 'Muhafazakâr Demokrasi' adlı kitabında detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Akdoğan'a göre, muhafazakâr demokrasi Türkiye'de var olan toplumsal ve siyasal sistemde önerilebilecek en uygun siyasi düşüncesidir. Akdoğan muhafazakâr demokrasi kavramını AK Parti'nin siyasi ideolojisi olarak tanıtmıştır. Detaylı bilgiler için bkz. (Akdoğan, 2003).

toplum kesimlerinin birleşmesini sağlamıştır (Erdoğan, 2004b). Erdoğan'a göre demokrasi "bir diyalog, tahammül ve uzlaşma rejimidir" (Erdoğan, 2004b). Bununla birlikte Erdoğan demokrasiyi sadece siyasal bir sistem olarak görmeyip 'çoğulculuk, çokseslilik ve tahammül' prensibine dayalı derin demokrasiye vurgu yapmıştır (Erdoğan, 2004b). Öte yandan Erdoğan Türkiye'nin demokratikleşme tecrübesi ve yerel değerleriyle inşa edilen muhafazakâr demokrasi kavramının Türkiye'nin bir model ülke olabileceğini de iddia etmiştir (Erdoğan, 2004b). Bu nedenle, Türkiye'nin geliştirdiği muhafazakâr demokrasi kavramı ve elde ettiği demokratikleşme tecrübesi başta Ortadoğu olmak üzere İslam dünyasına örnek teşkil edebilir (Erdoğan, 2004a). Öte yandan model ülke iddiası dışında Erdoğan Türkiye'yi farklı medeniyetlerin (Doğu ile Batı, İslam ile Hıristiyanlık, Avrupa ile Asya) bulunduğu bir 'köprü' olarak tanımlamıştır. Türkiye'nin bu rolü benimsediği laik ve demokratik siyasal sistemle mümkün olmuştur (Erdoğan, 2004a; Erdoğan, 2004b).

Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 2004 yılında Demokrasi Yardım Diyalogu forumunda yaptığı konuşmasında Türkiye tecrübesinin "demokratik bir idare, ekonomik ve sosyal ilerlemenin temel unsuru" olduğunu ifade etmiştir (Gül, 2007: 559). Gül halkının çoğu Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin manevi ve kültürel değerlerinin yanında demokrasiyi de içselleştirebildiğini iddia etmiştir (Gül, 2007: 560). Dışişleri Bakanı Gül adalet, eşitlik, hesap verilebilirlik, istişare, hak, hukuk, bireysel özgürlük gibi demokratik değerlerin İslam siyasal düşüncesinde de yer aldığını vurgulamıştır (Gül, 2007: 560). Dışişleri Bakanı Gül Türkiye tecrübesini anlatarak Ortadoğu'nun istisnacılık düşüncesine karşı çıkmıştır (Gül, 2007: 560). Türkiye tecrübesinin aynı zamanda güvenlik ile özgürlük arasında denge kurma çabası olduğunu ifade etmiştir. Demokratikleşme sürecinde terör ve güvenlik sorununu çözmeye çalışan Türkiye'de karar alıcı aktörler güvenlik ile özgürlük arasında denge kurulması gerektiğini de sıklıkla vurgulamıştır (Gül, 2007: 707-712; Kalın, 2011a: 14; Kalın 2011b: 11; Davutoğlu, 2012b).

Başbakan Başdanışmanı Davutoğlu güvenlik ikilemine karşın Türkiye'nin "dengeli bir özgürlük ve felsefi bir güvenlik" prensibi uygulaması gerektiğini ifade etmiştir (Davutoğlu, 2004). Gül ise güvenlik ile özgürlük (demokrasi) arasında tamamlayıcı bir ilişki kurulması gerektiğini vurgulamıştır (Gül, 2007: 708). Davutoğlu 11 Eylül sonrası dönemde Türkiye'nin uluslararası alanda bir istisna olarak

güvenliğini riske atmadan özgürlük alanını genişlettiğini savunmuştur (Davutoğlu, 2004). Terörle mücadelesini devam ettirerek güvenlik ile özgürlük arasında yeni bir denge kuran Türkiye önemli ekonomik reformlar da hayata geçirmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de karar alıcı aktörler demokrasi, kalkınma ve güvenliğin eşzamanlı bir şekilde uygulanmasını savunmuştur (Gül, 2007: 708).

Başbakan Erdoğan Harvard Üniversitesinde yaptığı konuşmasında demokratikleşme sürecinde üslubun önemini vurgulamıştır. Başbakan Erdoğan’a göre demokratikleşme sonucu üslubun nasıl inşa edildiğine bağlıdır (Erdoğan, 2004a). Erdoğan özellikle 11 Eylül saldırıları ve 2003 Irak Savaşı sonrasında Ortadoğu’da ortaya çıkan istikrarsızlığın bölgenin demokratikleşme sürecine engel olacağına vurgu yapmıştır (Erdoğan, 2004a). Başbakan Erdoğan Ortadoğu’da sağlıklı bir demokratikleşme sürecinin yürütülmesi için kademeli bir yaklaşım benimsemesi, demokratik kültürün içselleştirilmesi, dışarıdan zorlanmaması, çoğulculuk ve katılımcılık prensibine dayalı derin demokrasinin yerleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Erdoğan, 2004a; Erdoğan, 2004b).

Başbakan Başdanışmanı İbrahim Kalın’a göre ise özellikle Ortadoğu bölgesinde yürütülen demokratikleşme sürecinde ‘muhafazakâr çağdaşlık (*conservative modernity*)’ gibi yaklaşımların uygulanması gerekmektedir (Kalın, 2011a: 11). Bu bağlamda demokratikleşme sürecinin sürdürülebilmesi için ötekileştirilme yapılmaması ve sürecin rasyonel düşünce ve moral değerleriyle birlikte yürütülmesi gerekmektedir (Gül, 2007: 560; Sabah, 2011; Kalın, 2011a; Davutoğlu, 2014). Davutoğlu askeri darbe ve ekonomik krizler gibi demokratikleşme sürecini aksatan müdahaleler konusunda uyarıda bulunmuştur (Davutoğlu, 2013a). Başbakan Erdoğan ise demokratikleşme sürecini sürdüren veya demokratik sistemi uygulayan herhangi bir ülkenin farklı zamanlarda demokratik yapılara duyulan güvensizlik ve aşırılıklık gibi demokrasiye olumsuz etki eden olaylarla test edildiğini söylemiştir (Erdoğan, 2012). Bu bağlamda Erdoğan demokratikleşme sürecinde sistemin yeniden gözden geçirilmesi ve demokrasi yaşamının muhasebe edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Erdoğan, 2012).

Türkiye’de karar alıcı aktörler demokratikleşme sürecinin ve demokrasi sisteminin hedefleri konusunda insan-odaklı bir yaklaşım oluşturulması gerektiğini sıklıkla ifade etmişlerdir. Kadim medeniyet değerlerini birleştiren muhafazakar

demokrasinin hedefleri, insan onurunu yükseltmek, toplumun refahını sağlamak, milli iradeyi ön plana çıkarmak ve siyasi, toplumsal ve ekonomik alanda restorasyon yapmaktır (Erdoğan, 2004b; Kalın, 2011a; Davutoğlu, 2012a; Davutoğlu, 2012b; Time Türk, 2013; Davutoğlu, 2014) . Bu insan-temelli demokrasi projesi Türkiye'nin yeni dış politikasına yansıtılmıştır. Türkiye'nin yeni dış politikası insan-temelli yaklaşıma sahiptir. Bu bağlamda karar alıcı aktörler halkın milli iradesi, egemenliği ve özünü yeniden kazandıran ve insana odaklanan Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin yeni dış politikası anlayışına da yansıdığını ifade etmiştir (Kalın, 2011a; Davutoğlu, 2012b; Erdoğan, 2011c; 2011, Time Türk, 2013; Fidan, 2013; Davutoğlu, 2014). Başbakan Erdoğan bir seçim zaferi sonrası yaptığı konuşmasında “İzmir kadar Beyrut kazanmıştır, Ankara kadar Şam kazanmıştır... Türkiye kadar Ortadoğu... kazanmıştır” diyerek aslında Türkiye'nin demokratik başarısının aynı zamanda Ortadoğu bölgesinin demokratik başarı olduğunu vurgulamıştır (Erdoğan, 2011d).

Türkiye'nin insan-temelli dış politikası özellikle Arap Baharı sonrası süreçte daha net bir şekilde görülmüştür. Türkiye'nin dış politika yapıcıları demokratikleşme sürecinde hedeflerine başarıyla ulaştıktan sonra Türkiye'nin özgüvenini artırarak bölgesinde daha etkin bir rol oynadığını vurgulamıştır (Davutoğlu, 2004; Gül, 2007: 568-570; Time Türk, 2013; Erdoğan, 2011b; Davutoğlu, 2014).

3.3.2. ‘Değerli Yalnızlık’: Arap Baharı ve Sonrası Dönemde Değer-Temelli Bir Dış Politika

Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Kalın 2013 yılında Arap Baharı sonrasında Türkiye'nin dış politikasını açıklarken Türkiye'nin darbelere ve katliamlara karşı doğrunun ve mazlum halkların yanında olması gerektiğini, eğer bu politikayla Türkiye uluslararası alanda yalnız bırakılıyorsa bunun değerli bir yalnızlık olduğunu iddia etmiştir (Time Türk, 2013). Kalın'ın ‘değerli yalnızlık’ söyleminin kökenleri 2011 yılında kaleme aldığı “*Turkish foreign policy: framework, values and mechanisms*” başlıklı makalesinde bulunabilir (Kalın, 2011a). Kalın makalesinde Türkiye'nin yeni dış politikasını ideal-politika ile reel-politika arasında uyum kurma çabası olarak tanımlamıştır (Kalın, 2011a: 9). Kalın Türkiye'nin özellikle Ortadoğu bölgesinde değer-temelli ve ilkeli bir dış politika uyguladığını belirtmiştir (Kalın, 2011a: 9). Bu bağlamda Kalın'ın ifade ettiği ‘değer’ kavramı iki farklı anlam taşıyabilir. Bunlardan

birincisi ‘etik değer’ diğeri ise ‘Türk-İslam kültüründen kaynaklanan muhafazakâr değerlerdir (Kalın 2011a: 12-15). Kalın’ın bahsettiği etik değer insan hayatı, halkın iradesi, özgürlük, eşitlik, adalet, hakkaniyet ve demokratik değerler gibi prensiplerle ilişkilendirilmiştir (Kalın, 2011a: 15). Türk-İslam kültüründen kaynaklanan muhafazakâr değerler ise muhafazakar demokrasiyi çağrıştırmaktadır. Kalın ayrıca ‘değerleri’ tek başına savunmak durumunda kalma halini ‘değerli bir yalnızlık’ olarak nitelendirmiştir (Time Türk, 2013).

Kalın bir mülakatında kavrama açıklık getirerek, değerli yalnızlık ifadesinin yanlış algılandığını ifade etmiştir (Time Türk, 2013). Kalın değerli yalnızlık kavramını açıklarken bunun aslında ‘ilkeli bir duruş’ ve ‘etkili bir dış politika’ anlamında kullanıldığını iddia etmiştir (Time Türk, 2013). Kalın, darbeler, dikta rejimleri ve insani sorunlar karşısında sessiz kalan ülkeleri eleştirerek bu ülkelerin ruhsuz bir dış politikaya sahip olduğunu öne sürmüştür (Time Türk, 2013). Kalın Türkiye’nin dış politikada inşa ettiği ulusal çıkarın temel değerlerden uzak olmadığını, Türkiye’nin ‘değer-temelli’ bir dış politika uygulamadığı halde diğer ülkelerle uzun vadeli ilişkiler geliştirmeyeceğini, küresel siyasette ve uluslararası kamuoyunda yalnızlaşacağını ifade etmiştir (Time Türk, 2013). Kalın ayrıca ‘ruhsuz’ ve ‘değersiz’ bir dış politika izleyen ülkelerin demokrasilerinin anlamsız ve beyhude haline geldiğini de ifade etmiştir (Kalın, 2015). Cumhurbaşkanı Erdoğan da demokratikleşme süreçlerini desteklemeyen ülkelerin iki yüzlülük yaptığını iddia etmiştir (Erdoğan, 2014). Cumhurbaşkanı Gül ise milli iradeyi göz ardı eden ve meşru olmayan liderlerin geleceği olmayacağını ifade etmiştir (Gül, 2013). Kalın değer-temelli bir dış politika izlemesinin duygusal bir politika olmadığını aksine rasyonel olduğunu vurgulamıştır (Time Türk, 2013). MİT Müsteşarı Hakan Fidan ise Türkiye’nin değer-temelli dış politikasını ‘liberal dönüşüm’ olarak nitelendirmiştir (Fidan, 2013). Fidan, Türkiye’nin değer-temelli dış politikasında demokratikleşme sürecinin Türk dış politikasına etkisini incelenmiştir. Fidan’a göre Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin en önemli sonuçlarından biri devlet-dışı aktörlerin dış politik karar verme sürecinde etkili olmasıdır (Fidan, 2013: 91). Devlet-dışı aktörlerin etkisiyle birlikte Türkiye’nin yeni dış politikası daha dinamik ve canlı bir hal almıştır (Fidan, 2013: 91).

Değer-temelli dış politika söylemi karar alıcılar tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Örneğin Davutoğlu, Türkiye’nin ‘ahlaki ilkesel’ ve aynı zamanda

'rasyonel' bir politika izlediğini belirtilmiştir (Davutoğlu, 2014). Davutoğlu'na göre 'ahlaki ilkesel' ve 'rasyonel' dış politikanın hedefi milli irade, insan onuru ve meşruiyet değerlerine dayanan güçlü demokrasi şiarını uygulamak ve tanıtmaktır (Davutoğlu, 2014). Davutoğlu Soğuk Savaş zihniyetinin arkaik yapılarını yıkacak olan güçlü demokrasi şiarının siyasi, ekonomik ve kültürel alanda restorasyon getireceğini de ifade etmiştir (Davutoğlu, 2012b; Davutoğlu, 2012c). Bu bağlamda muhafazakâr çağdaşlık kavramının Türkiye'nin dış politikasının yenilenmesine, siyasi reformlarının güçlendirilmesine ve bölgesel rolünün etkinleştirilmesine katkı sağladığı söylenebilir.

3.3.3. "Dünya Beşten Büyüktür": BM'de Demokratikleşme Vurgusu

BM'de demokratikleşme sorunu özellikle 2010 sonrasında Türkiye'nin resmi yetkililerin yaptığı konuşmalarında sıklıkla dile getirilmiştir. Kalın Türkiye'nin hedeflerinden birinin daha demokratik, adil ve eşit bir küresel düzen inşa etmek olduğunu söylemiştir (Kalın, 2011a). Kalın küresel düzeninin adalet prensibiyle sömürgeye ve zulme karşı çıkarak insanı koruması gerektiğini ve eşitlik prensibiyle BM'nin temsilde adaleti sağlaması gerektiğini dile getirmiştir (Kalın, 2011a). Erdoğan 2011 yılında BM Genel Kurulu'nda dünya liderlerine hitap ederken sert ifadelerle BM'nin etkisiz hale gelmesini eleştirmiştir (Erdoğan, 2011a). Erdoğan BM'yi insanlığın umutlarını ve geleceğini tehdit eden, korkulara boyun eğen bir kurum olarak nitelendirmiştir (Erdoğan, 2011a). Erdoğan BM'nin herhangi bir ülkenin çıkarlarına ya da vesayetine göre değil insani değerlere ve uluslararası hukuka göre hareket etmesi, BM'nin kurumsal olarak yeniden yapılandırılması ve vizyonunun yenilenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Erdoğan, 2011a). Bu bağlamda Erdoğan özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin yapısını eleştirmiştir (Erdoğan, 2011a). Erdoğan Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararların adaleti yansıtmadığını ifade etmiştir (Erdoğan, 2011a). 2012 yılında Bali Demokrasi Forumu'nda konuşan Başbakan Erdoğan BM'ye yönelik çok sert bir eleştiri yönelmiştir:

“ Üzülerek ifade etmek zorundayım ki, Birleşmiş Milletler artık insanlığın geleceğini tehdit eden, umutlarını körelten, korkuları ortadan kaldıracak bir liderlik sergileyemiyor. İnsanlığın küresel barış özlemine sembol bir kurum olarak çıkan Birleşmiş Milletlerin

uluslararası meşruiyetin ve adaletin tesisinde daha etkin olması gerekiyor. Dünya beş tane daimi üyenin iki dudağının arasına bırakılamaz.” (Erdoğan, 2012)

Erdoğan BM'nin çatışma çözümündeki etkisizliğini ve Güvenlik Konseyi'nin kapsayıcı olmamasını eleştirmiştir (Erdoğan, 2012). Erdoğan BM'nin sadece belli bir tarafının çıkarına uygun olarak hareket ederek uluslararası sorunları çözemeyeceğini belirtmiştir (Erdoğan, 2012). Erdoğan'a göre dünyanın herhangi bir yerinde insanlar acı çekmesi halinde uluslararası toplumun buna kayıtsız kalamayacağını söylemiştir (Erdoğan, 2012). Erdoğan, küreselleşme sürecinin sonuçlarından biri olarak sınırların kaldırılmasına ve çatışmaların dışa yönelik etkisine dikkat çekmiştir (Erdoğan, 2012). Erdoğan'ın BM'nin demokratikleşmesi konusunda yaptığı en önemli açıklamalardan biri 24 Eylül 2014 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasıdır. Erdoğan konuşmasında uluslararası alanda yaşanan çatışmaların önlenmesi ve yaşanan tikanıklığın sebebinin BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi olduğuna vurgu yapmıştır (Erdoğan, 2014). Bu vurgu şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bir günde yüzlerce, binlerce insanın öldürüldüğü bir ortamda hala biz bunu konuşuyor olmakla, gerçekten Birleşmiş Milletlerdeki sorumluluk duygumuzun nerelere vardığının gösterilmesi bakımından da tekrar soru işaretleri arka arkaya gelmektedir. Daha fazla gecikmeden, daha fazla mazlum insan, masum insan hayatını kaybetmeden, küresel vicdan daha fazla yaralanmadan Birleşmiş Milletler sorunlara ağırlığını koymalıdır. Altını çizerek ifade etmek isterim ki, dünya beşten büyüktür. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi beş ülkenin dünya gerçekleri ile bağdaşmayacak şekilde Birleşmiş Milletleri etkisiz hale getirmesi, küresel vicdanın kabul edebileceği bir durum değildir. Tüm alınan kararlar, bakıyorsunuz bu ülkelerin iki dudağı arasındadır. Eğer “hayır” derse hayır, “evet” derse o zaman icraata geçilebiliyor.” (Erdoğan, 2014)

Cumhurbaşkan Erdoğan Türkiye'nin insan ve değer temelli dış politikasını bu konuşmasına yansıtarak dünyanın beş daimi üyeden daha büyük olduğunu, BM'nin

kendisini yenileyerek daha kapsayıcı ve daha etkin bir rol oynaması gerektiğini dile getirmiştir (Erdoğan, 2014). “Dünya beşten büyüktür” ifadesi ile aynı zamanda BM’den daha insani, daha adil, daha etkin, temsil düzeyi yüksek ve daha kapsayıcı bir küresel yönetim benimsemesi istenmektedir (Erdoğan, 2014). Cumhurbaşkanı Erdoğan söylemiyle tüm BM üyesi ülkelerin rolünün güçlendirilmesini, bu aktörlerin küresel siyasete katılmasını ve BM’nin yaşanan çatışmalara yönelik barışçıl ve kalıcı çözüm üreterek daha etkin hale gelmesini savunmuştur (Erdoğan, 2014). Bu bağlamda “Dünya beşten büyüktür” söylemi Türkiye’nin yeni dış politikasının en önemli argümanlarından biri olduğu söylenebilir.

3.3.4. ‘Demokrasi’ Söylemindeki Ötekiler

Türkiye AB’ye tam üye olup Batı ile Doğu arasında bir köprü olarak hareket etmeye çalışsa da AB üyelerinin üyelik sürecindeki Türkiye’ye karşı çıkardığı engeller Türkiye’nin bazı AB ülkelerini öteki olarak görmesine neden olmuştur. Öte yandan Arap Baharı ve sonrası süreçte Türkiye otoriter rejimleri öteki olarak algılamıştır. Türkiye Mısır’da Muhammed Mursi’ye karşı gerçekleştirilen darbe sürecinde de darbecileri ve cunta liderlerini ‘radikal’ öteki olarak görürken, Mısır halkına karşı desteğini ilan etmiştir. Kalın Türkiye’nin Ortadoğu bölgesinde zulme maruz kalan halklara destek olacağını ifade etmiştir (Kalın, 2015).

Türkiye’nin değer temelli dış politikasında bir diğer ise darbelere ve zulme karşı sessiz kalanlardır. Erdoğan adaletsizliğin hâkim olduğu bir küresel düzende zulme karşı henüz güçlü bir sesin ortaya çıkmadığını ifade etmiştir (Erdoğan, 2012; Erdoğan, 2014). Erdoğan bu söylemiyle refah ve istikrarını sağlayan Batı ülkelerini eleştirmiştir. Kalın ise Batı ülkelerinin ulusal çıkarlarını korumak adına zulme karşı sessiz kaldığını ve Batı ülkelerinin ruhsuz bir politika takip ettiğini ifade etmiştir (Time Türk, 2013; Kalın, 2015).

3.4. ENDONEZYA VE TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDAKİ DEMOKRASİ SÖYLEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.4.1. Evrensel Değer Olarak Demokrasi'ye Yönelik Yerel Sentez: Endonezya ve Türkiye Tecrübesi

Endonezya ve Türkiye farklı demokratik süreçlerden geçip farklı tarihi, coğrafi ve toplumsal özelliklere sahip olmalarına rağmen benzer şekilde yerel demokrasi sentezi oluşturmaya çalışmıştır. Endonezya ve Türkiye demokrasiyi iki farklı açıdan ele almıştır. İlk olarak Endonezya ve Türkiye demokrasi kavramını ve sistemini evrensel bir değer olarak kabul etmiştir. Endonezya ve Türkiye kendi medeniyetine has bir yaklaşım kullanarak demokrasi kavramını ve sistemini yeniden tanımlamıştır. Demokrasi kavramını ve sistemini yeniden tanımlarken her iki ülke de demokrasi değerinin aslında kendi medeniyetlerinde bulunup uygulandığını ifade etmiştir. Aslında Endonezya ve Türkiye Batı'nın 'tek demokrasi modeli' yorumuna karşı çıkarak kendi demokrasi değerinin oluşturulması gerektiğini savunmuştur

Endonezya örneğinde, 13. yüzyılda yaşamış olan Empu Prapanca tarafından ortaya atılan *Pancasila* kavramı 20. yüzyılda yeniden keşfedilerek İslam ve modern siyasi değerler bağlamında yeniden tanımlamıştır. Endonezya kimliğini İslam ve Takımadalar (*Nusantara*) kültürüne dayanan 'fikirbirliği için görüşmeler' (*musyawarah untuk mufakat*) ilkesini kullanarak kendisini 'demokratik bir ülke' olarak tanımlamıştır. *Pancasila* kavramı Endonezya'da ulusal bir ideoloji olarak hala kullanılmaktadır. Endonezya'da karar alıcı aktörler özellikle kriz ve çatışmaların yoğun olduğu dönemlerde *Pancasila*'ya atıf yaparak Endonezya toplumuna söz konusu ilkelere dönme çağrısı yapmaktadır. Endonezya demokratikleşme sürecini sürdürürken takip ettiği *Pancasila* ilkesini dış politikasına yansıtarak 'Demokrasi, İslam ve Modernite' üçlüsünü Endonezya'nın dış politika söylemi ve kimliği olarak tanıtmaya başlamıştır.

Türkiye örneğinde ise, özellikle AK Parti döneminde başlatılan demokratikleşme sürecinde 'Muhafazakâr Demokrasi' söylemi gündeme gelmiştir. Muhafazakâr demokrasi düşüncesi İslam-temelli bir muhafazakar kültürün ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde başlatılan siyasi ve toplumsal modernleşmenin bir sentezidir. Uzun yıllar boyunca siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlere maruz kalan Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu birlik ve beraberliğin gerçekleştirilebilmesi için AK Parti

tüm toplum kesimlerini muhafazakâr demokrasi söylemi ile bir araya getirmeye çalışmıştır.

Endonezya ve Türkiye demokratikleşme sürecine başlarken toplumsal çatışmalar, ekonomik gerileme ve siyasi krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Toplumun ayrışmanın yoğunlaştığı bir dönemde hem Endonezya hem de Türkiye demokratikleşmeye yönelerek orta yol inşa etmiştir. Bu orta yolu bulma ve inşa etme çabası Endonezya ve Türkiye'nin demokratikleşme sürecindeki en önemli adımlarından biri olarak görülebilir. Endonezya ve Türkiye inşa ettiği orta yol ile toplumun herhangi bir kesiminin ötekileştirilmesine engel olmaya çalışmıştır. Demokratikleşme sürecinde hedefine ulaşmayı başaran Endonezya ve Türkiye daha sonraki yıllarda elde ettiği siyasi istikrar ve ekonomik ilerleme ile barış ve refahını artırmıştır. Öte yandan Endonezya ve Türkiye halkının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan ülkeler olduğu için İslami değerleri de referans alarak *Pancasila* ve muhafazakâr demokrasiyi siyasi düşüncelerine yansıtmıştır. Ancak Türkiye'den farklı olarak terörle mücadele bağlamında Endonezya'da İslam 'ılımlı' olarak tanımlanmıştır.

3.4.2. Endonezya ve Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinin Bölgesel Etkisi

Demokratikleşme sürecini başarıyla tamamlamış ülkeler olarak Endonezya ve Türkiye demokrasi tecrübelerini bölgesindeki ülkelere aktarmak istemiştir. Endonezya ve Türkiye, ulaştığı barış, refah, ekonomik kalkınma ve siyasi istikrar ile daha etkin bir aktör olmaya başlamıştır. Endonezya ve Türkiye zaman zaman bölgesindeki ülkelere demokrasi gerekliliğini vurgulamıştır. Endonezya ve Türkiye demokrasinin başka ülkelere zorlanmamasını ve her ülkenin kendi şartlarına göre demokrasi sistemini kurgulaması gerektiğini ifade etmiştir.

Endonezya bölgenin demokratikleşmesi ve insan haklarına saygı duyması için Güneydoğu Asya ülkelerini ASEAN'a çağırmıştır. Fakat Güneydoğu Asya ülkelerinin çoğu demokrasiyi tam olarak benimsemediği için Endonezya'nın çağrısının gerçekleşmesi kolay olmamıştır. Bu bağlamda Endonezya Güneydoğu Asya'nın demokrasi ve insan hakları konusunda Bali Demokrasi Forumu ve güven inşa tedbirler araçlarla demokratikleşme tecrübelerini paylaşma mekanizması oluşturmuştur.

Türkiye demokratikleşme tecrübelerini ön plana çıkararak Ortadoğu bölgesi ve Müslüman dünya ile paylaşmayı amaçlamıştır. Türkiye tecrübesinin temeli olan muhafazakâr demokrasi söylemi ile muhafazakar değerler ile demokrasi değerini buluşturma özelliğinin Ortadoğu bölgesinde ve Müslüman dünyasında da uygulanabileceğini vurgulamıştır. Türkiye, Endonezya gibi demokrasi değerinin ve tecrübelerinin paylaşarak demokrasinin daha köklü bir şekilde yerleşeceğini savunmuştur. Özellikle kamu diplomasisi yolu ile yayılmaya çalışılan demokrasi değeri Arap Baharı sonrasında daha açık ve güçlü bir şekilde ifade edilmiştir.

Türkiye Arap Baharı sürecinde otoriter rejimlere ve darbecilere karşı çıkarak Ortadoğu'daki halkların demokratik isteklerini savunmaya çalışmıştır. Türkiye'nin izlediği etkin politika Endonezya'da açık bir şekilde görülmemiştir. Bunun sebebi ise Endonezya'nın 'milyon dost sıfır düşman' ilkesiyle hareket ederek komşu ülkelerin demokratikleşmesi (veya herhangi bir ülkenin demokratikleşmesi) için daha dolaylı yaklaşımlar kullanmasıdır. Türkiye ise, 'komşularla sıfır sorun' ilkesinin yanında 'değerli yalnızlık' yaklaşımıyla doğrudan darbecileri ve otoriter rejimleri eleştirerek Ortadoğu bölgesinde demokratik dönüşümden yana olduğunu göstermeye çalışmıştır.

3.4.3. Küresel Yönetişimde Ortak Çağrı: Birleşmiş Milletler Demokratikleşmeli

Endonezya ve Türkiye küresel adaletsizlik ile BM'nin uluslararası krizler karşısında etkisizliğine karşı ciddi eleştiride bulunmuştur. Endonezya ve Türkiye BM'nin daha demokratik ve etkin bir örgüt olması gerektiğini savunmuştur. Endonezya'ya göre çok kutuplu bir dünyada uluslararası sorunlar sadece birkaç ülke ile çözülemez. Endonezya küresel siyasette daha karmaşık hale gelen sorunlara karşı daha kapsayıcı ve bütünsel bir çözüm üretilmesi gerektiğini savunmuştur. Öte yandan Endonezya özellikle Ortadoğu'daki derin insani ve siyasi krizlere yönelik BM'nin koruma sorumluluğu prensibini hayata geçirmesi gerektiğini savunmuştur.

Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nin reforme edilmesi gerektiğini beş daimi üyenin dünya siyasetini belirlediği kısır sistemin değişmesi gerektiğini iddia etmiştir. BM'nin daha kapsayıcı hale getirilmesi ile birlikte küresel siyasetteki derin ve köklü sorunların çözülmesine katkı sağlanacağı savunulmuştur. Türkiye BM Güvenlik

Konseyi'nin küresel siyasetteki derin ve köklü sorunların çözülmesine engel olduğunu bu nedenle BM'nin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmuştur.

3.4.4. Endonezya ve Türkiye'nin Öteki Algıları: Benzerlikler ve Farklılıklar

Çalışmada Endonezya ve Türkiye'nin benzer öteki algılarına sahip olduğu ifade edilmiştir. Uzun yıllar dikta rejimine maruz kalan Endonezya ile darbeler yaşayan Türkiye benzer demokratikleşme tecrübesi yaşamıştır. Endonezya Myanmar'daki dikta rejimini nasıl algıladıysa Türkiye de Mısır ve Suriye'deki otoriter rejimleri aynı şekilde görmüştür. Endonezya ve Türkiye demokrasinin ülkelerin kendi bünyelerinde içselleştirilerek demokrasinin daha derin ve köklü bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Endonezya ve Türkiye Batı medeniyeti tarafından geliştirilen demokrasi kavramını ve sistemini kendi yerel ve kadim medeniyet değeri ile sentezlemeyi başarmıştır. Buna ilaveten, Endonezya'nın resmi yetkililerine göre Batı'nın geliştirdiği tek tip demokrasi özellikle sömürge edilmiş ülkeleri daha da istikrarsız hale getirebileceğini iddia etmiştir. Öte yandan Endonezya'ya göre Batılı sömürge edilmiş ülkelerde yarım kalmış özgürlüğü ortaya çıkararak demokrasinin geliştirilmesine engel olmuştur. Türkiye ise, Batı'yı darbecilere ve dikta liderlere verdiği destek nedeniyle sert bir şekilde eleştirmiştir. Türkiye'nin karar alıcı aktörleri özellikle Ortadoğu'da yaşanan katliamlar karşısında Batı'nın sessizliğini de eleştirmiştir.

Öte yandan Endonezya ile Türkiye arasında öteki algısı üzerine bazı farklılıklar vardır. Örneğin Endonezya BM reformu konusunda Türkiye kadar eleştiri yöneltmemektedir. Türkiye'ye göre insanlığın geleceğinin güvence altına alınması için BM sisteminin yeniden kurulması gerekmektedir. Diğer yandan Endonezya ve Türkiye silahlı ayrılıkçı hareketleri ve terör örgütlerine karşı mücadele etmiştir. Bununla birlikte Endonezya ve Türkiye'nin güvenlik ile özgürlük arasında denge kurmaya çalıştığı söylenebilir.

SONUÇ

Soğuk Savaşın sona ermesi uluslararası ilişkilerde önemli değişimler meydana getirmiştir. Yeni dönemde küresel siyasetin nasıl şekilleneceği en çok merak edilen soru olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren Uluslararası İlişkilerde Yeşil Teori, Feminizm ve Post-yapısalcılık gibi teoriler kullanılmaya başlamıştır. Aynı zamanda demokratikleşme süreci hızlanmaya başlamıştır. Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrasında Post-yapısalcılık okulu içerisinde demokratikleşme süreci ile bu süreçlerin ülkelerin dış politikasına yansımaları söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Bu çalışmada örnek olarak incelenen Endonezya ve Türkiye kuruluş yıllarında geleneksel dış politika benimsemiştir. Sömürge dönemi yaşayan Endonezya uluslararası sistemde daha etkin ve bağımsız bir aktör olmak isterken, Türkiye kuruluş aşamasından itibaren güvenliğini önceleyen barışçıl bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Uluslararası politikadaki değişimlerle birlikte Endonezya ve Türkiye'nin dış politika anlayışı ve doktrini farklı yönler evrilmiştir. Soğuk Savaş boyunca Endonezya ve Türkiye farklı bloklarında yer alırken, Batı ile Doğu blokları arasında denge kurarak kendi ulusal çıkarlarını hegemonik güçlerin etkisinden korumaya çalışmıştır. Endonezya ve Türkiye geleneksel dış politika doktrini doğrultusunda hareket etmeye çalışmış ve ancak Soğuk Savaş sonrasında dış politika yaklaşımlarda değişimler yaşanmıştır.

Endonezya ve Türkiye'nin yeni dış politika doktrini Hansen'in geliştirdiği söylem analizi modeliyle incelenmiştir. Hansen'e göre özellikle kriz ya da kritik dönemlerle karşılaşan devletler dış politikasını değiştirip yeniden kurgularken aynı zamanda kimliğini yeniden tanımlar. Endonezya ve Türkiye kriz ve kritik dönemlerinde (11 Eylül ve Arap Baharı sonrası dönemde) dış politikasını ve doktrinini değiştirmiştir. Çalışmada Hansen'in geliştirdiği söylem analizi modellerinden resmi söylemi inceleyen birinci model kullanılmış ve Endonezya ve Türkiye'nin dış politikadaki önemli karar alıcılarının resmi konuşmaları ve metinlerine dayanarak Endonezya ve Türkiye'nin yeni dış politikasındaki söylemler analiz edilmiştir. Çalışmada Endonezya ve Türkiye'nin resmi metinlerinde sıklıkla kullanılan 'demokrasi' ifadesi analizin temel söylemi olarak seçilmiştir.

‘Demokrasi’ söylemi Endonezya ve Türkiye’nin yeni dış politikasında farklı farklı şekillerde kullanılmıştır. Endonezya örneğinde demokrasi söylemi İslam, modernite, kalkınma, özgürlük ve barış gibi ifadelerle ilişkilendirilmiştir. Endonezya özellikle *Reformasi* olarak bilinen demokratikleşme süreci sonrasında ortaya çıkan dış politika değişimini kimliğini yeniden inşa ederek yönlendirmiştir. Endonezya ‘demokrasi, İslam ve modernite’ söylemi ile yeni kimliğini oluşturmuştur. Endonezya’nın yeni kimliği yerel ve kadim medeniyetinden kaynaklanan demokrasi değeri, ılımlı İslam anlayışı ve ekonomik kalkınmayı hedefleyen modernite unsurlarından oluşmuştur. Daha sonraki yıllarda, özellikle Endonezya’nın demokratikleşme hedeflerine ulaştığı dönemde aktörler kalkınma, özgürlük ve barış üçlüsünü kazanılması gereken ‘demokratik pay’ olarak adlandırmışlardır. Son olarak, Endonezya bölgesinde demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin hâkim kılınması ve küresel yönetişimde özellikle BM’de örgüt yapısının reforme edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öte yandan Endonezya terörist ve aşırılıkçı örgütleri, sömürgecilik yapan ve yarım kalmış özgürlük durumuna neden olan Batı medeniyeti ve Batılı ülkeleri ve dikta yönetimi ile yönetilen ülkeleri öteki olarak nitelendirilmiştir.

Türkiye örneğinde ise demokrasi söylemi ‘Muhafazakâr Demokrasi’ kavramı ile kullanılmıştır. AK Parti döneminde karar alıcı aktörler Muhafazakâr demokrasiyi demokrasi değerini Türk-İslam medeniyeti değeriyle sentezlemişlerdir. Türkiye tecrübesi ile demokrasinin Ortadoğu ülkelerinde uygulanamayacağını savunan Ortadoğu istisnacılığı düşüncesine karşı Müslüman olan Batı-dışı ülkelerin de demokratikleşme sürecinin hedefine ulaşabileceğini gösterilmiştir. Öte yandan Muhafazakâr demokrasi düşüncesi Türkiye’nin yeni dış politika anlayışına da yansıtılmıştır. Muhafazakâr demokrasi düşüncesinin izleri Arap Baharı sürecinde oluşturulan değer-temelli dış politikada görülebilir. Bu değer insan hakları, özgürlükler ve demokrasi gibi evrensel etik unsurlar ile Türk-İslam kültüründen kaynaklanan muhafazakâr unsurlardan oluşur. Türkiye değer-temelli dış politikası ile Ortadoğu’daki otoriter rejimlere ve darbecilere karşı çıkararak masum halkları korumaya çalışmıştır.

Türkiye aynı zamanda değer-temelli dış politika ile BM’de demokratikleşme ve reform çağrısı yapmıştır. Türkiye BM’nin etkisizliğini ve BM Güvenlik Konseyi’nin yaşanan krizler karşısında çözüm üretilmesine engel olmasını sıklıkla eleştirmiştir. Türkiye’nin karar alıcı aktörleri, özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan

BM'yi ve Güvenlik Konseyi'ni eleştirirken 'Dünya beşten büyüktür' ifadesini kullanmaktadır. 'Dünya beşten büyüktür' söylemi Türkiye'nin yeni dış politikasındaki en güçlü çıkışlardan biri olmuştur. Öte yandan Türkiye yeni dış politika anlayışı ile birlikte kimliğini de yeniden inşa ederek bir takım ötekileri de oluşturmuştur. Türkiye'nin öteki algısı özellikle Arap Baharı sonrası Türkiye dış politikasında daha açık bir şekilde görülebilir. Türkiye Arap Baharı esnasında kendi halkına ve vatandaşlarına karşı güç kullanan otoriter rejimler ile bu rejimlere destek veren Batı ülkelerini ve derin insanlık krizleri karşısında sessiz kalan özellikle BM Güvenlik Konseyi'ndeki bazı daimi üyeleri yoğun şekilde eleştirmiştir. Bu durum bu ülkelerin Türkiye kamuoyunda öteki olarak algılanmaya başlamasına neden olmuştur.

Endonezya ve Türkiye'nin dış politikası söylemsel olarak karşılaştırıldığında bazı benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Endonezya ve Türkiye'nin dış politika söylemlerinin en önemli benzerliklerinden birisi demokrasinin yerel şartlara göre yeniden yorumlanmasıyla sentez oluşturulmasıdır. Bu yerel sentezin oluşturulması Endonezya ve Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde 'yerel tecrübe' başlığıyla bölge ülkelerine paylaşılarak yayılmaya çalışılmıştır. Endonezya ve Türkiye'nin dış politika söylemlerinin diğer bir benzerliği ise BM'de demokratikleşme ve reform çağrısıdır. Uluslararası alanda yükselen bölgesel olan Endonezya ve Türkiye BM'nin uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde daha aktif rol oynamasını bu bağlamda BM'nin ve Güvenlik Konseyi'nin yeniden yapılandırılmasını ve özellikle Güvenlik Konseyi'nin daha kapsayıcı olmasını dile getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Abubakar, C. A. (1999), "MNLF Hijrah: 1974-1999", *Asian and Pacific Migration Journal*, C: 8, No: 1-2, ss. 209-221.

Acharya, A. (2014). *Indonesia Matters: Asia's Emerging Democratic Power*, World Scientific Publishing, Singapore.

Adalet Bakanlığı, 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları (Karşılaştırma Tablosu), (Çevrimiçi) <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982.pdf>, 5 Eylül 2017.

Adam, L. B. (2012), "Turkey's Foreign Policy in the AKP Era: Has There Been A Shift in the Axis?", *Turkish Policy Quarter*, C: 11, No: 3, ss. 139-148.

Ahmad, F. (2005). *Turkey: The Quest for Identity*, Oneworld Publication, Oxford.

Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Alami, A. N. (2008). "Landasan dan Prinsip Politik Luar Negeri Indonesia", Derleyen: G. Wuryandari, D. Mashad, T. N. Pujiastuti, & N. A. Alami, *Politik Luar Negeri Indonesia di Tengah Pusaran Politik*, Pustaka Pelajar, Yogyakarta.

Alexandra, L. (2017). "Offering Support and Sharing Experiences: Indonesia's Approach to Peacebuilding", Derleyen: C. Call, & C. d. Coning, *Rising Powers and Peacebuilding: Breaking the Mold?*, Palgrave Macmillan, London.

Aljazeera Türk, *Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ilk röportajı*, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/cumhurbaskani-erdoganin-ilk-roportaji>, 10 Aralık 2017.

Altun, A. (2010). "İsmail Cem: Hayatı, Eserler ve Dış Politika Anlayışı", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Altunışık, M. B. (2005), "The Turkish Model and Democratization in the Middle East", *Arab Studies Quarterly*, C: 27, No: 1/2, ss: 45-63.

Altunışık, M. B. (2014), "Turkey as an 'Emerging Donor' and the Arap Uprisings", *Mediterranean Politics*, C: 19, No: 3, ss: 333-350.

Altunışık, M. B., & Çuhadar, E. (2010), "Turkey's Search for a Third Party Role in Arab-Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or A Principal Power Mediator?", *Mediterranean Politics*, C: 15, No: 3, ss. 371-392.

Anderson, B. R., & McVey, R. T. (2009). *A Preliminary Analysis of the October 1, 1965 Coup in Indonesia*, Equinox Publishing, Singapore.

Angermuller, J., Maingueneau, D., & Wodak, R. (der.). (2014). *The Discourse Studies Reader: Main currents in theory and analysis*. John Benjamins Publishing, Amsterdam.

- Anwar, D. F. (2010). The Impact of Domestic and Asian Regional Changes on Indonesian Foreign Policy. *ISEAS - Yusof Ishak Institute Southeast Asian Affairs*, ss. 126-141.
- Aral, B. (2001), "Dispensing with Tradition? Turkish Politics and International Society during the Özal Decade", 1983-93. *Middle Eastern Studies*, C: 37, No: 1, ss. 72-88.
- Arı, B. (2004). "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", Derleyen: A. N. Yurdusev, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* Palgrave Macmillan, New York.
- Arifianto, A. R. (2016). *Islam Nusantara: NU's Bid to Promote "Moderate Indonesian Islam"*. RSIS Commentary No. 114, (Çevrimiçi) <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2016/05/CO16114.pdf>, 20 Kasım 2017.
- Aspinall, E. (2005). *Opposing Suharto: Compromise, Resistance, and Regime Change in Indonesia*, Stanford University Press, Stanford.
- Assie-Lumumba, N. T. (2015), "Behind and beyond Bandung: historical and forward-looking reflections on south-south cooperation", *Bandung: Journal of the Global South*, C: 2, No: 11, ss. 1-10.
- Ataman, M. (2002), "Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, C: 1, No: 1, ss. 120-153.
- Ataman, M. (2003), "Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel bir Anlayış", *Bilgi*, C: 7, 49-64.
- Ataman, M. (2014). "1983-1991 Döneminde İç Politika: Özal'lı Yıllar", Derleyen: A. Çaylak, C. Göktepe, M. Dikkaya, H. Kapu, *Osmanlı'dan İki Bin Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Ateş, D. (2014). *Türk Dış Politikasına Giriş: Yeni Muhafazakarlık ve Doğu-Batı Ekseninde Yapısal Değişim*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Atlı, A. (2016). *Dış Politikada Yönünü Arayan Endonezya*, Şark Ekspresi, (Çevrimiçi) <http://www.sarkekspresi.com/?p=1366>, 1 Ekim 2017.
- Aydın, M. (2003). "Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies*, C: 1, No: 2, ss. 163-184.
- Aydın-Düzgıt, S. (2016). "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları", *Uluslararası İlişkiler*, C: 12, No: 46, ss. 153-168.
- Baker, R. W. (2003), "After Bali, Before Iraq", *Comparative Connections*, C: 4, No: 4, ss. 57-65.
- Balcı, A. (2011), "Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi", *Uluslararası İlişkiler*, C: 7, No: 28, ss. 3-29.

Balcı, A. (2017). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Bali Democracy Forum. *What is the Bali Democracy Forum?* 2016, (Çevrimiçi) <https://bdf.kemlu.go.id/about/what-is-the-bdf>, 5 Ekim 2017.

Barrinha, A. (2013), “The Ambitious Insulator: Revisiting the Turkey's Position in Regional Security Complex Theory”, *Mediterranean Politics*, C: 19, No: 2, ss. 165-182.

Bayer, R., & Keyman, E. F. (2012), “Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor”, *Globalizations*, C: 9, No: 1, ss.73-90.

BBC Türkçe. (2017). *Necmettin Erbakan'ın fikir babası olduğu D-8 nedir?*, (Çevrimiçi) <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41693289>, 27 Şubat 2018.

Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, New York & London.

Buchan, R. (2014), “The Mavi Marmara Incident and the International Criminal Court”, *Criminal Law Forum*, C:25, No: 3, ss. 465-503.

Buzan, B. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge.

Çalış, Ş. H. (2001). *Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler, Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Campbell, D. (1998). *Writing security: United States foreign policy and the politics of identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Campbell, D. (2013). “Poststructuralism”, Derleyen: T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith, *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford.

Carlsnaes, W. (1992), “The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis”, *International Studies Quarterly*, C: 36, No: 3, ss. 245-270.

Cem, İ. (1998). *21. Yüzyıl, Türkiye ve Dünya*, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul.

Cem, İ. (2007). *Türkiye, Avrupa, Avrasya İkinci Cilt: Avrupa'nın Birliği ve Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

CNN Türk. (2010). *Eksen kayması: Bir yorum da Davutoğlu'ndan*, (Çevrimiçi) <https://www.cnnturk.com/2010/dunya/06/15/eksen.kaymasi.bir.yorum.da.davutoglundan/580179.0/index.html>, 16 Ekim 2017.

Council for Foreign Relations. (2010). *A Conversation with Marty Natalegawa*, (Çevrimiçi) Council for Foreign Relations: <http://www.cfr.org/indonesia/conversationmartynatalegawa/p34820>, 15 Eylül 2017.

Cribb, R. (2002), "Unresolved Problems in the Indonesian Killings of 1965-1966", *Asian Survey*, C: 42, No: 4, ss. 550-563.

Crouch, H. (2007). *The Army and Politics in Indonesia*, Equinox Publishing, Singapore.

Çufalı, M. (2014). "Lozan Sonrası Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1928-1938)", Derleyen: A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe, & H. Kapu, *Osmanlı'dan İkibin Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara.

Davutoğlu, A. (2008), "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, C: 10, No: 1, ss. 77-96.

Davutoğlu, A. (2010). *Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun İkinci Büyükelçiler Konferansı Açılış Oturumunda Yaptığı Konuşma, 4 Ocak 2010, Ankara*, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-ikinci-buyukelciler-konferansi-acilis-oturumunda-yaptigi-konusm-_4-ocak-2010_-ankara.tr.mfa, 20 Aralık 2017.

Davutoğlu, A. (2012a). *Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Fas Dışişleri Bakanı Saad Eddine El Othmani İle Birlikte Katıldıkları "Demokratik Dönüşüm Ve Ortak Bölgesel Vizyon" Konulu Seta Panelinde Yaptığı Konuşma, 19 Mart 2012, Ankara*, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-fas-disisleri-bakani-saad-eddine-el-othmani-ile-birlikte-katildikleri--demokratik-d.tr.mfa, 20 Aralık 2017.

Davutoğlu, A. (2012b). *Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Düşünce Araştırma Vakfı'nın "2012'de Türk Dış Politikası ve Gelecek Ufku" Konferansında Yaptığı Konuşma, 27 Aralık 2012, Ankara*, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-stratejik-dusunce-arastirma-vakfi_nin-_2012_de-turk-dis-politikasi-ve-gelecek-ufku_-k.tr.mfa, 20 Aralık 2017.

Davutoğlu, A. (2012c). *Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Yaptığı Konuşma, 6 Kasım 2012, Ankara*, (Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu_nun-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda.tr.mfa, 7 Aralık 2017.

Davutoğlu, A. (2012d), "Global Governance", *SAM Vision Papers*, No: 2, ss. 3-15.

Davutoğlu, A. (2013a). *Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Beşinci Büyükelçiler Konferansı Kapsamında İzmir Üniversiteler Platformu Tarafından Düzenlenen Toplantıda Yaptıkları Konuşma, 5 Ocak 2013, İzmir*, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-besinci-buyukelciler-konferansi-kapsaminda-izmir-universiteler-platformu-tarafindan-d.tr.mfa, 7 Aralık 2017.

Davutoğlu, A. (2013b), "Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects", *Nationalities Papers*, C: 41, No: 6, ss. 865-870.

Davutoğlu, A. (2014). *Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun VI. Büyükelçiler Konferansının Açılış Oturumunda Yaptıkları Konuşma, 13 Ocak 2014, Ankara*, (Çevrimiçi) http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-vi_buyukelciler-konferansinin-acilis-oturumunda-yaptiklari-konusma_-13-ocak-2014_-an.tr.mfa, 12 Aralık 2017.

Diamond, L., & McDonald, J. W. (1996). *Multi-track diplomacy: a system approach to peace*, Kumarian Press, West Hartford.

Djalal, D. P. (2012), “An Independent, Active and Creative Foreign Policy for Indonesia”, *Strategic Review: The Indonesian Journal of Leadership, Policy and World Affairs*, C: 2, No: 1, ss. 1-7.

Doty, R. L. (1993), “Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines”, *International Studies Quarterly*, C: 37, No: 3, ss. 297-320.

Epstein, C. (2008). *The Power of Words in International Relations: Birth of an Anti-Whaling Discourse*, The MIT Press, London, England & Cambridge, Massachusetts.

Epstein, C. (2010), “Who speaks? Discourse, the subject, and the study of identity in international politics”, *European Journal of International Relations*, C: 17, No: 2, ss. 327-350.

Epstein, C. (2013), “Constructivism or the eternal return of universals in International Relations. Why returning to language is vital to prolonging the owl's fight”, *European Journal of International Relations*, C: 19, No: 3, ss. 499-519.

Erdağ, R. (2013). Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politika Yansıması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, C: 8, No: 1, ss. 51-76.

Erdoğan, R. T. (2004a). *Democracy in the Middle East, Pluralism in Europe: Turkish View*, Belfer Center, (Çevrimiçi) <http://www.belfercenter.org/files/erdogan%20speech,%20full%20-%20english%20version.doc>, 11 Kasım 2017.

Erdoğan, R. T. (2004b). *Recep Tayyip Erdoğan'ın 15 Ocak 2004 tarihli konuşması*, Vikikaynak, (Çevrimiçi) https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%27%C4%B1n_15_Ocak_2004_tarihli_konu%C5%9Fmas%C4%B1, 11 Ekim 2017.

Erdoğan, R. T. (2011a). *Address by H.E. Mr. Recep Tayyip Erdoğan Prime Minister of the Republic of Turkey to the General Debate of the 66th Session of the UN General Assembly*, United Nations General Assembly, (Çevrimiçi) https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/66/TR_en.pdf, 11 Ekim 2017.

Erdoğan, R. T. (2011b). *Recep Tayyip Erdoğan'ın 1 Şubat 2011 tarihli AK Parti grup toplantısı konuşması*, Vikikaynak, (Çevrimiçi) https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%27%C4%B1n_1_%

C5%9Eubat_2011_tarihli_AK_Parti_grup_toplant%C4%B1s%C4%B1_konu%C5%9Fmas%C4%B1, 11 Ekim 2017.

Erdoğan, R. T. (2011c). *Recep Tayyip Erdoğan'ın 12 Haziran 2011 seçimlerinin ardından yaptığı balkon konuşması*, Wikikaynak, (Çevrimiçi) https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%27%C4%B1n_12_Haziran_2011_se%C3%A7imlerinin_ard%C4%B1ndan_yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1_balkon_konu%C5%9Fmas%C4%B1, 11 Ekim 2017.

Erdoğan, R. T. (2011d). *Recep Tayyip Erdoğan'ın 22 Şubat 2011 tarihli AK Parti grup toplantısında yaptığı konuşma*, Wikikaynak, (Çevrimiçi) https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%27%C4%B1n_22_%C5%9Eubat_2011_tarihli_AK_Parti_grup_toplant%C4%B1s%C4%B1nda_yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1_konu%C5%9Fma, 11 Ekim 2017.

Erdoğan, R. T. (2012). *Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Bali Demokrasi Forumu'nda yaptığı konuşması* [Transkript], (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=63JlhiZnk2E>, 15 Aralık 2017.

Erdoğan, R. T. (2014). *Birleşmiş Milletler 69'uncu Genel Kurulu Genel Görüşmelerinde Yaptıkları Konuşma*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, (Çevrimiçi) <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2936/birlesmis-milletler-69uncu-genel-kurulu-genel-gorusmelerinde-yaptiklari-konusma.html>, 11 Ekim 2017.

Erhan, Ç. (2009). “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, Derleyen: B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Eroğlu, H. (2014). *Yurtta Sulh, Cihanda Sulh: Atatürkçülüğün Bir Temel İlkesi*, Türkiye Barolar Birliği Yayın İşleri, Ankara.

Erol, M. S. (2014a). “1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası”, Derleyen: A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe, & H. Kapu, *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara.

Erol, M. S. (2014b). “1971-1980 Dönemi Türk Dış Politikası”, Derleyen: : A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe, & H. Kapu, *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara.

Fanani, A. F. (2012). “SBY and The Place of Islam in Indonesian Foreign Policy”, Flinders University Adelaide, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Feith, H. (2007). *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia*. Equinox Publishing, Singapore.

Fidan, H. (2013). A Work in Progress: The New Turkish Foreign Policy. *Middle East Policy*, C: XX, No: 1, ss. 91-96.

Fierke, K. M. (2013). “Constructivism”, Derleyen: T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford.

Fırat, M. (2009). “Yunanistan'la İlişkiler”, Derleyen: B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Garrison, J. A. (2003), “Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium” *International Studies Review*, C:5, No: 2, ss. 155-202.

Gindarsah, I., & Priamarizki, A. (2015, Nisan 9). *Indonesia's Maritime Doctrine and Security Concerns*, (Çevrimiçi) https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2015/04/PR150409_Indonesias-Maritime-Doctrine.pdf, 20 Kasım 2017.

Göksoy, İ. H. (1995). *Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayınları, Ankara.

Guilfoyle, D. (2011), “The Mavi Marmara Incident and Blockade in Armed Conflict”, *British Yearbook of International Law*, C: 81, No: 1, 171-223.

Gül, A. (2007). *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları - Horizons of Turkish Foreign Policy in the New Century*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara.

Gül, A. (2013). *Address by H.E. Mr. Abdullah Gül, President of the Republic of Turkey to the General Debate of the 68th Session of the United Nations General Assembly*, General Assembly of the United Nations, (Çevrimiçi) https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/68/TR_en.pdf, 15 Aralık 2017.

Haber7.com. (2011). *Başbakan Erdoğan'ın tarihi Mısır konuşması*, Haber7.com, (Çevrimiçi) <http://www.haber7.com/partiler/haber/784120-basbakan-erdoganin-tarihi-misir-konusmasi>, 15 Aralık 2017.

Hamdani, M. I. (2013). *Peran Gus Dur dalam Misi Perdamaian Israel-Palestina*, NUOnline, (Çevrimiçi) <http://www.nu.or.id/post/read/42801/peran-gus-dur-dalam-misi-perdamaian-israel-palestina>, 10 Kasım 2017.

Hansen, L. (2006). *Security as Practice: Discourse Analysis and The Bosnian War*, Routledge, New York.

Hansen, L. (2016). “Discourse Analysis, Foreign Policy and Post-Structuralism”. Derleyen: S. Smith, A. Hadfield, & T. Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Press, Oxford.

Haşimi, C. (2014), “Turkey's humanitarian diplomacy and development cooperation”, *Insight Turkey*, C: 16, No: 1, ss. 127-145.

Hatta, M. (1953), “Indonesia's Foreign Policy”, *Foreign Affairs (pre-1986)*, No: 31, ss. 441-453.

Hatta, M. (2015). *Mendayung di antara dua karang*, Bandung Segi Arsy, Bandung.

Hoesterey, J. B. (2013), "Is Indonesia a Model for the Arab Spring? Islam, Democracy, and Diplomacy", *Review of Middle East Studies*, C: 47, No: 2, ss. 157-165.

Hopf, T. (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, C: 23, No: 1, ss. 171-200.

Howarth, D., & Stavrakakis, Y. (2000). "Introducing discourse theory and political analysis", Derleyen: D. Howarth, A. J. Norval, & Y. Stavrakakis, *Discourse theory and political analysis: Identities, hegemonies and social change*, Manchester University Press, Manchester.

Human Rights in ASEAN. (2014). *Press Release - CIVIL SOCIETY REJECT BALI DEMOCRACY FORUM (DBF) 2014*, (Çevrimiçi) <http://www.humanrightsinasean.info/campaign/press-release-civil-society-reject-bali-democracy-forum-dbf-2014.html>, 2 Aralık 2017.

Hurewitz, J. (1961), "Ottoman Diplomacy and the European State System", *Middle East Journal*, C: 15, No: 2, ss. 141-152.

Hürriyet. (2013). *Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi*, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/dis-politikada-degerli-yalnizlik-donemi-24553602>, 2 Aralık 2017.

Ismail, F. (1995). *Islam, Politics and Ideology in Indonesia: A Study of the Process of Muslim Acceptance of the Pancasila*. McGill University, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Jorgensen, M., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*, SAGE Publication, London.

Kaarbo, J., Lantis, J. S., & Beasley, R. K. (2013). "The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective", Derleyen: R. K. Beasley, J. Kaarbo, J. S. Lantis, & M. T. Snarr, *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influence on State Behavior*, SAGE and CQ Press, Los Angeles.

Kalın, İ. (2009). *"Türkiye Batı'dan kopuyor" ... Yeniden!*, Sabah, (Çevrimiçi) https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ibrahim_kalin/2009/10/31/turkiye_batidan_kopuyor_yeniden, 30 Kasım 2017.

Kalın, İ. (2011a). "Turkish foreign policy: Framework, values and mechanisms", *International Journal*, C: 67, No: 1, ss. 7-21.

Kalın, İ. (2011b). "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey", *Perceptions*, C: XVI, No: 3, ss. 5-23.

Kalın, İ. (2015). *Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi İbrahim Kalın'ın Basın Toplantısı'nda Yaptığı Açıklama*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi-sozculugunden/1695/32157/cumhurbaskanligi-sozcusu-buyukelci-ibrahim-kalinin-basin-toplantisinde-yaptigi-aciklama.html>, 12 Kasım 2017.

Kamu Diplomasi Koordinatörlüğü. (2015). *Barış ve İtidal Daimi Temas Grubu, 'İyi Niyet Mektubu'nu Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Davutoğlu'na sundu*, (Çevrimiçi) <https://kdk.gov.tr/haber/baris-ve-itidal-daimi-temas-grubu-iyi-niyet-mektubunu-cumhurbaskani-erdogan-ve-basbakan-davutogluna-sundu/520>, 22 Kasım 2017.

Kardaş, T., & Erdağ, R. (2012), "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C: 7, No: 1, ss. 167-194.

Kardaş, T., & Erdağ, R. (2016). "Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler", Derleyen: R. Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Keyman, E. F. (2017), "A New Turkish Foreign Policy: Towards Proactive "Moral Realism", *Insight Turkey*, C: 19, No: 1, ss. 55-69.

Kinacıoğlu, M., & Oktay, E. (2006), "The Domestic Dynamics of Turkey's Cyprus Policy: Implication for Turkey's Accession to the European Union", *Turkish Studies*, C: 7, No: 2, ss. 261-273.

Kösebalaban, H. (2011). *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism and Globalization*, Palgrave Macmillan, New York.

Kroef, J. M. (1957), "'Guided Democracy" in Indonesia". *Far Eastern Survey*, C: 26, No: 8, ss. 113-124.

Kroef, J. M. (1972), "Origins of the 1965 Coup in Indonesia: Probabilities and alternatives", *Journal of Southeast Asian Studies*, C: 3, No: 2, ss. 277-298.

Kurki, M., & Wight, C. (2013). "International Relations and Social Sciences", Derleyen: T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford.

Leifer, M. (1973), "Continuity and change in Indonesian foreign policy", *Asian Affairs*, C: 4, No: 2, ss. 173-180.

Leifer, M. (1983). *Politik Luar Negeri Indonesia*. PT Gramedia, Jakarta.

Lev, D. (1966), "Indonesia 1965: The Year of the Coup", *Asian Survey*, C: 6, No: 2, ss. 103-110.

Mahkamah Konstitusi RI. (2017). *Undang-Undang Dasar Negara Republik Indonesia Tahun 1945*. Mahkamah Konstitusi RI: Jakarta

Mamdani, M. (2002), "Good Muslim, Bad Muslim: A Political Perspective on Culture and Terrorism", *American Anthropologist*, C: 104, No: 3, ss. 766-775.

Mango, A. (1993), "The Turkish Model", *Middle Eastern Studies*, C: 29, No: 4, ss. 726-757.

Meray, S. L. (1965), "Birleşmiş Milletler Üyeliğinden Çekilme ve İndonezya Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 20, No: 2, ss. 419-440.

Milli Eğitim Basımevi. (1984). *Atatürkçülük: Birinci Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Milliken, J. (1999), "The Study of Discourse in International Relations", *European Journal of International Relations*, C: 5, No: 2, ss. 225-254.

Modelska, G. (1962). *A Theory of Foreign Policy*, Pall Mall Press, London.

Morift, M. (1981), "Pancasila: The State Ideology According to the New Order Government". *Asian Survey*, C: 21, No: 8, ss. 838-851.

Mufti, M. (2009). *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture: Republic at Sea*, Palgrave Macmillan, New York.

Mujiburrahman. (1999), "Islam and politics in Indonesia: The political thought of Abdurrahman Wahid", *Islam and Christian-Muslim Relations*, C: 10, No: 3, ss 339-352.

Nabers, D. (2015). *A Poststructuralist Discourse Theory of Global Politics (Palgrave Studies in International Relations)*, Palgrave Macmillan, New York.

Natalegawa, M. (2010a). *Lecture by H.E. Dr. R. M. Marty M. Natalegawa, Minister for Foreign Affairs Republic of Indonesia For the Asia Leadership Center's Eminent Leaders Lecture Series University of Cambodia, Phnom Penh, 2 June 2010*, Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/en/pidato/menlu/Pages/Lecture-by-H.E.-Dr.-R.-M.-Marty-M.-Natalegawa-Minister-for-Foreign-Affairs-Republic-of-Indonesia-For.aspx>, 27 Kasım 2017.

Natalegawa, M. (2010b). *Points of Intervention by H.E. Dr. R.M. Marty M. Natalegawa at High Level Ministerial Meeting on the Global Democracy Agenda, Krakow, Poland*. Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/en/pidato/menlu/Pages/Points-for-Intervention-by-H.E.-Dr.-R.M.-Marty-M.-Natalegawa-at-High-Level-Ministerial-Meeting-on-th.aspx>, 27 Kasım 2017.

Natalegawa, M. (2010c). *Statement by H.E. Dr. R.M. Marty M. Natalegawa Minister for Foreign Affairs Republic of Indonesia At the 65th Session of The United Nations General Assembly, United Nations General Assembly*, (Çevrimiçi) https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/65/65_ID_en.pdf, 27 Kasım 2017.

Natalegawa, M. (2012a). *Annual Press Statement H.E. Dr. R.M. Marty Natalegawa, Minister for Foreign Affairs of the Republic of Indonesia - Jakarta, 4 January 2012*, Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/Documents/PPTM%202014/Annual%20Press%20Statemen%20Minister%20for%20Foreign%20Affairs.pdf>, 27 Kasım 2017.

Natalegawa, M. (2012b). *Statement by H.E. Dr Marty M. Natalegawa Minister of Foreign Affairs Republic of Indonesia At the Ministerial Meeting of the NAM Tehran*,

Iran, Kementerian Luar Negeri Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/en/pidato/menlu/Pages/Statement-by-H.E.-Dr-Marty-M.-Natalegawa-Minister-of-Foreign-Affairs-Republic-of-Indonesia-At-the-Mi.aspx>, 27 Kasım 2017.

Natalegawa, M. (2013). *An Indonesian Perspective on Indopacific*, Center for Security and International Studies, (Çevrimiçi) https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/attachments/130516_MartyNatalegawa_Speech.pdf, 27 Kasım 2017.

Natalegawa, M. (2014). *Pernyataan Pers Tahunan Menteri Luar Negeri Republik Indonesia R.M. Marty M. Natalegawa Tahun 2014*, Kementerian Luar Negeri, Jakarta.

Njoto-Feillard, G. (2015). *Ripples from the Middle East: The Ideological Battle for the Identity of Islam in Indonesia*, ISEAS-Yusof Ishak Institute, (Çevrimiçi) https://www.iseas.edu.sg/images/pdf/ISEAS_Perspective_2015_42.pdf, 13 Kasım 2017.

NUOnline. (2004). *Deklarasi ICIS Tetap Berbasis Pada Tuntutan Keadilan*, (Çevrimiçi) <http://www.nu.or.id/post/read/1261/deklarasi-icis-tetap-berbasis-pada-tuntutan-keadilan>, 5 Kasım 2017

Öniş, Z. (2004), “Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective”, *Middle Eastern Studies*, C: 40, No: 4, ss. 113-134.

Öniş, Z. (2014), “Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East”, *Mediterranean Politics*, C: 19, No: 2, ss. 203-219.

Oran, B. (1996), “Türk dış politikası: temel ilkeleri ve Soğuk Savaş ertesindeki durumu üzerine notlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C: 51, No: 1-4, ss. 353-370.

Oran, B. (2009). “Dönemin Bilançosu”, Derleyen: B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Oran, B. (2010). “Dönemin Bilançosu”, Derleyen: B. Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2007). *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

Paltridge, B. (der.). (2006). *Discourse analysis: An introduction*, Continuum, London.

Pattiradjawane, R. L., & Soebagio, N. (2015), “Global maritime axis: Indonesia, China and a new approach to Southeast Asian regional resilience”, *International Journal of China Studies*, C: 6, No: 2, ss.175-186.

Permanent Representative of Republic of Indonesia to the United Nations. (2010). *Kompilasi Statement UNGA 1951-2010 (UNGA Statement Compilation 1951-2010)*, PTRI untuk PBB di New York, New York.

Perwita, A. A. (2007). *Indonesia and the Muslim World: Islam and Secularism in the Foreign Policy of Indonesia*, NIAS Press, Copenhagen.

Petersson, F. (2014), "Hub of the Anti-Imperialist Movement", *Interventions*, C: 16, No: 1, ss. 49-71.

Poole, A. (2014), "The Foreign policy nexus: national interests, political values and identity", *National Security College Issue Brief*, ss. 41-51.

Redmond, J. (2007). "Turkey and the European Union: Troubled European or European Trouble?", *International Affairs*, C: 83, No: 2, ss. 305-317.

Ricklefs, M. C. (2001). *A History of Modern Indonesia since c. 1200 (Third Edition)*, Palgrave, Hampshire.

Rüland, J. (2017), "Democratizing Foreign-Policy Making in Indonesia and the Democratization of ASEAN: A Role Theory Analysis", *TRaNS: Trans-Regional and National Studies of Southeast Asia*, C: 5, No: 1, ss. 49-73.

Sabah (2011). *Erdoğan, El Cezire'ye konuştu*, (Çevrimiçi) <https://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/09/11/erdogan-el-cezireye-konustu>, 11 Ekim 2017.

Salleh, N. M., Abidin, S. Z., Usman, A. H., & Haridi, N. H. (2015), "Wasatiyyah Discourse by the Perspective of Indonesian Muslim Scholars", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, C: 6, No: 5, ss. 480-487.

Schrift, A. D. (2006). *Twentieth-Century French Philosophy: Key Themes and Thinkers*, Blackwell Publishing, Massachusetts & Oxford.

Shapiro, M. (1988). *The politics of representation: writing practices in biography, photography, and policy analysis*, University of Wisconsin Press, Wisconsin.

Smith, A. L. (2000), "Indonesia's Foreign Policy under Abdurrahman Wahid: Radical or Status Quo State?" *Contemporary Southeast Asia*, C: 22, No: 3, ss. 498-526.

Smith, S. (2013). "Introduction: Diversity and Disciplinarity in International Relations Theory", Derleyen: T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford.

Sukarnoputri, M. (2001). *Sambutan Presiden Republik Indonesia pada Peringatan Isra' Mi'raj Nabi Muhammad SAW*, Konsulat Jenderal Republik Indonesia Mumbai, (Çevrimiçi)

<http://www.kjrimumbai.net/campursari/SAMBUTAN%20presiden%20pada%20acara%20Isra%20Miraj%202001.doc>, 13 Ekim 2017.

Stein, A. (2014), "V. 'Precious Loneliness'", *Whitehall Papers*, C: 83, No: 1, ss. 88-95.

- Sukma, R. (2003). *Islam in Indonesian Foreign Policy*, RoutledgeCurzon, New York.
- Sukma, R. (2011), “Indonesia Finds a New Voice”, *Journal of Democracy*, C: 22, No: 4, ss. 110-123.
- Sumpter, C. (2016, February 5). *Indonesia's De-Radicalization Blueprint*, The National Interest, (Çevrimiçi) <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/indonesias-de-radicalization-blueprint-15133>, 16 Ekim 2017.
- Tayfur, M. F. (1994), “Main approaches to the study of foreign policy: A review”, *METU Studies in Development*, C:21, No: 1, ss. 113-141.
- The Guardian. (2001). *Text of George Bush's speech*, The Guardian, (Çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2001/sep/21/september11.usa1>, 16 Ekim 2017.
- Time Türk. (2013). *Başbakan'ın başdanışmanı 'değerli yalnızlık'ı açıkladı*, (Çevrimiçi) <https://www.timeturk.com/tr/2013/08/26/basbakan-in-basdanismani-degerli-yalnizlik-i-acikladi.html>, 4 Aralık 2017.
- Türkiye Gazetesi. (2014). *İşte Erdoğan'ın yaptığı Rabia'nın anlamı – İzle*, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/142657.aspx>, 30 Kasım 2017.
- Umar, A. R. (2016), “A Genealogy of Moderate Islam: Governmentality and Discourses of Islam in Indonesia's Foreign Policy”, *Studia Islamika*, C: 23, No: 3, ss. 399-434.
- Ünalın, Ş. (2005). *Dil ve kültürü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- USA Sabah. (2011). *Tarihi konuşmanın tam metni*, (Çevrimiçi) <http://www.usasabah.com/Guncel/2011/9/13/basbakan-erdogan-arap-liginde-konustu-tarihi-konusmanin-tam-metni>, 25 Kasım 2017.
- Uzer, U. (2011). *Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in the Cyprus and the Caucasus*, IB Tauris, Massachusetts & Oxford.
- Vatikotis, M. R. (1998). *Indonesian Politics under Suharto: The Rise and Fall of the New Order*, Routledge, New York.
- VIVANews. (2010). *Gus Dur, Presiden Yang Gemar Keliling Dunia*, (Çevrimiçi) <http://www.viva.co.id/berita/nasional/118027-gus-dur-presiden-yang-gemar-keliling-dunia>, 14 Ekim 2017.
- Washington Post. (2001). *Text: President Bush on Building Global Coalition To Fight Terrorism*, (Çevrimiçi) http://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushtext1_091901.html, 14 Ekim 2017.
- Weinstein, F. B. (1972), “The Uses of Foreign Policy in Indonesia: An Approach to the Analysis of Foreign Policy in the Less Developed Countries”, *World Politics*, C: 24, No: 3, ss. 356-381.
- Weinstein, F. B. (2007). *Indonesia Foreign Policy and the Dilemma of Dependence: From Soekarno to Soeharto*, Equinox Publishing, Singapore

Wendt, A. (1992), "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, C: 46, No: 2, 391-425.

Wicaksana, I. G. (2015), "International society: the social dimensions of Indonesia's foreign policy", *The Pacific Review*, ss. 1-19.

Wirajuda, H. (2002), "The Democratic Response", *The Brown Journal of World Affairs*, C: IX, No: 1, ss. 15-21.

Wirajuda, H. (2005). *Keynote Statement by H.E. Dr. N. Hassan Wirajuda, Minister for Foreign Affairs Republic of Indonesia at the Second International Roundtable on "Islam and Democratization in Southeast Asia: Challenges and Opportunities"*, Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/en/pidato/menlu/Pages/Keynote-Statement-by-H.E.-Dr.-N.-Hassan-Wirajuda-Minister-for-Foreign-Affairs-Republic-of-Indonesia-.aspx>, 29 Kasım 2017.

Wirajuda, H. (2008a). *Keynote Speech at the 2nd World Peace Forum, Jakarta*, Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/en/pidato/menlu/Pages/Keynote-Speech-at-the-2nd-World-Peace-Forum-Jakarta-25-June-2008.aspx>, 29 Kasım 2017.

Wirajuda, H. (2008b). *Report at the Opening Session of The Bali Democracy Forum, Bali, 10 December 2008*, Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/en/pidato/menlu/Pages/Report-at-the-Opening-Session-of-The-Bali-Democracy-Forum-Bali-10-December-2008.aspx>, 29 Kasım 2017.

Yalvaç, F. (2016). "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", Derleyen: R. Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yavuz, M. H. (1998), "Turkish identity and foreign policy in flux: The rise of Neo-Ottomanism", *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, C: 7, No: 12, ss. 19-41.

Yudhoyono, S. B. (2004). *Pidato Kenegaraan Presiden Republik Indonesia*, Wikisource, (Çevrimiçi) https://id.wikisource.org/wiki/Pidato_Kenegaraan_Presiden_Republik_Indonesia,_20_Oktober_2004, 28 Eylül 2017

Yudhoyono, S. B. (2005a). *On Building the ASEAN Community: The Democratic Aspect: A Lecture by H.E. Dr. Susilo Bambang Yudhoyono, President of the Republic of Indonesia on the Occasion of the 38th Anniversary of the Association of Southeast Asian Nations, ASEAN*, (Çevrimiçi) http://asean.org/?static_post=on-building-the-asean-community-the-democratic-aspect, 28 Eylül 2017

Yudhoyono, S. B. (2005b). *Speech by H.E. Dr. Susilo Bambang Yudhoyono, President of the Republic of Indonesia before the Indonesian Council on World Affairs*, Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/en/pidato/presiden/Pages/Speech-by-H.E.-Dr.-Susilo->

Bambang-Yudhoyono-President-of-the-Republic-of-Indonesia-before-the-Indone.aspx , 28 Eylül 2017

Yudhoyono, S. B. (2008). *Sambutan Presiden Republik Indonesia Pada Acara Peringatan Hari Perdamaian Dunia di Istana Senayan Jakarta*, Kementerian Sekretariat Negara, (Çevrimiçi) http://www.setneg.go.id/index.php?option=com_content&task=view&id=2739&Itemid=26, 28 Eylül 2017

Yudhoyono, S. B. (2009a). *"Towards Harmony Among Civilizations"*, *Speech at the John F. Kennedy School of Government, Harvard University*, Embassy of the Republic of Indonesia, Oslo, Norway, (Çevrimiçi) <http://indonesia-oslo.no/towards-harmony-among-civilizations-speech-at-the-john-f-kennedy-school-of-government-harvard-university/>, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2009b). *Pidato Kenegaraan Presiden Republik Indonesia dalam Rangka HUT ke-64 Proklamasi Kemerdekaan RI*, Kementerian Sekretariat Negara Republik Indonesia, (Çevrimiçi) http://www.setneg.go.id/index.php?option=com_content&task=view&id=9636&Itemid=26, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2009c). *Sambutan Presiden Republik Indonesia Pada Acara Pembukaan Bali Democracy Forum Ke-2 Di Hotel Grand Hyatt Nusa Dua Bali Pada Tanggal 10 Desember 2009*, Kementerian Sekretariat Negara Republik Indonesia, (Çevrimiçi) https://www.setneg.go.id/index.php?option=com_content&task=view&id=4220&Itemid=25, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2009d). *Speech by H.E. Dr. Susilo Bambang Yudhoyono, President of the Republic of Indonesia "Indonesia: Regional Role, Global Reach" at the London School of Economics and Political Sciences (LSE)*, London School of Economics and Political Science, (Çevrimiçi) http://www.lse.ac.uk/website-archive/publicEvents/pdf/20090331_BambangYudhoyono.pdf, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2010a). *Sambutan Presiden Republik Indonesia Pada Acara Peresmian Pembukaan Bali Democracy Forum III Denpasar, 9 Desember 2010*, Kementerian Sekretariat Negara Republik Indonesia, (Çevrimiçi) http://www.setneg.go.id/index.php?option=com_content&task=view&id=5070, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2010b). *Speech by the President of the Republic of Indonesia Before the Parliament of Turkey, Ankara, 29 June 2010*, Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia, (Çevrimiçi) <https://www.kemlu.go.id/en/pidato/presiden/Pages/Speech-by-the-President-of-the-Republic-of-Indonesia-Before-the-Parliament-of-Turkey-Ankara-29-June-.aspx>, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2010c). *Welcoming Remarks President of the Republic of Indonesia on Sixth Assembly World Movement for Democracy*, Kementerian Sekretariat Negara Republik Indonesia, (Çevrimiçi)

http://www.setneg.go.id/index.php?option=com_content&task=view&id=4458&Itemid=26, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2011). *Opening Statement President of the Republic of Indonesia at the Bali Democracy IV Nusa Dua, Bali 8 December 2011*, Kementerian Sekretariat Negara Republik Indonesia, (Çevrimiçi) http://www.setneg.go.id/index.php?option=com_content&task=view&id=6036&Itemid=26, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2012). *Opening Statement by President of the Republic of Indonesia at the Bali Democracy Forum V Nusa Dua, Bali, 8 November 2012*, The Embassy of the Republic of Indonesia The Hague, (Çevrimiçi) <http://www.new.indonesia.nl/index.php/en/2012-11-26-04-10-03/speeches/275-opening-statement-by-president-susilo-bambang-yudhoyono-at-the-bali-democracy-forum-v>, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2013a). *Kuliah Umum Presiden Republik Indonesia Dengan Tema Indonesia Democracy Outlook di Hotel Borobudur Jakarta Tanggal 15 Januari 2013*, Docplayer.info, (Çevrimiçi) <http://docplayer.info/60206247-Kuliah-umum-presiden-ri-tema-indonesia-democracy-outlook-jakarta-15-januari-2013-selasa-15-januari-2013.html>, 28 Eylül 2017.

Yudhoyono, S. B. (2013b). *Opening Statement President of the Republic of Indonesia At The Bali Democracy Forum VI on 7 November 2013*, Kementerian Sekretariat Negara Republik Indonesia, (Çevrimiçi) http://www.setneg.go.id/index.php?option=com_content&task=view&id=7487&Itemid=26, 28 Eylül 2017.

Zengin, G. (2010). *Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*, İnkilap Yayınevi, İstanbul.

Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A Modern History*, IB Tauris, London & New York.

